

An aerial photograph of a large, irregularly shaped area of dense green forest. The forest is enclosed by a low, light-colored stone wall. A dirt road or path winds through the forest. The surrounding landscape is a mix of brownish soil and scattered trees. In the bottom right corner, there is a list of names in white text.

SON CATLAR

PLA DIRECTOR

Investigació, difusió i posada en valor

Helena Jiménez Vialás
María José León Moll
Fernando Prados Martínez
Octavio Torres Gomariz

SON CATLAR

PLA DIRECTOR

Investigació, difusió i posada en valor

Helena Jiménez Vialás

María José León Moll

Fernando Prados Martínez

Octavio Torres Gomariz

Font de la imatge: Ateneu de Maó. M. Lluïsa Serra Belabre. Arxiu d'Imatge i So de Menorca-CIM

ÍNDEX

1.INTRODUCCIÓ	11
MARC JURÍDIC	17
2.FITXA TÈCNICA	21
3. POTENCIALITATS	25
3.I POTENCIAL CIENTÍFIC: INVESTIGACIÓ + SOCIALITZACIÓ	26
3.II POTENCIAL PAISATGÍSTIC: NATURA + CULTURA	34
3.III POTENCIAL SOCIOCULTURAL: SON CATLAR COM ESPAI PER A LA CULTURA	43
3.IV POTENCIAL ECONÒMIC: CAP A UN MODEL DE TURISME SOSTENIBLE	50
3.V EL CLIMA DE MENORCA I LA RELACIÓ CLIMA-TURISME CULTURAL	58
4.OBJECTIUS	65
5.METODOLOGIA	73
6.LÍNIES PRIORITÀRIES	
6a. INVESTIGACIÓ	85
6a.I. Documentació prèvia: historiografia i coneixement del jaciment	85
6a.II. Anàlisi DAFO i CAME	105
6a.III. Planificació per fases de les intervencions arqueològiques	107
Fase Alfa	111
Excavació de la torre nord (quadrant E4)	112
Intervenció arqueològica a la porta a colze (quadrant B4)	114
Intervenció arqueològica a la porta nord (quadrant F5)	114
Prospecció superficial intramurs (intensiva, cobertura total)	118

Fase Beta	118
Excavació arqueològica del cercle (quadrant F5)	118
Intervenció arqueològica al santuari de taula (quadrant E5)	122
Excavació en les garites (quadrant D3)	122
Prospecció geofísica intramurs	122
Prospecció extensiva superficial extramurs	124
Fase Gamma	124
Excavació arqueològica al talaiot i sala hipòstila (quadrant F5)	124
Excavació de l'estructura de planta rectangular (quadrant D5)	125
Excavació del sector intramurs del bastió aquest (quadrant G5)	125
Neteja i excavació de la casa (quadrants E5 i E6)	126
Neteja i excavació del bastió de cantonada o possible talaiot (quadrant G7)	126
Prospecció geofísica extramurs	126
Fase Delta	129
Neteja i documentació del talaiot (quadrants F7 i G7)	129
Neteja i documentació del talaiot (quadrant D3)	129
Neteja i excavació del cercle (quadrant E4)	131
Neteja i intervenció en l'àrea del pou circular (quadrant D7)	131
Excavació arqueològica d'estructures localitzades en la prospecció extramurs	132
Recerca i conservació preventiva	133
6a.IV. Elaboració del SIG	137
6a.V. Investigació del paisatge	143
6a.VI. Coordinació grups de recerca i difusió científica	150
6b. CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ	158
6b.I. Diagnòstic	160
Fitxes diagnòstic	163
6b.II. Proposta per fases per les actuacions en restauració i conservació	299
Fase Alfa	299
Fase Beta	299
Fase Gamma	299
Fase Delta	300
Restauració: elaboració d'un projecte tècnic de conservació	302
6b.III. Manteniment	306
6c. DIFUSIÓ	307
6c.I. La didàctica	310
Exemple de fitxa didàctica per a taller o activitat	317

6c.II. La divulgació	320
Fase Alfa	321
Creació d'un programa anual de visites guiades al jaciment (en català i castellà) a través del Museu Municipal de Ciutadella.	321
Jornades de Portes Obertes "obert per excavacions"	323
Cicles de conferències per a la divulgació científica.	323
Jornades de voluntariat per a la neteja del jaciment	323
Fase Beta	323
Reunions amb els agents socioeconòmics	323
Exposició temporal	324
Creación de una guía en papel sobre el yacimiento en tres idiomes	324
Creació de recursos audiovisuals	325
Fase Gamma	327
Virtualització del patrimoni	327
Reconstrucció Virtual	328
Impressió 3D	330
Creació d'una aplicació del jaciment	330
Fase Delta	330
Creació d'un documental (llarga durada)	330
Sketches informatius per divulgació (curta durada)	331
Creació d'una sala temàtica	331
Disseny d'un centre d'interpretació / museu de lloc i recepció de visitants a Son Catlar	331
6c.III.Cultura	332
6d. POSADA EN VALOR	334
6d.I. Itineraris i cartelleria proposats	335
6d.II. Espais per a la posada en valor	344
Fase Alfa: adequació d'espais arqueològics I	346
Muralla	347
Torre Est i bastions bessons (quadrants H6, E2 i E3)	347
Sistema d'accés nord (quadrant F5)	349
Porta a colze (quadrant B4)	350
Fase Beta: adequació d'espais arqueològics II	351
Recinte de taula (quadrant E5)	351
Talaiots (quadrants D3, F5, G5, F7, G7 i B3)	352
Garites (quadrants C3 i D3)	353
Fases Gamma i Delta: nous espais per a la posada en valor	355
Habitatges intramurs	355
Estructures contemporànies (D7 i E7)	357
Elements mediambientals	358
Pedreres	359
6d.III. Infraestructures	360
Fase Alfa: infraestructura bàsica	363

Fase Beta i Gamma: infraestructura avançada	364
Fase Delta: infraestructures per a un futur proper	366
Centre d'interpretació o museu de lloc	370
Son Catlar com a escenari permanent (polifuncional)	372
Un centre de tir amb fona?	373
6e. QUADRES DE SÍNTESI DE LES PROPOSTES	
DEL PLA DIRECTOR	375
7. ESTUDI DE SOSTENIBILITAT ECONÒMICA	379
7. I PRESSUPOSTOS	380
7. II FONS EXTERNS	382
7. III PROGRAMES DE VOLUNTARIAT	387
7. IV ESTIMACIÓN DE GASTOS	389
8. BIBLIOGRAFIA	393

1. INTRODUCCIÓ

El pas a titularitat pública del jaciment arqueològic de Son Catlar, l'estiu del 2018, ha implicat la necessitat de redacció d'un Pla Director. Aquest ha de ser un instrument que esdevingui el marc estratègic del qual serà la gestió del jaciment des d'ara i en el futur. El document té com a finalitat fomentar el coneixement garantint que la tutela del bé sigui compatible amb el seu ús públic. El patrimoni cultural i natural és un recurs estratègic per a la inversió en infraestructures i per a la planificació de la millora de la qualitat de vida de la població. En els darrers temps, ha passat de ser referència científica o turística a convertir-se també en una referència econòmica, capaç de generar riquesa i treball. Amb aquest gran potencial, s'ha de remarcar, a més, que el poblat de Son Catlar és clau pel coneixement del món talaiòtic en sentit estricte, però també, des d'una perspectiva més ampla, és fonamental per conèixer la Història del Mediterrani. A més, la seva ubicació a la part occidental de l'illa completa el mapa geo-històric junt amb els poblats de Trepucó i de Torre d'en Galmés, també de titularitat pública.

L'estat de conservació d'aquest indret, la monumentalitat de les seves fortificacions, la seva accessibilitat, la successió de talaiots i el seu entorn natural fan que sigui un dels llocs més propicis pel desenvolupament d'una intensa tasca científica i de posada en valor, assegurant així la seva conservació de cara al futur. Les seves característiques el fan únic dins del per sí ric patrimoni de Menorca.

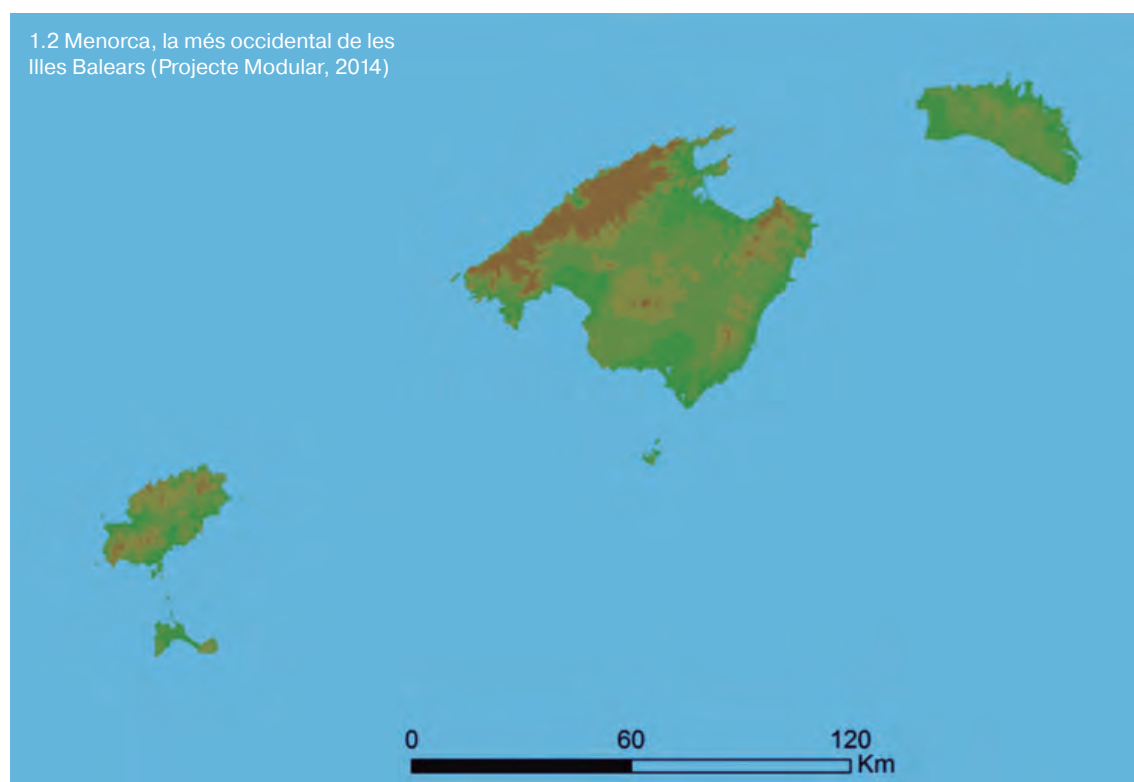
1.1 Son Catlar vist des del nord-est
(Projecte Modular, 2016)

Tot i que, com veurem, els seus inicis es remunten a l'Edat del Bronze, es configura com un dels millors exponents per a conèixer la convulsa història del I Mil·lenni aC a l'occident mediterrani. A més, el seu entorn paisatgístic s'ha de convertir en una referència per la integració del discurs natural amb el patrimonial.

Son Catlar és un dels poblats més grans de l'illa amb uns 44.000 m² de superfície. Les seves fortificacions, amb un circuit d'uns 900 m íntegrament conservats, apunten a què el seu màxim desenvolupament va tenir lloc una mica abans de la conquesta romana, configurant-se com un indret important. Segons els treballs arqueològics que s'han portat a terme, va ser entre els segles VI i IV aC, quan es va construir la muralla que l'envolta, la qual en alguns punts supera els 6 m de gruix. A aquesta, se li adossaren, poc després, noves estructures defensives que el convertiren en inexpugnable. A aquest període pertanyen la majoria de materials que es localitzaren durant la intervenció que es va realitzar a la zona d'accés (Juan *et al.* 1998), fet que mostra una elevada demografia i una activitat humana molt dinàmica en aquestes dates.

Aquesta mateixa intervenció va permetre documentar diferents nivells d'incendi datats a finals del s. III o principis del II aC, evidències que poden tenir relació amb un dels episodis més importants de la història: la Segona Guerra Púnica (218-201 aC) que va enfrontar a romans i cartaginesos pel domini hegemònic del Mediterrani. Les darreres excavacions realitzades en alguns sectors de la muralla per part de l'equip Modular, de la Universitat d'Alacant, semblen confirmar aquesta qüestió. Aquests fets remarquen el gran potencial patrimonial, històric i lògicament turístic d'aquest singular jaciment.

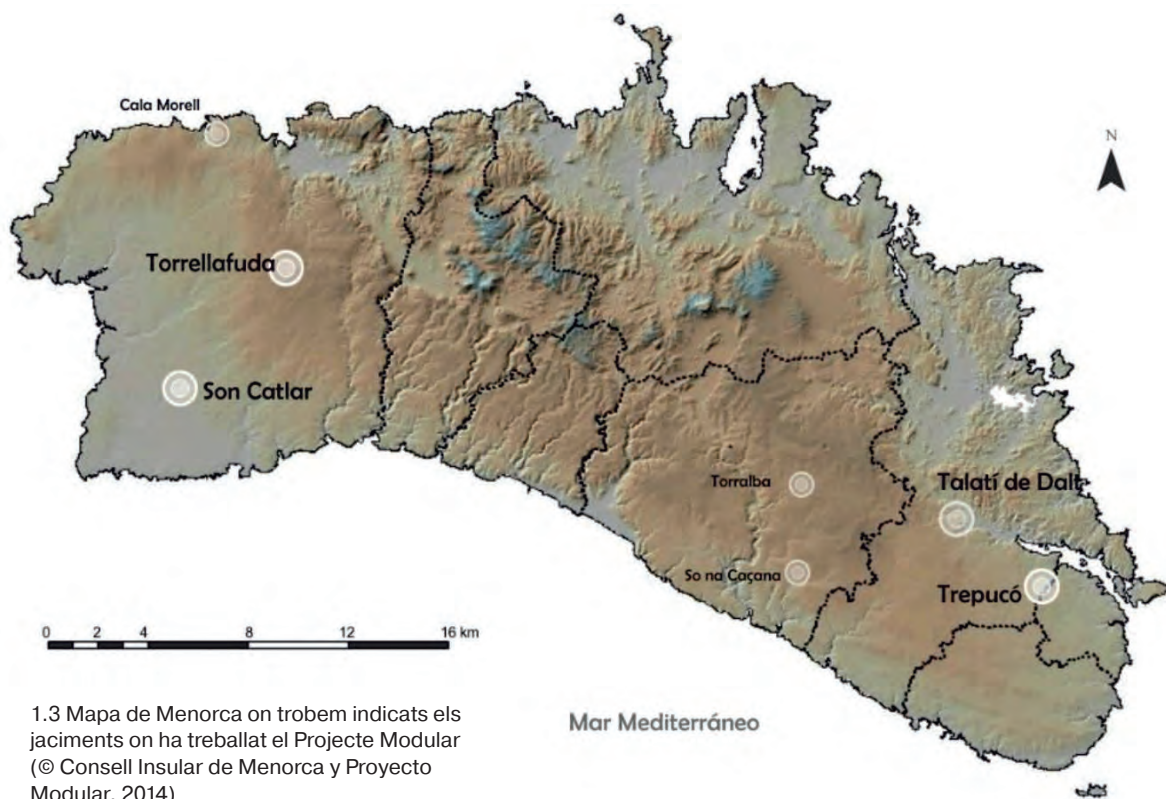
D'entrada, les fotografies aèries i les planimetries que es conserven del jaciment denoten que a Son Catlar, els talaiots, al contrari que en altres poblats, no foren reutilitzats directament com a part de la muralla. Per aquest motiu, hi ha un camí de ronda intramurs. La raó de l'existència d'aquesta "via de servei" ha d'explicar-se per la necessitat de desplaçar maquinària de torsió i tropes intramurs, així com per donar accés als sectors de garites o casamates de la part septentrional. Per això, ens trobem davant una de les muralles més complexes i completes de l'occident mediterrani.

Son Catlar presenta estructures prèvies pertanyents a un gran poblat talaiòtic, com són els citats turriformes, i els cercles de cases que es troben fins i tot, fora del recinte (Serra 1965, 166). La construcció de la muralla va provocar que el poblat s'encongís per tal que l'esforç arquitectònic fos menor i les defenses molt més òptimes i eficaces, fet que també trobem a Trepucó (Plantalamor 1991). L'espectacularitat i l'estat de conservació d'aquesta muralla ha estat una referència constant per a molts investigadors: per exemple va ser comparada per M. L. Serra (1965, 171) amb les defenses hel·lenístiques de Siracusa (Sicília), dissenyades, ni més ni menys, que per Arquímedes. Tot i que aquesta afirmació pot semblar exagerada, una vegada analitzades les solucions arquitectòniques defensives de Son Catlar, és cert que presenta trets evidents del desenvolupament de les clàssiques defenses hel·lenístiques que es van generalitzar a Occident i que van tenir el seu origen, en gran mesura, al circuit defensiu de Siracusa.

El repte serà ara traslladar al públic expert, però també a l'interessat i al curiós, el seu gran potencial. Per això es desenvolupa aquest document científic i tècnic. Aquest Pla Director (a partir d'ara abreviat PD) elaborat per Son Catlar ha de crear el marc estratègic per la gestió del jaciment a curt, mitjà i llarg termini. Principalment determinarà quines han de ser les pautes per coordinar, potenciar i dirigir totes les actuacions de tutela que s'han de dur a terme en aquest espai patrimonial. L'espina dorsal d'aquest document tècnic serà l'establiment d'una sèrie d'objectius, estratègies i línies d'acció dins quatre aspectes fonamentals: la investigació, la conservació, la difusió i la posada en valor.

Els objectius fonamentals tenen a veure amb el desenvolupament d'accions que dotin al jaciment d'una estratègia per a la seva explotació cultural a llarg termini que faciliti la seva tutela pública. Igualment, en el PD es remarcaran les directrius, procediments i accions per dur a terme una gestió estratègica completa fonamentada en la protecció i la posada en valor del bé mitjançant el desenvolupament d'actuacions i projectes de qualitat. El PD té un caràcter complet, integrador i interdisciplinari. Assumeix el conjunt variat de disciplines que es generen de la necessària relació entre patrimoni, territori i societat.

Així recull temes inherents al bé patrimonial com la investigació i la conservació, però afegeix temes propis del territori com el paisatge natural i tracta qüestions de incidència social com el turisme, el desenvolupament o la comunicació. Finalment, el PD haurà d'assentar les bases de cara a la integració del bé dins el teixit social menorquí, facilitant la relació entre els diferents agents involucrats en la seva gestió i explotació, propiciant els objectius comuns d'acció i la conciliació d'interessos.

Son Catlar està cridat a convertir-se en un model que serveixi per explicar una història crítica, inclusiva, igualitària, ben estudiada i divulgada. Lloc de pas de diferents cultures, ha de ser exemple de la convergència de la tradició local amb l'arribada d'influències i gents vingudes de fora. En definitiva, un parc cultural de la diversitat mediterrània en els inicis dels segle XXI.

1.4 Carreteres del sud-oest menorquí. Son Catlar s'ubica en el camí de Son Saura (©Menorca Reserva de la Biosfera)

Son Catlar s'ubica en el terme municipal de Ciutadella, de la qual dista 7'5 km. S'hi arriba a través del camí de Sant Joan de Missa, agafant a uns 4 km el desviament cap a la dreta que va en direcció a Son Saura. El jaciment disposa d'un aparcament que es troba senyalitzat i que trobem a mà esquerra, a 3 km del desviament.

Altres distàncies d'interès des del jaciment de Son Catlar són:

A Maó: 48 km

A l'Aeroport de Menorca: 53 km

A Alaior: 41 km

A les platges de Son Saura (Es Banyul, Bellavista): 3'5 km

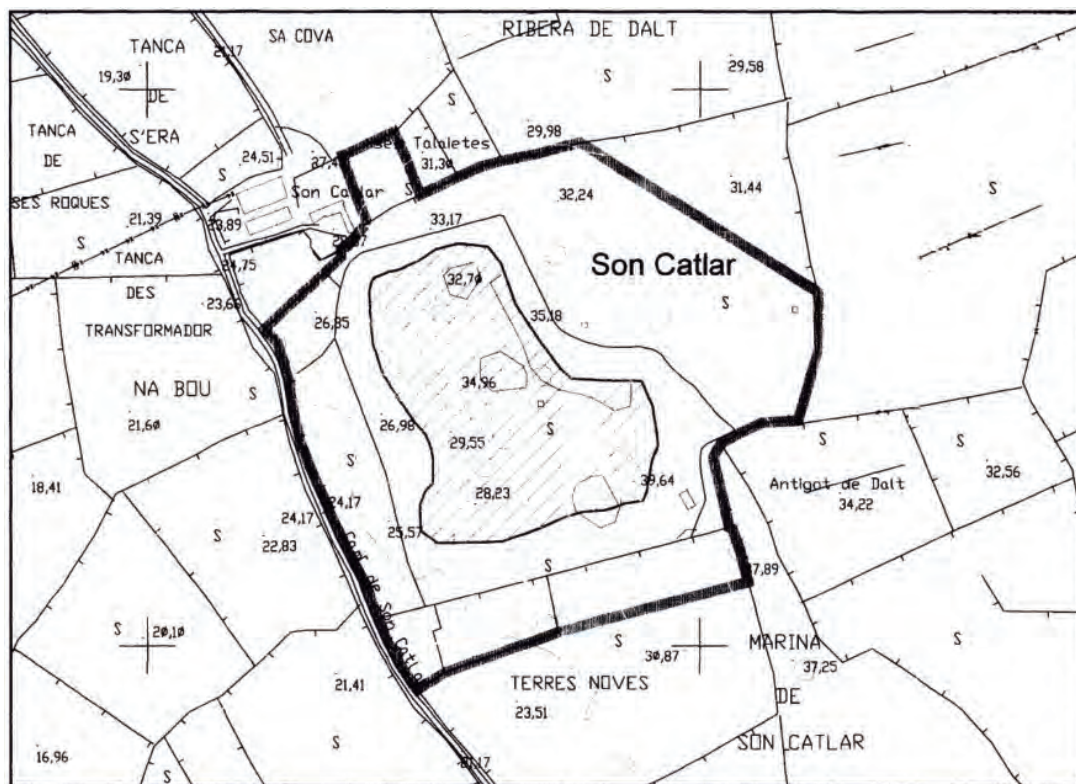
MARC JURÍDIC

Els terrenys on trobem el jaciment arqueològic de Son Catlar són de titularitat pública des del 2018 i es troben afectats per règims de protecció que eviten i limiten les intervencions no autoritzades per l'administració competent.

Son Catlar va ser declarat Monument Històric-Artístic pel decret de 3 de juny de 1931. Els béns que per la seva rellevància social i històrica i per la seva singularitat necessiten protecció són declarats Béns d'Interès Cultural (BIC). El BIC és la distinció màxima que es pot atorgar a un bé a nivell nacional. Aquesta declaració es deguda a la seva importància (Llei de Patrimoni Històric de 1985).

De la mateixa manera que Son Catlar, són considerats béns immobles els casos que recull l'article 334 del Codi Civil, i tots els elements que puguin considerar-se consubstancials amb els edificis i que formin part dels mateixos o del seu entorn o n'hagin format part, encara que en el cas que puguin ser separats constitueixin un tot perfecte de fàcil aplicació a altres construccions o a usos diferents al seu original (Llei 16/1985, art. 14.1). En el cas que es declari BIC un bé immoble, l'administració haurà de difondre la seva condició de BIC de manera pública per tal que la societat en tingui coneixement. Després de la transferència de les competències de cultura a les comunitats autònomes, en el cas balear, la llei que regeix és la llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears.

Son Catlar va ser declarat BIC en la categoria de "zona arqueològica" el 1966, açò implica que tota intervenció, obra o desplegament urbanístic que es realitzi al seu voltant i que pugui afectar al seu estat de conservació queda prohibit.

1.5 Àrea protegida del BIC de Son Catlar (©BOE)

La llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears defineix Zona arqueològica com “el lloc on hi ha restes materials mobles i/o immobles, fruit de la intervenció humana, que són susceptibles de ser estudiades amb metodologia arqueològica, tant si es troben en la superfície com si es troben al subsòl o sota les aigües”.

El jaciment es troba a la llista de BIC publicada pel Consell Insular:

<http://www.cime.es/documents/docs/patrimoni/BIC/REV0.pdf>

I a la base de dades de BIC publicada pel Ministeri de Cultura i Esports

<http://www.culturaydeporte.gob.es/cultura-mecd/areas-cultura/patrimonio/bienes-culturales-protegidos/definicion.html>

Els seus nombres de registre de BIC són:

7015-2-2-55-2939 (Govern Illes Balears)

A-R-I-55-0000820 (Ministeri de Cultura i Esports)

Font de la imatge: Ateneu
de Maó. M. Lluïsa Serra
Belabre. Arxiu d'imatge i So
de Menorca-CIM

2. FITXA TÈCNICA

EQUIP TÈCNIC

Helena Jiménez Vialás

Professora d'Història Antiga
Universitat de Murcia
vialas@um.es

Mª José León Moll

Directora, Arqueòloga municipal
Museu Municipal de Ciutadella
mleonmoll@gmail.com

Fernando Prados Martínez

Professor d'Arqueologia
Universitat d'Alacant
fernando.prados@ua.es

Octavio Torres Gomariz

Investigador contractat
Universitat d'Alacant
octavio.torres@ua.es

EQUIP ASSESSOR

Sonia Gutiérrez Lloret

Catedràtica d'Arqueologia
Directora de l'INAPH
Universitat d'Alacant

Andrés M^a. Adroher Auroux

Catedràtic d'Arqueologia
Universitat de Granada

Joan C. de Nicolas i Mascaró

Arqueòleg i Llicenciat en Història
Gestor de Son Catlar 2002-2005

Antonio García Menárguez

Conservador de Patrimoni Cultural
Director del Museu de Guardamar

ENTITATS ASSESSORES

Institut Universitari d'Investigació en Arqueologia i Patrimoni Històric (INAPH) de la Universitat d'Alacant

Museu Municipal de Ciutadella. Bastió de Sa Font – Ajuntament de Ciutadella

Centre d'Estudis del Pròxim Orient i l'Antiguitat Tardana de la Universitat de Murcia

EQUIP DE DOCUMENTACIÓ

José J. Martínez García
Universitat de Murcia

Sonia Carbonell Pastor
Universitat d'Alacant

María Fructuoso Cárcel
Universitat d'Alacant

Iván García Jiménez
Conjunt Arqueològic de
Baelo Claudia

DISSENY I MAQUETA

Victoria Amorós Ruiz
Universitat d'Alacant

3. POTENCIALITATS

La potencialitat de Son Catlar és molt gran. La seva seqüència d'ocupació històrica permet l'anàlisi de quasi 4000 anys d'història, des dels hipogeus i les restes materials de l'Edat del Bronze, fins a l'amortització de les restes arqueològiques en la construcció de clapers contemporanis. Son Catlar ha estat escenari dels principals processos històrics de l'illa, i per tant, es configura com una vertadera síntesi de la història més antiga de Menorca, a la vegada que constitueix un reflex d'allò que passava a les Illes Balears i al propi Mediterrani Occidental.

El conjunt arqueològic presenta a grans trets una sèrie de potencialitats bàsiques que es poden observar a simple cop d'ull:

La investigació arqueològica: Tal i com han demostrat les investigacions que s'han portat a terme al jaciment des de mitjans del segle XX fins als darrers treballs emmarcats en el projecte desenvolupat per la Universitat d'Alacant.

La formació: Son Catlar pot configurar-se com un excel·lent camp d'aprenentatge per la formació integral d'estudiants d'Arqueologia, Història i Museologia; així com en matèries relacionades amb el turisme, tant patrimonial com natural o etnogràfic.

La socialització: El jaciment pot ser l'escenari ideal per al desenvolupament d'activitats educatives amb escolars de totes les edats. Una correcta comprensió i posada en valor de les restes arqueològiques podrà esdevenir un recurs educatiu important per a la transmissió de valors com el respecte cap al patrimoni, la dialèctica del temps històric i la relació de l'ésser humà amb el medi ambient.

Tanmateix, cal analitzar cadascuna d'aquestes potencialitats per poder-les explotar al màxim. Per potencialitats entenem elements, característiques i trets que conformen la virtut i l'eficàcia d'un determinat element, en aquest cas, d'un jaciment arqueològic. Per tal de poder arribar a les potencialitats, cal abordar cadascuna d'elles des d'un coneixement íntegre i una anàlisi exhaustiva, per així conèixer les seves debilitats i fortaleses. Això ens permet, a la vegada, reflectir-les en la confecció dels DAFO/CAME. En aquest sentit, aproximar-nos a aquestes potencialitats ens ajudarà a plantejar millor les diferents accions i vies prioritàries del PD, i a la vegada, ens permetrà estructurar-les en diversos eixos potencials per tal d'explotar tots els beneficis que pot aportar-nos Son Catlar com a part del nostre passat i del nostre patrimoni cultural.

3.1 POTENCIAL CIENTÍFIC: INVESTIGACIÓ + SOCIALITZACIÓ

Son Catlar és un jaciment que presenta, de moment, quasi com a únic recurs visitable, el seu espectacular recinte defensiu. Excepte el recinte de taula i la zona d'accés al poblat, el jaciment es troba pràcticament sense excavar i per tant, inèdit. Açò implica que el potencial científic que presenta sigui molt gran, però que també ho siguin les amenaces relatives a una mala gestió d'aquest recurs. El fet que quasi tot el jaciment es trobi sense excavar implica la necessitat que totes les intervencions que es desenvolupin en el jaciment siguin coordinades des de l'administració i s'emmarquin, en la mesura del possible, dins de les directrius que es senyalen en aquest PD.

3.1 La muralla és el principal recurs arqueològic i reflecteix les fases històriques de l'enclavament (Projecte Modular, 2016)

Aquestes mesures han d'atendre una sèrie de criteris que han de fonamentar-se en els binomis "conèixer per a difondre" i "conèixer per a protegir". En els dos casos, el coneixement, que ha de partir necessàriament de programes d'investigació sistemàtics, serà la clau.

El poblat de Son Catlar és el més gran de l'illa de Menorca, amb una superfície de 44.000 m² (4'4 ha). Conegut per l'espectacular muralla que rodeja casi tot el seu perímetre, és l'únic jaciment de l'illa que conserva el seu traçat defensiu complet. Al seu interior podem localitzar fins a cinc talaiots, un gran recinte de taula i nombroses cases. La vegetació i els enderrocs amaguen, actualment, bona part de les seves estructures, a l'espera que les intervencions arqueològiques en curs les treguin a la llum. Al seu voltant s'observen restes de les diferents ocupacions, com cases aïllades, hipogeus i algunes zones utilitzades possiblement com a pedreres, d'on es van extreure blocs per a la construcció del poblat en totes les seves fases cronològiques.

La potencialitat arqueològica de Son Catlar és realment aclaparadora: com ja hem dit, la seva seqüència d'ocupació històrica permet l'anàlisi i comprensió de quasi 4000 anys d'història, des dels hipogeus i les restes de l'Edat del Bronze fins a l'amortització de restes arqueològiques com a espais per a la pastura dels ramats en època contemporània. Aquest poblat ha estat testimoni dels principals esdeveniments històrics de l'illa, i reflex d'allò que passava a les Illes Balears i al propi Mediterrani. Encara que els seus orígens siguin anteriors, serà durant l'Edat del Ferro quan Son Catlar serà important pel futur històric de l'illa de Menorca, doncs, es convertirà junt a Trepucó i Torre d'en Galmés, en un dels grans centres socials i econòmics de la Menorca protohistòrica. Especialment destacable serà el seu paper en l'arribada de comunitats púniques a l'illa. Les ciutats púniques, ubicades en llocs estratègics del Mediterrani occidental i central, varen ser les protagonistes hegemòniques a nivell social i econòmic del moment abans de la seva caiguda davant Roma. Va ser en aquestes ciutats on passaren algunes temporades els coneguts foners baleàrics, com a part dels exercits púnics, participant en nombroses batalles.

3.2 El recinte de taula de Son Catlar en una imatge d'É. Cartailhac (1892)

Phototyp. H. Couderc & G. Rouyer, Paris.

3.3 La zona fotografiada per É. Cartailhac, en 2018 (Projecte Modular, 2018)

No sabem molt sobre els seus orígens, però la zona va ser freqüentada com a espai funerari fins que les comunitats insulars van decidir ubicar a l'indret un important assentament a principis del I Mil·lenni aC. Els cinc talaiots identificats a Son Catlar ens parlen d'una gran agrupació de comunitats humanes en aquest assentament, poc freqüent en el món talaiòtic. Probablement, la seva ubicació estratègica en una planura apte pel cultiu i la ramaderia, així com la visibilitat de bona part de la costa oriental i meridional de l'illa que els ofería l'indret, foren factors decisius per la conformació d'aquest poblat.

Tanmateix, va ser durant la segona meitat del I Mil·lenni quan el poblat de Son Catlar es converteix en un dels grans centres socioeconòmics de l'illa. La seva muralla, de quasi 1 km de longitud, recull l'essència de les convulsions per les quals passaren les societats illenques en aquests moments. L'amortització dels talaiots per la seva edificació i la utilització de tècniques constructives refinades i d'una major importància arquitectònica van donar com a resultat una de les obres construïdes de major complexitat i significació d'aquesta cultura. Contemporani al seu aixecament, les illes majors de l'arxipèlag Balear van entrar a formar part de l'òrbita del creixent imperi púnic. Aquest estava compost per un conjunt de ciutats estat que conformaven una xarxa comercial, la qual possibilitava el trasllat de població i dels seus productes per tot el Mediterrani central i occidental. Aquesta òrbita púnica va propiciar el contacte de l'illa amb tota una tradició mediterrània política, social i econòmica que es va materialitzar en la vida quotidiana de Son Catlar. La muralla del poblat és de nou l'element més representatiu d'aquest fet: la construcció de torres adossades al llarg de tot el seu perímetre i la disposició de portes en colze i zig-zag responen a una necessitat defensiva, però també, a una nova concepció bèl·lica que remet a les grans guerres que, en aquelles dates, tenien lloc arreu del Mediterrani.

Després de la caiguda de l'imperi púnic, serà l'estat romà el qual passarà a liderar els designis del Mediterrani, incloent les Illes Balears. La fundació de les ciutats de Iamo i Mago a Menorca o la coneguda Pollentia a Mallorca han eclipsat la història d'aquesta part de la província romana, on poblats com el de Son Catlar van jugar un paper fonamental en la vertebració del nou territori.

3.4 Elements etnogràfics localitzats en el BIC (Projecte Modular, 2013)

Tot i que, a dia d'avui, aquesta no és la fase més coneguda del jaciment, la cultura material romana pot observar-se a simple vista a Son Catlar, testimoni de la reocupació del poblat fins la primera meitat del I Mil·lenni dC i del seu paper actiu en la història de l'illa. Les darreres investigacions al jaciment mostren l'ocupació del poblat en aquests moments, desproveït de la seva funció com a urbs protohistòrica, però mantenint l'ús de part del seu sistema defensiu i també del religiós, ja que dins el santuari de taula s'han trobat materials que ens permeten parlar de continuïtat de culte fins ben passat el canvi d'era. Aquests fenòmens particulars són de gran interès per matisar el controvertit concepte de "romanització", que dilueix o desdibuixa les diferents formes i ritmes d'integració que van seguir els distints territoris i comunitats a l'hora d'integrar-se dins les estructures polítiques i administratives romanes.

De la mateixa manera, es pot percebre la presència de les primeres comunitats alt medievals, d'entre les quals destaquen els vàndals i sobretot els bizantins. Dels segons, ens han restat importants vestigis a Menorca, com són les basíliques paleocristianes de Son Bou o de l'Illa del Rei, així com tot un conjunt, tot i que més difícil d'identificar, de cultura material mòble. Igualment passa amb la conquesta i annexió al califat de Còrdoba, que donarà lloc a la *Manûrqa islàmica*, els materials de la qual s'observen per tota l'illa, sobretot

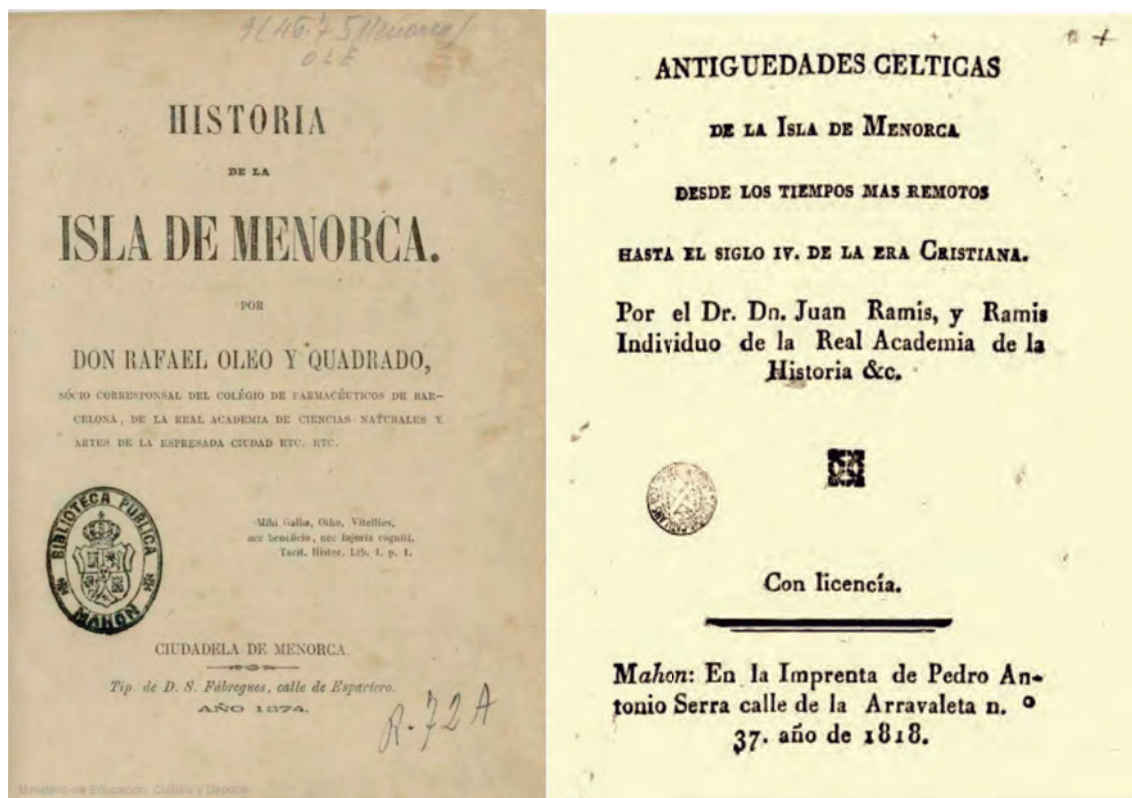
al castell de Santa Àgueda. Aquestes darreres fases quasi no són conegudes al poblat de Son Catlar, però la recuperació en les diferents campanyes d'excavació de fragments d'objectes adscrits a aquestes èpoques ens parla de la seva presència al jaciment. Es tracta doncs, de nous potencials per explorar en el recorregut diacrònic que condensa aquest magnífic jaciment, i que, per tant, seran primordials en el plantejament de las fases d'investigació que recull aquest PD i en les necessitats científiques del jaciment.

La parcel·lació posterior del jaciment i l'explotació agrícola i ramadera del mateix, també converteixen el poblat en un element apte per la investigació de la política social i econòmica dels segles més recents a l'illa. La presència britànica, que es perllongà durant bona part del segle XVIII, és un altre dels gran períodes històrics de Menorca. En aquest moment es van construir tot tipus de sistemes defensius que encara avui perviuen, entre els quals destaquen el castell de Sant Felip o el fort de Marlborough. Aquest període va deixar la seva empremta en alguns àmbits de la vida quotidiana menorquina, com ens mostren les paraules angleses incorporades al català actual, diferents plats de la gastronomia menorquina, els modes de construcció en els seves ciutats i, fins i tot, la celebració de l'1 d'abril com a Dia d'Enganar, el dia dels Innocents.

La conservació de ponts i barraques a l'interior de Son Catlar és una petita mostra de tota una expressió cultural popular de les comunitats que avui habiten l'illa. Realitzades amb una tècnica constructiva sinònim d'identitat, com és la pedra en sec, no utilitza cap tipus de morter per unir les pedres sense desbatar, sinó que la seva estabilitat resideix en la fortalesa de l'ancoratge. El poblat formava part d'un lloc, una explotació agrària, en la qual es combinen espais d'ús agrícola i ramader amb el propi habitatge anomenat cases de lloc o casals, que integren en molts casos talaiots o poblats sencers. És, per tant, un altre indicador d'especial rellevància per tal d'entendre tot tipus de fenòmens històrics, com el reaprofitament i amortització d'estructures anteriors, la utilització de formes arquitectòniques que ens fan pensar en un substrat cultural comú, la dialèctica entre els grups humans i el medi natural i la pròpia construcció del patrimoni sociocultural a l'actualitat, potencials en tots els casos per la socialització del patrimoni històric, al atorgar contingut i memòria al nostre passat comú com a societat.

Son Catlar disposa també, d'un gran potencial per a estudiar les diferents maneres d'escriure la història de l'illa. Per aquest poblat han passat totes les figures fonamentals de la historiografia menorquina. Una de les primeres referències al poblat, anomenat llavors Son Carlá, la trobem a l'obra de J. Ramis i Ramis (1818) i R. Oleo i Quadrado (1874). É. Cartailhac, a finals del segle XIX (1892), prendria una sèrie de fotografies que a dia d'avui són un dels testimonis gràfics més antics del poblat. Posteriorment, s'han fet algunes intervencions arqueològiques al llarg del segle XX, centrades, en la majoria de casos, en l'adequació del traçat visitable i en la restauració d'alguns elements de gran interès, com la porta nord. Tot i així, encara ens resta molt per saber sobre les formes de vida dels seus habitants. Al 2014, es va iniciar un nou projecte d'investigació universitària que va posar Son Catlar en el centre del panorama científic, fet que va afavorir la seva adquisició per part del Consell Insular de Menorca el passat juny de 2018.

En definitiva, la posada en valor d'un conjunt arqueològic com el de Son Catlar permetrà convertir tota la zona monumental en un singular camp d'aprenentatge dirigit a la formació integral d'estudiants en Arqueologia, Història i

3.5.1 i 8.5.2 Portades de les obres de Oli i Quadrado (1874) i Ramis i Ramis (1818).

Museologia. La seva inclusió a tots els nivells educatius, a través d'instruments com aquest mateix PD, permetrà l'avanç científic del jaciment i la seva inclusió dins el teixit social, darrer objectiu de qualsevol ciència. És l'escenari ideal per transmetre a la població escolar de qualsevol edat tot tipus de valors de ciutadania, però especialment la relació de l'ésser humà amb el seu espai i temps al llarg de la història. La divulgació comprensible, atractiva i didàctica de la història ajudarà a la formació de consciències respectuoses amb el patrimoni. El potencial científic del jaciment és indissociable del social, ja que apostar per Son Catlar és invertir en el coneixement d'un passat que ens explica a nosaltres mateixos.

3.II POTENCIAL PAISATGÍSTIC: NATURA + CULTURA

Menorca per si mateixa conforma un paisatge únic, amb una riquesa natural poc corrent en el Mediterrani. La seva ampla varietat en espais naturals, les seves característiques climàtiques i geològiques, junt a l'acció antròpica de les diverses comunitats humanes que l'han ocupada, la converteixen en un escenari idoni on observar l'equilibri home-medi. A Son Catlar trobem el reflex òptim d'allò que entenem per paisatge, segons la Convenció de Florència, la qual el defineix com “ el resultat de l'acció i interacció de factors naturals i humans”; en aquest cas, els efectes de l'expansió de l'agricultura de secà en ambients de garriga, una síntesis harmònica molt habitual en entorn mediterranis. El poblat de Son Catlar encarna a la vegada una característica particularment insular: el binomi costa-interior, donada la seva ubicació en una planícia que li permet explorar l'entorn natural immediat i obtenir una visibilitat constant de la mar.

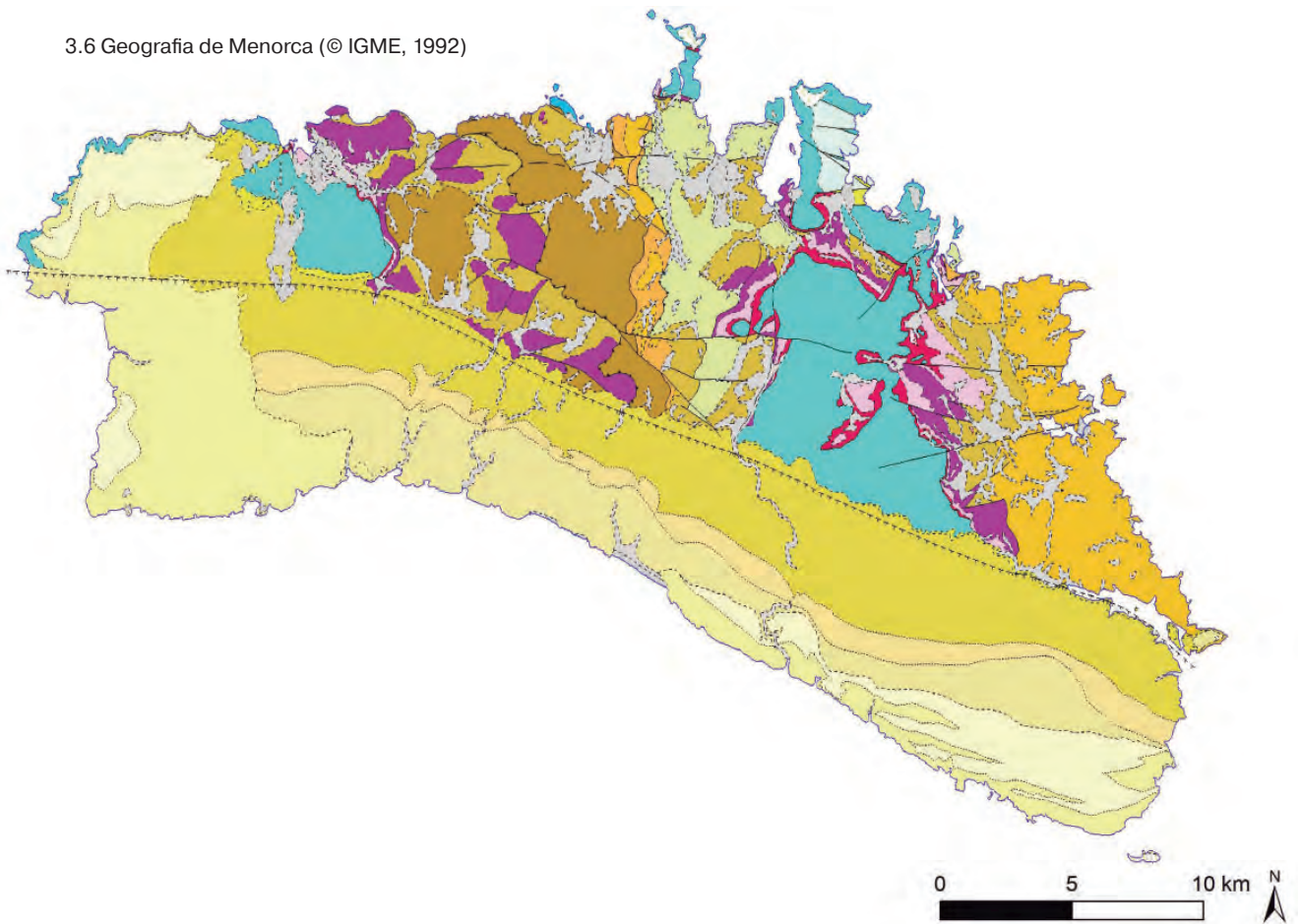
Són molts els factors que intervenen, per tant, en la creació d'aquest espai. En destaca de manera particular la geologia, fonamental per entendre les formes de vida en el territori insular. Menorca està formada per dues regions

geològiques molt diferents: la de Tramuntana, al nord i la de Migjorn, al sud. Aquesta divisió es perllonga en l'eix est-oest, de Maó a Ciutadella. En la part septentrional, el relleu és suau i s'estén de manera continua fins les costes, molt abruptes i accidentades, donant lloc a un contrast molt marcat. En la regió meridional, ens trobem amb una plataforma calcària, homogènia, dominada pel marès, amb grans barrancs i penya-segats, però també amb extenses platges. El poblat de Son Catlar es troba en aquesta segona regió, ho podem observar a través dels nombrosos fronts de pedrera on es va extreure pedra per la construcció del poblat.

Aquestes pedreres constitueixen un altre producte socioeconòmic mixt, fruit del contacte continu dels grups humans amb el medi ambient que els envolta. A la vegada, són un patrimoni arqueològic i etnogràfic que cal estudiar, recuperar i preservar. Aquests fronts d'extracció i talla de pedra es conserven en major o menor mesura al llarg de tota l'illa, especialment a la regió de Migjorn. La major part d'aquestes pedreres es concentren a Ciutadella, Ferreries, Alaior, Maó i Es Castell. Unes de les més conegudes, actualment, són les anomenades Pedreres de s'Hostal. Aquestes foren abandonades el 1994, i després recuperades per l'associació *Lithica* que vetlla per la seva salvaguarda i posada en valor. Aquestes pedreres, producte de l'extracció manual i mecànica de pedra, han donat lloc a autèntiques formacions naturals i, fins i tot, a espais on la vegetació ha florit entre la pedra formant un autèntic espai cultural.

Aquest exemple, però, no és aplicable a totes les pedreres que trobem a l'illa. Moltes han sigut víctimes de l'abandonament, l'oblit o la incomprensió, i s'han convertit en femers o han estat destruïdes. Tanmateix, algunes han estat incloses en el paisatge quotidià, sobretot en la vessant agropecuària, transformant-se en estables pels animals o propiciant una agricultura d'hort que aprofita la humitat concentrada en els buits generats per l'extracció de la pedra. A l'actualitat, el marès extret d'aquestes pedreres s'utilitza tant sols com a pedra ornamental, per a restauracions, o per generar altres productes derivats com el picadís (un ciment obtingut a partir dels materials resultants del desbastat i serrat de la roca).

3.6 Geografía de Menorca (© IGME, 1992)

		CUATERNARIO		23	22	21	
TERCIARIO	NEOGENO	MIOCENO SUPERIOR	MESSINIENSE	18	17		
			TORTONIENSE	16	15	14	
		SERRAVALIENSE		13			
		CRETACICO		12			
JURASICO		11					
TRIASICO	F. KEUPER		10				
	F. MUSCHELKALK		9				
	F. BUNTSANDSTEIN		7	8			
PERMICO		6					
CARBONIF. INFER.	NAMURIENSE		5				
	DINAN	VISEIENSE	4	3	2		
DEVON. INFERIOR		1					

23	Dunas y plazas actuales y subactuales
22	Aluvial-coluviol actual-subactual y fangos de albufera
21	Travertinos
20	Dunas y playas tirrenienses
19	Dunas (calcarenitas)
18	Calcarenitas (taludes arrecifales)
17	Calizas de rodofíceas y corales (bioconstrucciones)
16	Calcarenitas (talud arrecifal)
15	Calizas de rodofíceas y corales
14	Calcarenitas (Lagoon)
13	Conglomerados
12	Margas y calizas
11	Dolomias y margas
10	Margas, carníolas y yesos
9	Calizas y margas
8	Pelitas rojas
7	Dolomias finamente estratificadas
6	Pelitas rojas
5	Pelitas y areniscas rojas
4	Canales y facies de desbordamiento turbidítico
B	Rocas volcánicas. Basaltos doleríticos
A	Rocas subvolcánicas. Cuarzoqueratófito
3	Nivel olistostómico
2	Turbiditas y/o tempestitas calcáreas y siliciolásticas
1	Turbiditas y/o tempestitas diluidas

Tot i així, a més del seu valor com a material de construcció, l'exploració d'aquestes pedreres va donar lloc a tota una sèrie d'oficis tradicionals que pràcticament han desaparegut, però que perviuen en la memòria col·lectiva. Aquests oficis ens parlen de la població insular, del paper fonamental que jugava el medi ambient com escenari pel seu desenvolupament, i dels seus fonaments i característiques. L'ofici de picapedrer era un dels més recurrents, doncs el desenvolupava gent amb pocs recursos econòmics, que transmetien el seu ofici de forma oral, sobretot pel que fa a la manera d'utilització de les eines. Així, les pedreres esdevenen també espais per a la memòria social i popular, i per a l'estudi de l'avanç tecnològic, entès aquest en sentit dialèctic i no evolucionista. És el cas de l'arribada de l'extracció mecanitzada del marès a mitjans del segle XX, amb la introducció de noves eines com la vagoneta amb discs de serra que tallava les peces de forma automàtica.

Aquests fenòmens etnològics que uneixen valors mediambientals i també patrimonials ens porten cap a la reflexió històrica per a la integració i creació dels nostres paisatges culturals, especialment per a aquestes línies encaminades a traçar la gestió d'un jaciment on conflueixen moltes d'elles. En el cas de Son Catlar cal potenciar la posada en valor, la anàlisi i la conservació d'aquestes manifestacions productives per tal que s'integrin dins la socialització patrimonial des de l'equilibri entre medi ambient i el valor cultural i l'educatiu. Les pedreres són testimonis etnogràfics de la materialització del binomi humanitat-naturalesa i, per tant, han de formar part d'aquesta proposta de PD com a eina de gestió sociocultural. La seva comprensió i inclusió dins la investigació, recuperació i manteniment d'aquest jaciment arqueològic pot reconciliar a la societat amb el seu passat més remot i també amb el més proper, afavorint la creació de nexes inter-generacionals.

Una altra manifestació cultural, pròpia i generadora d'identitat de les Illes Balears i estretament vinculada amb el treball de les pedreres és l'arquitectura en pedra seca. Aquesta tècnica arquitectònica es troba present a tota l'illa. La trobem integrada en el paisatge menorquí com una petjada mai esborrada. Aquesta tècnica, per si mateixa, transmet tot un llegat patrimonial. La seva utilització es pot remuntar fins als inicis de la presència humana a les illes, quan les primeres comunitats modificaren el paisatge natural per habitar-lo.

Més endavant, sobretot al llarg del I Mil·lenni aC., la tècnica de la pedra en sec va adquirir trets monumentals amb la construcció dels talaiots, els recintes de taula i les muralles, creant un autèntic paisatge arquitectònic, un tret que encara avui caracteritza la imatge de l'illa. Aquesta tradició va més enllà de les pròpies illes. La trobem també en altres territoris mediterranis com França, Grècia, Itàlia, Xipre, Eslovènia o Croàcia, i en espais centro-europeus com Suïssa, fet que el converteix en un factor d'unió entre territoris. Aquest nexa d'unió ha estat reconegut recentment (novembre del 2018) per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial, un expedient on Menorca ha estat una de les seves protagonistes.

Aquestes estructures són els principals elements vertebradors de l'espai Balear actual. Pedra sobre pedra, els habitants de l'illa han modelat, parcel·lat i delimitat el territori, adaptant-lo a les seves necessitats i anhels, generant d'aquesta manera paisatges amb característiques úniques i d'alt valor etnològic i constructiu. És aquesta tècnica constructiva la qual s'ha utilitzat per alçar tot tipus d'estructures per a diferents usos i activitats. Entre aquestes trobem els marges de les propietats i dels cultius, o l'adequació de tota la xarxa de camins que recorre l'illa.

Barraques i ponts de bestiar serveixen per donar aixopluc als ramats i a les eines dels pagesos i hortolans. En els boscos menorquins podem trobar també sitges i barraques de carboner, així com forns de calç. Fonts, sitges, canals i cocons van ser utilitzats per canalitzar i emmagatzemar un recurs fonamental: l'aigua. Es tracta, per tant, d'una tècnica encara viva, que ens ha deixat un llegat únic, de gran valor constructiu i sobretot d'integració amb el medi natural.

3.8 Estructures contemporànies realitzades amb blocs antics reutilitzats (Projecte Modular, 2016)

L'estudi de les zones inundables junt a l'estudi de les depressions geogràfiques i el traçat dels barrancs ens mostra que els espais d'aiguamolls i els lleures d'aigua, ecosistemes de gran aportació econòmica i llocs de contacte i transició entre la costa i l'interior, són propers. Especialment rellevant en aquest sentit és la bassa temporal ubicada a l'entorn de Son Catlar i registrada en el Catàleg de Basses Temporals de Menorca (Consell Insular de Menorca 2010). Si bé és complicat saber l'origen natural o antròpic d'aquests elements, ja que han estat transformats d'una o altra manera per l'home al llarg de la his-

tòria (Ferrer 2010). En el nostre cas, cal relacionar-la amb el desenvolupament del poblat en les diferents èpoques. Per tant, suposa un nou potencial que es troba a cavall entre la naturalesa i la cultura.

En relació als aiguamolls, no molt lluny de Son Catlar trobem Son Saura, un dels arenals més famosos de l'illa. Compost principalment per restes minerals d'organismes que viuen en les praderies de posidònia, als quals se li han de sumar els fragments de roca que la mar i el vent han anat erosionant i transportant. A mig camí entre el poblat i la platja trobem els sistemes dunars associats, autèntiques reserves naturals de sorra que protegeixen les platges davant qualsevol acció antròpica. Les dunes són, al mateix temps, reductes d'una biodiversitat singular adaptada a un medi molt inestable i sec, sotmès a la influència del vent i de la sal. Aquests paisatges varen formar part de la mentalitat col·lectiva de les diferents societats que habitaren Son Catlar, per la seva riquesa i aportació econòmica i principalment per tractar-se d'un mitjà que quedava dins els seus límits, previ a la mar que s'estenia davant d'ells, font d'oportunitats i recursos, però també d'infortunis.

La comunicació entre el poblat i aquesta zona de costa ha estat una constant al llarg de la història. És més, el *Camí de Son Saura* passa per Son Catlar i el *Camí de Sa Marjal*, que va tant a Son Saura a través del canal de Ses Abelles i *Sa Marjal*, com a Calan Turqueta, passa a menys d'1 km d'aquest poblat.

Tot i així, el paisatge que trobem a tocar de Son Catlar és el propi de l'interior insular, un medi que sintetitza a la perfecció el paisatge com a resultat del medi natural i de les activitats antròpiques que es nodreixen i inspiren en el mateix. És efecte de la coexistència, no sempre harmònica, dels éssers humans amb el medi que els envolta. Tot i que hi ha hagut excessos que encara avui es repeteixen, Menorca, i en aquest cas la seva vessant occidental, és un dels exemples més paradigmàtics del paisatge mediterrani, on podem cercar els trets més representatius de l'entorn natural, però també de l'economia agropecuària tradicional.

3.9 Mapa de B. Zapino de 1782 que mostra sa Marjal Vella (© IDE Menorca)

De fet, aquesta zona entorn a Ciutadella disposa de les millors terres de conreu “té prou muntanyes i alt turons, però és el de més terres de conreu, i el de millors pastures i boscos” com queda ja destacat en estudis geogràfics des del segle XVIII (Salanova y Guilarte 1781). No debades, la zona està classificada com “àrea d’interés agrícola” en el *Pla Territorial Insular*, formant part de la Unitat del Paisatge dels *Plans Agrícoles del sud de Ciutadella* (Consell Insular de Menorca 2003). Per tant, una naturalesa productiva que creiem que cal sumar al valor històric de la zona. No només parlem de l’entorn de Son Catlar, sinó del mateix poblat, que fins fa poques dècades va ser un *sementer*, ús que podem apreciar tant sols mirant les fotografies aèries d’entre els anys 1950 fins 1980.

Aquest equilibri entre el medi natural i l’acció antròpica va ser un dels pilars fonamentals per la declaració de Menorca com a Reserva de la Biosfera l’any 1971 pel programa *Home i Biosfera* de la UNESCO. Actualment, aquest programa aglutina casi 700 reserves a més de 120 països, tots espais on l’activitat humana es desenvolupa de forma compatible i sostenible amb la conservació dels recursos naturals i del seu propi patrimoni cultural.

Aquesta àmplia xarxa s'estableix per mantenir, estudiar i garantir les relacions favorables i bidireccionals entre les persones i el medi.

Els objectius i mesures de la Reserva de la Biosfera menorquina són fomentar els valors naturals i culturals mitjançant un desenvolupament econòmic i social que afavoreixi la conservació del medi i la construcció d'una economia sostenible. Així mateix, s'articula com un indret d'aprenentatge, innovació i experimentació, on es reuneixen els diferents agents socials, públics i privats, per tal de coordinar el treball cap a una societat autosuficient, equilibrada i en harmonia.

3.10 Imatge aèria de Son Catlar com sementer en els anys cinquanta (© CNIG, PNOA 1956-57)

Aquesta institució té un valor fonamental pel desenvolupament del potencial natural de Son Catlar. Com a organisme que neix del resultat de la dialèctica entre comunitats humanes i medi natural, el jaciment s'ha de convertir en un marc d'estudi, espai de treball i expressió material de totes les pretensions socials. Aquesta premissa no és nova, doncs l'administració autonòmica, en aquest cas el Consell Insular de Menorca, ja ha posat en pràctica diferents programes socioeducatius en els que s'uneixen els valors naturals amb els patrimonials. Per tot açò, com part d'un potencial de gran valor específic en el cas menorquí, Son Catlar suposa un marc incomparable pel desenvolupament d'activitats que aprofundeixin en l'aprenentatge i adquisició d'una consciència ecològica i històrica.

Finalment, cal subratllar que la consideració dels paisatges històrics va ser un dels aspectes claus que la UNESCO va senyalar en la recent candidatura de la Menorca Talaiòtica a Patrimoni Mundial. S'instava a la creació d'un marc mediambiental per a la candidatura, entès des de la dialèctica entre medi i ocupació humana, com a paisatge cultural. Amb les línies anteriors, està del tot justificat que Son Catlar disposa de potencial suficient per tal de ser el cap de cartell d'aquesta nova proposta, amb la promoció d'una consciència patrimonial i ciutadana que ens permeti progressar cap a una societat cada cop més sostenible i ecològica.

3.III POTENCIAL SOCIOCULTURAL: SON CATLAR COM ESPAI PER A LA CULTURA

No es pot dubtar que la cultura té el poder de transformar les societats. Podem veure les seves diferents manifestacions en el nostre dia a dia, en la nostra arquitectura, en els museus i edificis més representatius; però també en els monuments, fites en el paisatge urbà que rememoren un esdeveniment

particular. Aquesta és la visió tradicional de la cultura que trobem en la mentalitat col·lectiva. Però, a més, cal tenir en compte que la cultura la trobem a qualsevol lloc: en el nostres carrers i cases. Ciència, art, música, literatura i història són presents en la nostra quotidianitat, ens aglutinen com a societat i, trencant-se en mils bocins, es reparteixen dins cada individu que la compona.

El patrimoni constitueix una de les grans peces de la cultura. En molts casos es tracta d'autèntiques senyes d'identitat, referents simbòlics que representen la unitat per damunt de la diferència. Per aquesta raó, el patrimoni afavoreix la cohesió de les comunitats, especialment d'aquelles que no assimilen bé els canvis o que sofreixen l'impacte de crisis econòmiques o naturals. Si integrem el patrimoni amb la resta de manifestacions culturals, i creem productes culturals que la societat pugui assumir com a propis, utilitzar i defensar, obtindrem comunitats obertes, inclusives, dinàmiques i innovadores. D'aquesta manera es difondran en el sí de les nostres famílies i grups socials els valors culturals de tolerància, respecte i honradesa, articulant una ciutadania responsable, crítica i multicultural.

SON CATLAR 2017
obert per excavacions!

3. 11 Cartell de la jornada de portes obertes (Projecte Modular, 2017)

Jornada de portes obertes
Dissabte 15 Juliol, 9.30 h

inapah
INSTITUT UNIVERSITARI D'INVESTIGACIÓ EN ARQUEOLOGIA I PATRIMONI HISTÒRIC

INSTITUTO UNIVERSITARIO DE INVESTIGACIÓN EN ARQUEOLOGÍA Y PATRIMONIO HISTÓRICO

CONSELL INSULAR DE MENORCA

ATJUNTAMENT DE CIUTADELLA DE MENORCA

Universidad Isabel I

Sección Hispano-Arqueológica Martí i Bella

MODULA

Creiem que és necessari traçar aquesta relació bilateral entre els béns històrics i el seu entorn sociocultural, amb la finalitat de fomentar el gaudi i el coneixement dels diferents elements que l'integren. Apostem per convertir Son Catlar en un punt de trobada de la societat amb el seu passat, present i futur. Una proposta per facilitar la comprensió de com el passat de la gent que viu a un territori ha d'inserir-se en un marc més ampli, cultural, geogràfica i socialment sempre en íntima connexió amb altres societats i llocs distants al llarg de la història, en una suma de factors que contribueixin al seu desenvolupament. Són nombrosos els espais patrimonials que trobem als nostres pobles i ciutats, desproveïts del seu context primari, un fenomen comprensible, doncs les funcionalitats per les que foren erigits poden perdre el seu valor amb el pas del temps. Tanmateix, les diferents propostes de socialització i posada en valor tampoc han aconseguit inserir-los de forma coherent en les comunitats que els envolten. No els han proporcionat un marc comprensible, de re-significació, sempre des del rigor científic, en el qual la societat, en el seu conjunt més ampli, s'hi pugui veure reflectida, i pugui aprendre i descobrir el seu propi passat. Aquesta i altres problemàtiques són les que moltes vegades s'anomenen en contra del patrimoni cultural: ignorància, desconeixement i falta d'interès són les que comporten, generalment, la pèrdua d'estimació pel passat material, que en moltes ocasions va acompanyada del seu espoli i destrucció davant la mirada passiva d'agents socials i de les administracions.

Son Catlar, indret excepcional, no hauria de veure's immers en aquesta dinàmica negativa. És per açò que una de les potencialitats que volem desenvolupar en aquest PD, paral·lela a la resta, és la sociocultural. Per açò creiem que és fonamental la confluència de les diverses branques que componen la cultura, però especialment la de la literatura, la música, el cine, el teatre i la dansa. Volem convertir Son Catlar en una porta cap al coneixement, una apologia cultural, amb l'objectiu final del desenvolupament de la societat menorquina, i també, de totes les persones interessades que visitin el poblat. La riquesa patrimonial del jaciment arqueològic es presenta com un escenari òptim per potenciar el seu caràcter cultural, com ens demostren els nombrosos monuments i parcs arqueològics que han modificat en essència el futur de ciutats i territoris al nostre país, com són els casos de Cartagena, Mèrida o les Mèdulles.

Darrera d'una intenció tan àmplia com la inclusió de totes aquestes arts i humanitats a l'interior del poblat Son Catlar, s'hi troba una proposta senzilla i transversal: apostar per estratègies de coordinació i d'inclusió de tot tipus de certàmens i accions culturals. En tots aquests, Son Catlar tindrà el paper d'amfitrió. El jaciment, un espai immillorable de confluència de passat i present, acollirà obres de teatre, recitals de poesia, presentacions de llibres, concerts, desfilades i coreografies, etc. La grandària del jaciment i els seus diversos espais per la posada en valor i la socialització patrimonial permeten i asseguren l'èxit d'aquesta confluència. Aquest tipus d'accions, a més, no suposen cap novetat ni cap gran repte per l'administració pública que gestiona el jaciment. La celebració de la compra per part del Consell Insular de Son Catlar va venir acompanyada d'un concert multitudinari de música clàssica que va tenir molt bona acollida. Un bon auguri que esperem que sigui el primer acte d'una llarga llista d'accions culturals futures al jaciment.

Però, tot i que el lloc sigui idoni i les condicions siguin propícies, l'èxit d'aquest tipus d'estratègies depèn tan sols d'un únic element: l'acceptació i participació de la ciutadania. Aquest PD insta a la administració pública i als agents pertinents a l'establiment de sinergies amb tot tipus d'institucions i organismes, tant públics com privats, per tal que vegin i entenguin Son Catlar com un espai permanent per a la cultura i un aliat pel desenvolupament de les seves arts. D'aquesta manera, en convertir-se en partícips del poblat, la societat veurà el poblat com a propi, com a patrimoni *per se*, el cuidarà com a tal i propiciarà la seva conservació i coneixement. Amb tot, crearem una consciència ciutadana compromesa, no només amb Son Catlar, sinó amb la resta de patrimoni històric i medi ambiental. Amb aquesta conscienciació evitarem els principals mals causats als béns culturals (espolis, vandalisme, etc.) i la societat s'implicarà en el seu manteniment.

Totes aquestes accions que tendeixen a la conservació patrimonial, a dia d'avui, són més necessàries que mai, no sols pel patrimoni menorquí, sinó pel conjunt de la ciutadania mundial. Europa passa per un moment de greu desinterès pel projecte comú, mentre que els nacionalismes excloents i les postures radicals, conseqüència de la profunda crisi del model socioeconòmic neoliberal, van agafant força i adeptes.

3.12 Manca de manteniment i cartelleria degradada en l'accés al poblat (Projecte Modular, 2013)

A aquesta situació se li sumen els efectes de les crisis internacionals com la guerra a Síria i l'arribada massiva de refugiats a les nostres fronteres, que, excepte en contades excepcions, no han estat ben rebudes pels diferents països europeus, generant onades de protesta, descrèdit i falta de solidaritat. El resultat d'aquesta mescla terrible que uneix descontent i incertesa pels efectes de la crisi econòmica per una banda, i per l'altra, el recel cap a les minories, és la multiplicació dels eslògans xenòfobs per part dels partits i mitjans de comunicació d'extrema dreta que, al marge de proclames polítiques i econòmiques, només ens deixen intolerància, discriminació i odi.

Davant aquesta situació, s'imposa una necessària resposta social i educativa en favor de valors com la igualtat, el respecte i la tolerància. Cobra especial rellevància conscienciar a la societat en el seu conjunt sobre el fet que la diversitat cultural, com la biològica, no només és beneficiosa, sinó que a més ens enforteix i enriqueix. Hem d'assumir que la societat actual és heterogènia i diversa, partint de la idea que quan més sapiguem d'altres cultures, menys recels i més respecte ens inspiraran. El patrimoni cultural, tant el material com l'immaterial, s'erigeix com l'oportunitat fonamental per transmetre tots aquests

valors. Una cosa que la mateixa UNESCO considera essencial: abordar la diversitat cultural com una oportunitat d'enteniment i convivència. És important no falsejar el passat o ignorar que la diversitat ètnica, lingüística o religiosa ha estat i és una font de conflictes, però també una oportunitat per construir valors en el present, front l'amenaça homogeneitzadora de la globalització (Jiménez Vialás 2017).

És en aquest sentit que Son Catlar, com a eix potencial per la transmissió i desenvolupament dels valors socials i culturals, juga un paper fonamental com a transmissor a la ciutadania, mitjançant el seu propi tarannà històric, de la construcció del Mediterrani com a lloc de trobada de cultures, mitjançant la interacció de gents i comunitats vingudes tant de fora com del mateix territori.

Text: Fernando Prados, Helena Jiménez, Marià José León, Andrés M. Adroher i Joan C. De Nicolás

Durant el passat mes de juliol s'ha dut a terme una nova campanya arqueològica del projecte Modular, centrada, en aquest cas, en la muralla del poblat talaiòtic de Son Catlar (Ciutadella). Aquest magnífic lloc ja havia estat objecte de l'estudi efectuat durant la campanya del 2015 pel mateix equip, amb l'autorització prèvia dels propietaris. L'excel·lent estat de conservació del jaciment, la naturalesa de les espectaculars fortificacions, l'accessibilitat i l'entorn feien

del jaciment, ja d'entrada, uns dels més adients per a la posada en pràctica de les tècniques que l'equip d'investigació desenvolupa. Aquestes tècniques han estat definides com a "no invasives", consistentes en la realització de fotografies aèries, escaneig 3D, fotogrametria i estudi arqueoarquitectònic.

El poblat talaiòtic de Son Catlar té els orígens a l'època del bronze, però fou poc abans de la conquesta romana que el lloc va adquirir una importància principal i el seu màxim desenvolupament, com mostren els

ADJUTORIA Un equip de arqueòlegs busca identificar estructures púniques en pobles talayotins

Tras los pasos de Magon

Carles Galán

El 15 de juliol de 2019, a les 10 hores, un equip de arqueòlegs de la Universitat d'Alacant va iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

Hallazgo de un bastión desconocido en Torrellafuda

Un arqueòleg ha trobat un bastió desconegut a Torrellafuda. El descobriment es fa a l'emplaçament de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

El descobriment d'aquest bastió a Torrellafuda és un fet destacat, ja que demostra la presència d'estructures defensives més complexes dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

El descobriment d'aquest bastió a Torrellafuda és un fet destacat, ja que demostra la presència d'estructures defensives més complexes dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

PROYECTO MODULAR

RASTREJANT L'ARQUITECTURA PÚNICA A MENORCA

REPORT

Son Catlar i Torrellafuda destapen la Menorca púnica

▲ ILLA D'IBIZA MARGARIT PÉREZ / PROJECTE MODULAR

Integrat dins l'encàrrec del Projecte Modular, el grup científic 'Arqueologia i Patrimoni Històric' impulsat des de la Universitat d'Alacant està investigant què és sap del món heroi púnica a Menorca i de l'impacte arquitectònic que aquesta cultura va produir en un element que sempre s'han tingut com a propi de la cultura talayotina.

Mapa on s'indica les llocs on s'ha dut a terme el Projecte Modular

Al igual que a altres indrets del Mediterrani, com ara Malorca o Eivissa, a Menorca, les restes arqueològiques de la cultura púnica són molt nombroses. Aquests pobles púnics, en general, es caracteritzen per ser petits i estar construïts sobre roques calcàries. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

El descobriment d'aquest bastió a Torrellafuda és un fet destacat, ja que demostra la presència d'estructures defensives més complexes dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

Taràcia, l'època de l'Imperi o Alacant, tots són punts importants i rellevants com a elements d'aquesta civilització. Ara, des de 2019 en endavant, els treballs de Son Catlar i de Torrellafuda s'han convertit en un projecte modular, per així donar a conèixer els resultats dels treballs de manera més ràpida i directa. A més, per a la ciència, també, de qual qualitat s'ha de passar a ser un element de la cultura púnica de Menorca.

Les investigacions del Projecte Modular relacionen les murades de Son Catlar i de Torrellafuda amb els cartaginesos, que fundaren Mago en època de la Segona Guerra Púnica

Com que la cultura púnica, almenys a Menorca, es caracteritza per ser molt tradicional i tenir unes característiques molt específiques, els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

El descobriment d'aquest bastió a Torrellafuda és un fet destacat, ja que demostra la presència d'estructures defensives més complexes dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda. Els arqueòlegs de la Universitat d'Alacant van iniciar les excavacions de Son Catlar i de Torrellafuda el 15 de juliol de 2019. Els treballs consistiran en la identificació de les restes arqueològiques que queden dels pobles talayotins púnics de Son Catlar i de Torrellafuda.

3.14 Les novetats arqueològiques que ofereix Son Catlar tenen una enorme repercussió mediàtica (© Consell Insular de Menorca, EsDiari, MenorcaInfo)

Tot açò ha contribuït, sense cap dubte, a la formació de la nostra identitat cultural, el coneixement de la qual possibilita una millor comprensió i contextualització del nostre propi present històric. D'aquesta manera, es podrà avançar cap a un conjunt de pràctiques quotidianes integrades en contextos locals que mantinguin als individus que componen les diverses comunitats humanes amb l'objectiu d'unir forces per lluitar contra la desigualtat, l'exclusió i la violència, originades per tensions i conflictes locals que posen en perill la cohesió de la humanitat. L'empatia i la capacitat de convivència s'adquireixen

a través de l'educació i l'experiència. És important, per tant, tenir accés públic a recursos socioculturals de qualitat que permetin aconseguir les aptituds necessàries per tal que cada individu pugui fer-se camí dins el món complex i heterogeni actual.

Son Catlar pot convertir-se en un museu a l'aire lliure, un espai patrimonial i natural a cel obert. Aquest poblat ha de ser també un recurs actiu, un punt de trobada de la societat amb el seu passat. El bé públic ha de tenir dos papers: el primer com a objecte cultural per si mateix, i el segon com a espai per a diferents activitats culturals. En aquest sentit, cal destacar la importància de l'oci com a vector, no sols d'entreteniment sinó també de formació i conscienciació de la societat dins el que anomenen "l'educació no formal". Gràcies a l'establiment de sinergies amb institucions i organismes, es pot transmetre una idea fonamental: que el Mediterrani s'ha construït amb la interacció de cultures i gents vingudes de fora i del mateix territori, fet que ha contribuït a la formació de la nostra identitat cultural, el coneixement de la qual ens possibilita una millor comprensió i contextualització del present.

3.IV POTENCIAL ECONÒMIC: CAP A UN MODEL DE TURISME SOSTENIBLE

L'any 2005, l'organisme internacional per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), el qual s'encarrega de coordinar les polítiques econòmiques i socials dels estats integrants, va elaborar un informe on analitzava la relació entre la cultura i el desenvolupament local: Culture and local development. En aquest posava de manifest com la cultura pot articular-se com un motor pel desenvolupament socioeconòmic de qualsevol estat, incloent, a més, perspectives sostenibles per explorar el potencial local i regional. Aquest

informe va ser ampliat posteriorment amb dos altres documents que posaven de manifest la importància de la cultura, no només per l'avanç de l'economia d'un país, sinó sobre la necessitat de crear un turisme basat en la cultura: *The impact of Culture on Tourism* (2009) y *Tourism and Creative Economy* (2014). En els dos documents s'apel·lava a la gènesi d'un producte mixt en el qual s'uneixin la indústria cultural (a totes les escales), creativa i sostenible amb el turisme. S'intentava així acabar amb els problemes endèmics que, des de fa dues dècades, deriven del turisme, entre els quals destaquen la massificació i l'estacionalitat de l'activitat turística.

El patrimoni arqueològic forma part del nucli dur del que denominem sector cultural. Aquest està conformat per aquelles obres i manifestacions de caràcter artístic, úniques perquè suposen una expressió de bellesa, esforç intel·lectual o talent creatiu, de valor no mesurable. Si parlem des del punt de vista econòmic, es tracta de recursos fixes i estables, en molts casos sostenibles, i que depenen generalment del poder públic. Els impactes econòmics a curt termini d'aquest tipus de productes culturals són lògics i prou coneguts. L'atracció dels visitants forasters i les visites dels usuaris locals impliquen la inversió econòmica en el propi objecte cultural (el jaciment arqueològic en el nostre cas), però també, en els béns i serveis que hi estan relacionats (allotjament, transport, etc.) generant així un balanç positiu i un efecte favorable sobre l'economia local i regional on s'insereix.

Així mateix, també es pot mesurar el potencial econòmic del sector patrimonial/cultural en funció de la creació de llocs de treball, ja que a més d'atreure la despesa també implica la contractació de força laboral. En aquest marc és on entra en joc el sector privat, l'empresarial, que serveix béns i serveis pel desenvolupament de l'activitat cultural, patrocinant de manera paral·lela aquest tipus d'espais. Per la seva part, el sector públic té un paper fonamental en el finançament, mitjançant ajudes i subvencions derivades de la propietat del bé en qüestió, moltes vegades reinvertides pels impostos i les tasses arreplegades. A tot açò, se li sumen els efectes que té la divulgació i el coneixement del bé en el marc de la imatge institucional. Tot açò, reforça la hipòtesis que els espais culturals influeixen positivament en l'economia, però també posen de manifest que el major impacte en aquesta ve derivada de l'afluència al mateix, és

a dir, del consum i ús del bé a nivell quantitatiu. Per tant, es confirma també la rellevància del turisme com a vehicle de transmissió fonamental per potenciar l'impacte econòmic de les activitats culturals sobre l'economia local i regional (Fusco Girard y Nijkamp 2009).

Els efectes de l'impacte econòmic derivats de potenciar el sector cultural es poden analitzar també a llarg termini. En aquest cas no corresponen a un valor quantitatiu, sinó a un de caràcter més qualitatiu. S'observen principalment en els canvis dins el teixit social i econòmic, en les transformacions a nivell diacrònic que tenen lloc a la regió o a la ciutat afectada. Podem traçar cinc grans efectes positius establerts com a barems que afavoreixen aquesta relació (Herrero 2011); en realitat, cadascun d'ells és desencadenant de l'anterior. En primer lloc, la posada en valor mitjançant la inversió econòmica suposa la transformació d'estructures arqueològiques/arquitectòniques en espais socioculturals, entesa com un mecanisme de recuperació de llocs aptes i propicis pel desenvolupament d'afinitats culturals per a les societats. Aquesta mesura comporta, generalment, la revaloració de l'entorn immediat, provocant moltes vegades un autèntic impacte local, a nivell micro-espacial, vinculat a la capacitat d'un entorn cultural per atraure nous residents, empreses i inversions. Aquest efecte pot conjugar-se amb altres de manera que, fins i tot, pugui comportar la gènesi o desenvolupament de nous nuclis culturals en les ciutats o en entorn naturals, manifestats, encara que de forma no tant favorable, en el valor econòmic de l'entorn.

Al marge d'aquest darrer, l'impacte local sens dubte reverteix en la millora dels nivells d'educació sociocultural i en el foment de la creativitat. Com ja hem vist anteriorment, la cultura i totes les seves manifestacions (art, teatre, literatura, etc.) són fonts de coneixement, inspiració, sostenibilitat i concòrdia, expressions racionals que milloren i afavoreixen el desenvolupament d'una ciutadania compromesa i creativa. En aquesta línia, les anomenades indústries culturals conformen un camp propici pel foment de la creativitat que repercuteix també en la creació de nous productes i experiències de consum sostenible i responsable dins l'òrbita socioeconòmica on s'insereix.

3.15 Arenal de Son Saura. Al fons, Son Catlar (©MenorcaDiferente)

Aquesta creativitat no s'ha d'entendre només com una qüestió de talent, sinó com una actitud que combina el coneixement, la imaginació i la interacció per accelerar els processos de creació de valor i riquesa (Herrero 2011). D'aquesta manera, no es pot qüestionar el paper que juga el patrimoni i els recursos culturals en la determinació de les possibilitats per un desenvolupament sociocultural propici.

A conseqüència d'aquestes transformacions, trobem el que s'ha anomenat "l'efecte competitivitat", que uneix el capital cultural i el capital creatiu com una palanca de desenvolupament econòmic. Aquest efecte determina la redefinició dels avantatges comparatius dels territoris amb el nou context de la societat del coneixement i l'economia de la creativitat (Cooke y Lazzeretti 2008; Herrero 2011). Açò deriva en la definitiva articulació del patrimoni històric i cultural com un autèntic motor socioeconòmic, accionant els mecanismes i els ressorts de les diferents indústries relacionades (serveis, principalment). L'acumulació de beneficis i els efectes socials favorables produïts per tot l'anterior generen el darrer efecte a llarg termini: la percepció positiva del patrimoni que implica una apropiació social per part de la comunitat que el converteix

en ítem. En el nostre cas, Son Catlar, es convertiria en un lloc de trobada, on es materialitzaria la cohesió social. D'aquesta manera es reforça un sentiment de pertinença, es va consolidant un orgull cívic i d'identificació local i regional, que a la vegada retroalimenta el dinamisme econòmic i ajuda a crear una imatge cultural que es projecta als ciutadans residents, i atrau a altres habitants i agents econòmics.

3.16 Vista de la possessió de Son Catlar (Projecte Modular, 2017)

Però, per tal que aquest anàlisis i desenvolupament del potencial econòmic de Son Catlar tingui èxit, s'han d'atendre, abans, tota una sèrie de problemàtiques concretes derivades del turisme arqueològic identificades en gran mesura en la bibliografia especialitzada i que nosaltres resumirem seguint les directrius de l'obra de A. Pérez-Juez (2006). Pérez-Juez parla, en primer lloc, del desgast de l'oferta del turisme cultural, ja quasi "tradicional". Museus, parcs arqueològics i espais socioculturals constitueixen en alguns casos ofertes ja saturades i esgotades. En aquest procés de posada en valor del jaciment

arqueològic és necessari, per tant, considerar aquest tipus patrimonial com una experiència cultural global, on entrin en joc altres valors, com el mediambiental, donant lloc a productes mixtes i híbrids que no desequilibrin la balança cap a un d'ells. Cal atendre també, els condicionants propis de cada espai on trobem el bé arqueològic, especialment en aquells llocs on el patrimoni arqueològic es troba plenament integrat i assumit, i genera, en molts casos, la incomprensió o la falta de valoració per part de la societat.

Una anàlisi socioeconòmica del fenomen cultural i social és obligatòria abans de desenvolupar polítiques d'augment del turisme o de posada en valor. En aquest sentit, és especialment rellevant l'augment del turisme familiar amb les seves pròpies dinàmiques i necessitats. Aquest tipus de turisme es concentra en els mesos d'estiu i cerca especialment escenaris versàtils i heterogenis, que permetin el gaudi a totes les edats i que sobretot posin per davant el caràcter sociocultural. Per tant, un producte integral com el que es proposa en aquest PD per a Son Catlar és idoni per aquest tipus de turisme, convertint el jaciment en un museu a l'aire lliure on els usuaris puguin gaudir del patrimoni mediambiental i històric. Aquest darrer conflueix amb la necessària sostenibili-

3.17 Usos agrícoles a l'entorn del jaciment (Projecte Modular, 2017)

tat, producte d'una major sensibilització cap al medi natural, també manifestada directament a l'entorn turístic. En una societat cada vegada més urbana, els grups familiars cerquen la sortida al camp com una mena d'escapada lúdica i educativa que també afavoreix a la salut, davant l'increment de la contaminació de l'aire a les nostres ciutats.

3. 18 Visita guiada durant les XIII Jornades de Recerca Històrica afavorides per la S.H.A. Martí i Bella (Projecte Modular, 2015)

Finalment, un dels grans problemes actuals del turisme, que afecta principalment a les Illes Balears i que Menorca tracta de combatre, és l'estacionalitat. La configuració actual de la jornada laboral, per la major part de la societat espanyola i europea, ens obliga a cercar formules alternatives d'oci que permetin repartir la càrrega del turisme, ara, concentrada en llocs com la nostra illa. En aquest sentit, Son Catlar es postula com una proposta de turisme cultural, de qualitat. Com una alternativa al "sol i platja" del que el nostre país ja mostra signes evidents d'esgotament i fins i tot de greu crisi. Aquesta oferta està encaminada a resoldre problemes vinculats amb l'estacionalitat turística, com la falta de mobilitat o la saturació de les costes.

Així mateix, un dels problemes que més afecta a les zones turístiques com Balears és l'anomenada "gentrificació" de les ciutats. Es tracta d'un procés mitjançant el qual es transforma un espai urbà deteriorat a partir de la seva rehabilitació arquitectònica, fet que provoca un augment dels lloguers en aquests espais. Açò, a la vegada, provoca que els residents tradicionals abandonin el barri, i aquest es converteixi en un espai pel turisme (aplicacions turístiques per l'allotjament, serveis de grans empreses, etc.) o que directament acabi ocupat per classes socials amb un major poder adquisitiu, capaços de fer front als nous costos. Aquest darrer és un efecte negatiu derivat de la potenciació turística desmesurada, sense regulació i que prima el benefici d'uns pocs per damunt del guany del conjunt de la població. Amb la implementació del valor cultural en les estratègies de posada en valor de Son Catlar, com a recurs de la població ciutadellenca, advocarem per evitar aquesta conseqüència nefasta per qualsevol patrimoni cultural.

Per tant, a una Menorca que aspira a la desestacionalització i a combatre la gentrificació de les seves ciutats, Son Catlar es perfila com una aposta decidida cap a un turisme sostenible, cultural i bidireccional, tant pel que fa als visitants com per a la població menorquina. Les mesures que es contemplen en aquest PD tenen com a objectiu explotar el potencial econòmic intrínsec del jaciment. D'aquesta manera el poblat exercirà un paper actiu en aquesta zona de l'illa com a nucli de dinamització socioeconòmica que transcendeixi per tot el teixit de l'illa, evitant el seu ús exclusiu com a simple valor econòmic explotable. Es potenciarà l'oferta pública i dirigida pels organismes competents, seguint la política de sinergies amb representants i/o agrupacions de sectors privats que afavoreixin la posada en marxa d'altres productes econòmics, mantenint sempre la sostenibilitat, el rigor científic i el benestar públic.

3.V EL CLIMA DE MENORCA I LA RELACIÓ CLIMA-TURISME CULTURAL

Les relacions entre el clima i l'ús potencial de patrimoni cultural com a recurs turístic són evidents, com ho és en general el clima pel turisme. Un clima òptim com el que caracteritza la conca mediterrània, propiciarà un bon desenvolupament turístic. De fet, pels experts en turisme, el clima és la principal atracció turística. Però també es pot argumentar que qualsevol clima és potencialment turístic, si som capaços d'oferir altres recursos en paral·lel com a font d'atracció, no necessàriament dependent de la climatologia. Aquest és el paper que poden jugar els jaciments arqueològics de Menorca en l'àmbit de la desestacionalització turística.

Encara que ningú pugui negar la importància del turisme pel sistema econòmic de les Illes Balears, en els darrers anys s'han detectat signes clars de maduresa davant l'esgotament de productes turístics poc diversificats i molt massificats (tot i que encara són rentables econòmicament). En sentit contrari, en els darrers anys, aquesta massificació ha vist créixer un rebuig vers aquest model per part de la població de l'illa. El patrimoni cultural ha de ser una pedra angular per a Menorca sobre la qual erigir un model més racional, tal i com hem comentat en l'apartat anterior. Entre els signes de fatiga cal comentar que un ampli volum de turistes ha començat a demandar altres productes, ampliant l'espectre i les exigències de recursos més enllà dels de "sol i platja". La demanda de les classes mitges europees es centra ara en la qualitat, en el medi ambient i en el patrimoni, acompanyat de projectes innovadors, millora de les infraestructures i renovació dels productes tradicionals ja existents. En tot açò podem incloure la posada en valor del poblat de Son Catlar i les accions que sorgeixen d'aquest PD.

Passem a referir-nos breument a la potencialitat "climàtica" del jaciment: Son Catlar es troba situat en un ambient insular amb un característic clima mediterrani (Csa de la escala Köppen). Els estius a l'occident menorquí solen ser bastant calorosos i secs, en canvi els hiverns acostumen a ser tem-

perats, però amb molts dies de pluja i vent fort o moderat. El règim de pluges és estacional i l'estació seca coincideix amb l'estiu. Les temperatures mitjanes anuals es troben entre els 16 i els 18 graus, amb màximes que poden arribar als 30-32 graus a l'estiu i mínimes d'entre els 7 i 10 graus a les nits (mitjanes). Es donen, a més, màximes per sobre dels 35 graus i mínimes per davall els -2 graus cada any. L'illa compta entre 2500 i 3000 hores de sol a l'any (dades obtingudes de l'estació de Ciutadella-Cala Galdana). Una de les característiques del clima de Menorca és precisament la gran quantitat d'hores de sol, el que suposa un clar benefici per l'explotació del turisme cultural. Aquestes hores es concentren especialment entre els mesos d'abril i setembre (aquests mesos tenen unes 300 hores de sol de mitjana, amb més de 12 hores de sol al dia).

El règim de precipitacions és molt irregular, propi de l'ambient mediterrani on es troba. Mostra variacions anuals molt fortes en funció de les sequeres. La precipitació es sol concentrar en poques setmanes amb precipitacions intenses o molt intenses a la tardor i de poca intensitat la resta de l'any. La mitjana de precipitacions anuals de Menorca és de 650 mm (627 mm a Ciutadella) variant d'un any a un altre segons les àrees.

Dades històriques clima de Menorca – 1981-2010 (Font: <i>Balearsmeteo.com</i>)			
• Gener:	10,8º de mitjana	→	7 dies de pluja
• Febrer:	10,8º de mitjana	→	6 dies de pluja
• Març:	12,3º de mitjana	→	7 dies de pluja
• Abril:	14,3º de mitjana	→	7 dies de pluja
• Maig:	17,8º de mitjana	→	5 dies de pluja
• Juny:	21,8º de mitjana	→	2 dies de pluja
• Juliol:	24,9º de mitjana	→	1 dies de pluja
• Agost:	25,4º de mitjana	→	2 dies de pluja
• Setembre:	22,6º de mitjana	→	5 dies de pluja
• Octubre:	19,4º de mitjana	→	8 dies de pluja
• Novembre:	14,9º de mitjana	→	8 dies de pluja
• Desembre:	12,1º de mitjana	→	8 dies de pluja

L'entorn físic del jaciment és la costa sud-oest de Menorca, banyada pel mar Mediterrani, un mar profund i càlid, amb temperatures superficials que arriben fins els 26 graus a l'agost i que no baixen dels 14 graus a l'hivern. Disposa, a més, d'una temperatura abissal sempre per damunt dels 13 graus. El mar regula la temperatura i fa que l'estacionalitat tèrmica no sigui tan marcada com a les zones continentals que comparteixen latitud amb Menorca. Per altra banda, l'illa s'ubica entre el continent europeu, situat al nord, amb uns hiverns molt freds i el desert del Sàhara al sud, amb unes temperatures extremadament càlides. Aquesta situació incideix en les particularitats del clima menorquí. Sense cap dubte, el clima i la qualitat de les seves platges converteixen Menorca en un destí escollit per milers de turistes com a lloc on passar l'estiu.

El fenomen més característic és **la tramuntana**. Es tracta d'un vent procedent del nord, sec i potent, que pot aparèixer en qualsevol època de l'any, però és durant els mesos d'hivern quan pot arribar a les ratxes més fortes. Pot persistir alguns dies i presentar ratxes de més de 120 km/h. Durant l'estiu aquest vent es converteix en una brisa molt apreciada pels menorquins, ja que fa baixar les temperatures, redueix la humitat de l'ambient i proporciona una atmosfera neta i amb una major visibilitat.

Período: 1981-2010 - Altitud (m): 91

Latitud: 39° 51' 17" N - Longitud: 4° 12' 56" E - Posición: Ver localización

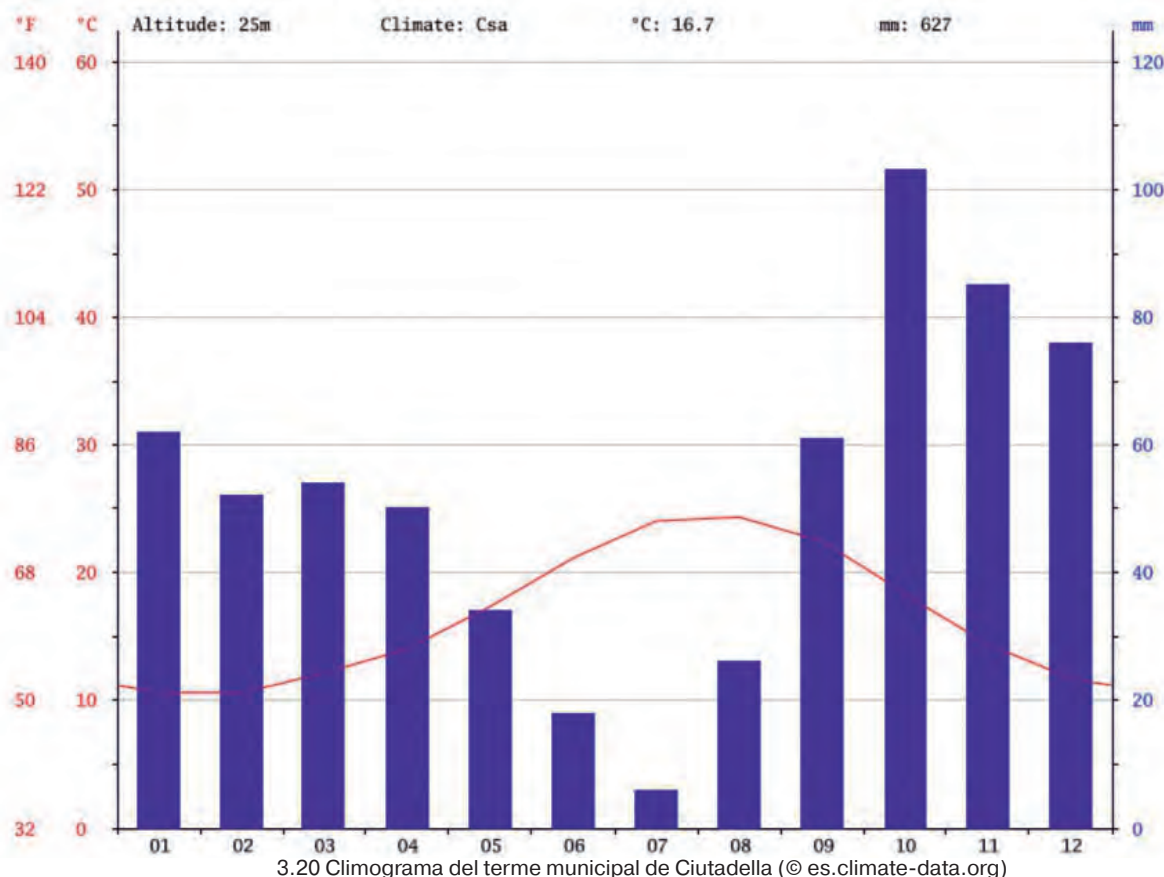
Exportar a csv

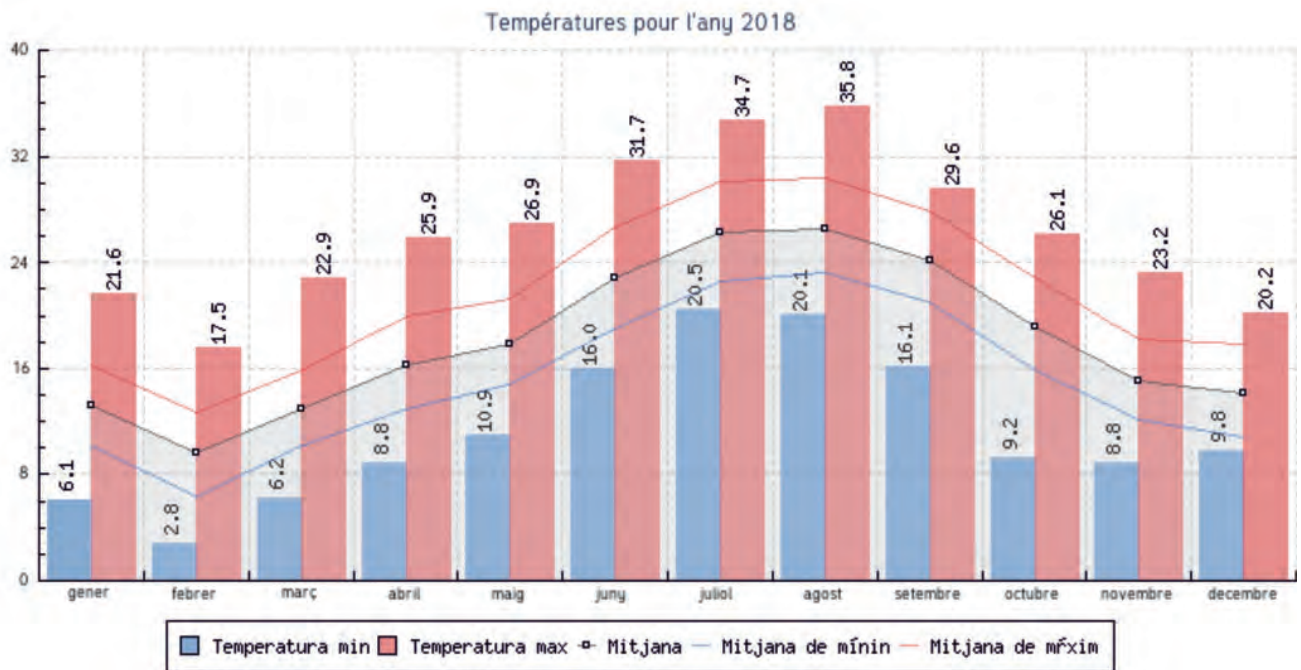
Mes	T	TM	Tm	R	H	DR	DN	DT	DF	DH	DD	I
Enero	10.8	14.1	7.5	52	77	7.1	0.2	1.5	2.1	0.3	2.8	144
Febrero	10.8	14.2	7.4	54	76	6.9	0.4	1.8	2.2	0.2	2.2	146
Marzo	12.3	15.9	8.6	38	73	5.8	0.1	1.3	3.6	0.0	3.8	202
Abril	14.3	18.0	10.6	45	72	6.0	0.0	2.0	2.4	0.0	3.5	222
Mayo	17.8	21.6	13.9	37	70	4.4	0.0	1.6	2.5	0.0	5.0	270
Junio	21.8	25.8	17.8	14	64	2.0	0.0	1.3	1.2	0.0	8.3	311
Julio	24.9	28.9	20.8	3	63	0.6	0.0	0.7	0.7	0.0	15.3	347
Agosto	25.4	29.2	21.5	20	65	2.0	0.0	2.2	0.4	0.0	11.4	312
Septiembre	22.6	26.2	18.9	61	70	5.4	0.0	4.7	0.2	0.0	4.1	225
Octubre	19.4	22.7	16.1	78	75	7.4	0.0	4.3	1.1	0.0	2.0	183
Noviembre	14.9	18.1	11.6	88	75	8.1	0.0	3.8	0.9	0.0	1.6	142
Diciembre	12.1	15.2	9.0	61	77	8.8	0.1	2.2	1.1	0.0	2.1	130
Año	17.2	20.8	13.6	546	72	63.6	0.9	27.3	19.2	-	63.3	2632

Legenda

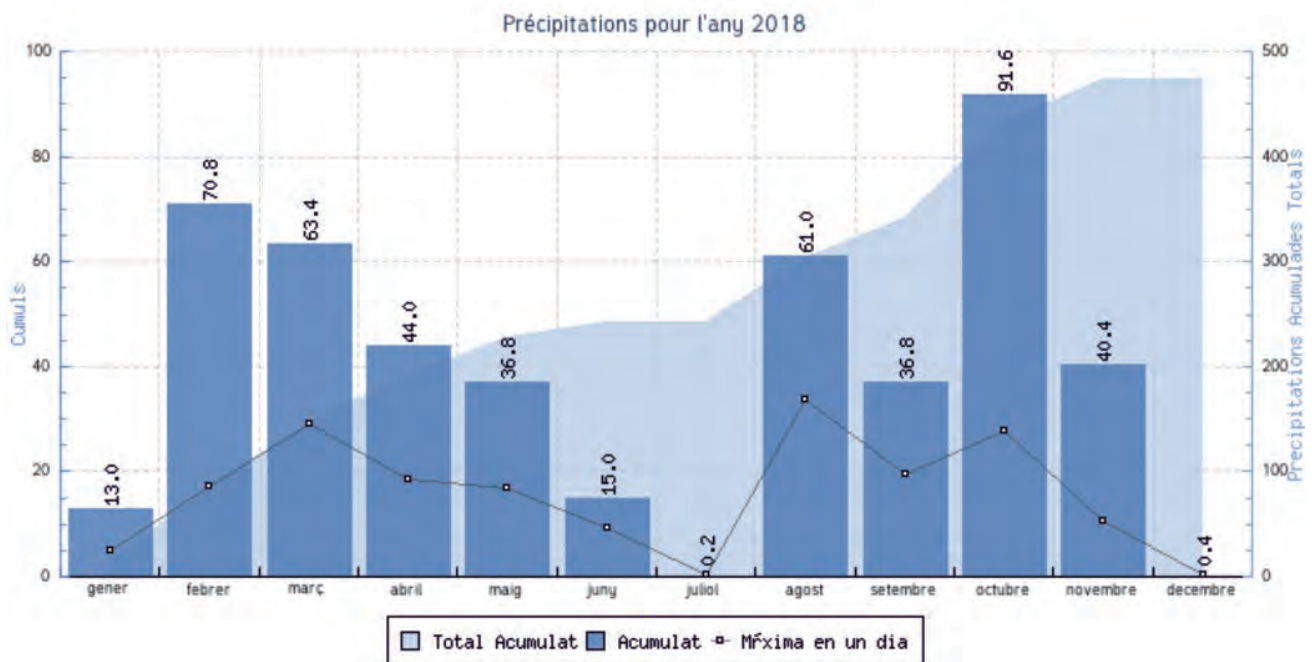
- T Temperatura media mensual/anual (°C)
- TM Media mensual/anual de las temperaturas máximas diarias (°C)
- Tm Media mensual/anual de las temperaturas mínimas diarias (°C)
- R Precipitación mensual/anual media (mm)
- H Humedad relativa media (%)
- DR Número medio mensual/anual de días de precipitación superior o igual a 1 mm
- DN Número medio mensual/anual de días de nieve
- DT Número medio mensual/anual de días de tormenta
- DF Número medio mensual/anual de días de niebla
- DH Número medio mensual/anual de días de helada
- DD Número medio mensual/anual de días despejados
- I Número medio mensual/anual de horas de sol

3.19 Dades de clima de Menorca (històric 1981-2010) Font: menorcadiferente.com

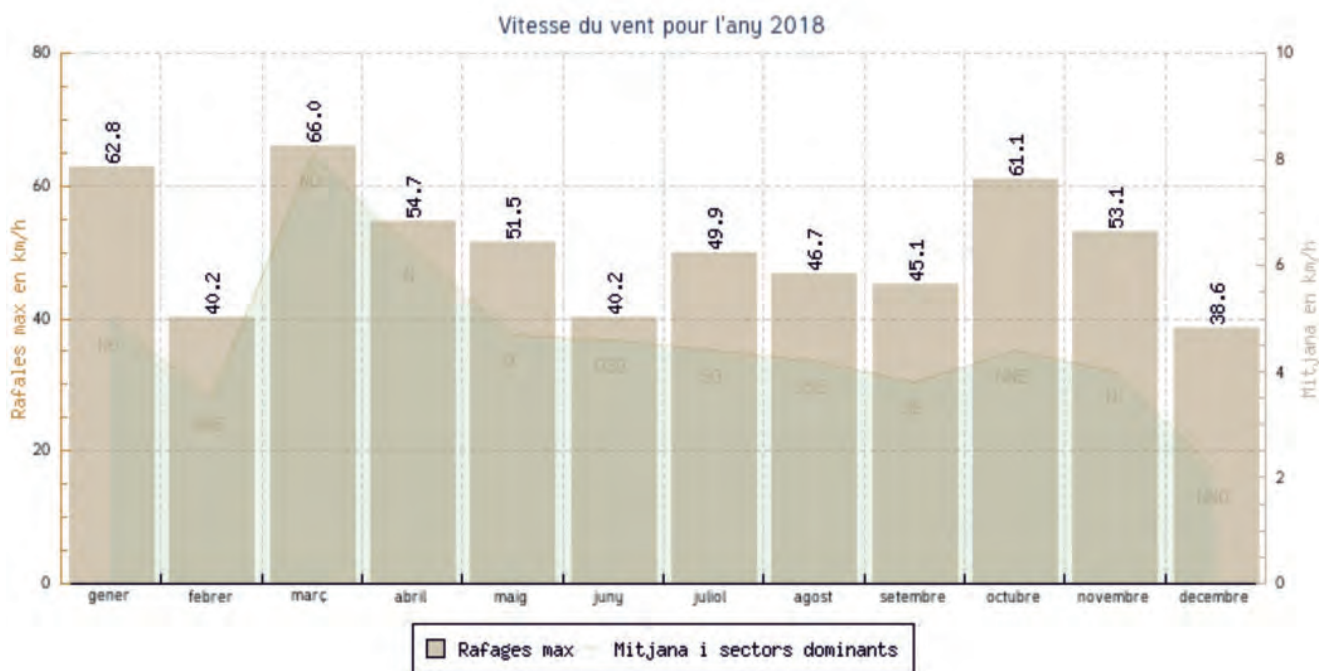

3.21 Gràfic amb dades de 2018 (© <http://balearsmeteo.com>)

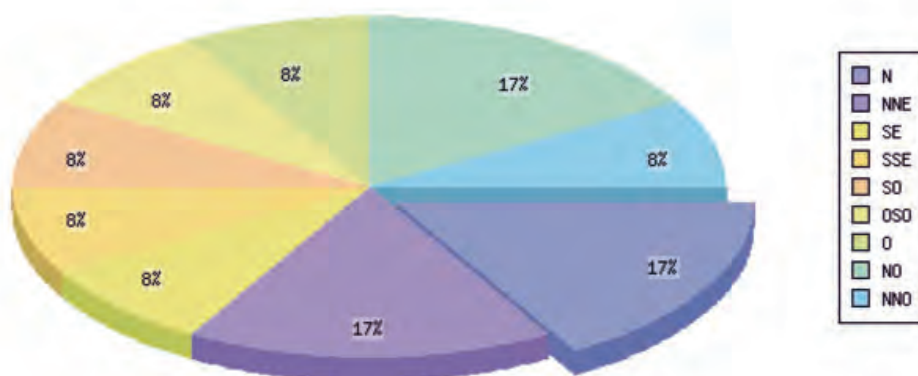

3.22 Gràfic amb dades de 2018 (© <http://balearsmeteo.com>)

3.23 Gràfic amb dades de 2018 (© <http://balearsmeteo.com>)

Repartició des vent en % per l'any 2018, sectors dominants

3.24 Gràfic amb dades de 2018 (© <http://balearsmeteo.com>)

4.OBJECTIUS

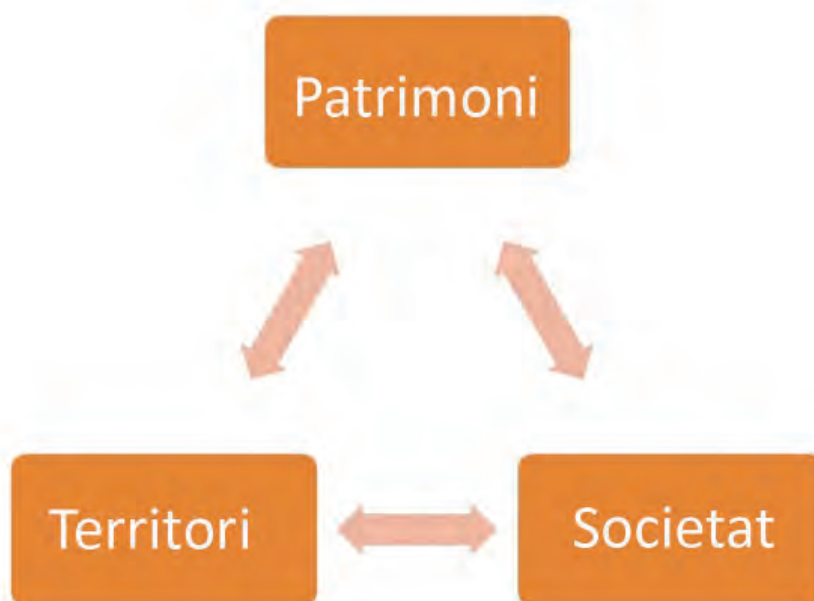
Aquest PD es podria definir com un marc estratègic planificat que s'ha de desenvolupar a llarg termini. Està enfocat cap a la gestió que l'administració i els agents implicats han de dur a terme sobre el jaciment. Conté les pautes necessàries per organitzar, impulsar i orientar les actuacions de tutela que s'han de desenvolupar a Son Catlar. Estableix, de manera rigorosa i coherent, la missió institucional i una sèrie d'objectius, estratègies i línies d'acció. El PD, com a pla integrador i interdisciplinari, ha d'assumir el conjunt variat de disciplines que sorgeixen de les necessitats que donen suport a les dimensions actuals del patrimoni, i que provenen de la relació del patrimoni, el paisatge i la societat. Així com a objectiu bàsic, ha de recollir temes inherents al bé patrimonial com la investigació i la conservació, però afegeix assumptes en relació al territori com l'urbanisme o el paisatge, i tracta aspectes d'incidència social com el turisme, el desenvolupament o la comunicació. Un altre objectiu prioritari és que ha d'atendre a les demandes socials participant de forma paral·lela en la reflexió contemporània sobre la intervenció, la conservació i la gestió d'aquest espectacular jaciment arqueològic.

Junt a la investigació, conservació i difusió de Son Catlar, altres objectius són el foment d'una planificació patrimonial de qualitat sobre l'indret, en relació directa amb el seu entorn natural i urbà. De la mateixa manera, ha de promoure el jaciment com un espai per a la investigació, formació i difusió sobre la història de Menorca en general i sobre el món talaiòtic en particular. Son

Catlar té el potencial per convertir-se en un referent cultural dins l'àmbit internacional, en l'avantguarda del coneixement. En paral·lel, aquest PD suposa la realització d'un estudi sobre el jaciment en base a les seves fases històriques, que van des del període talaiòtic fins a l'època moderna, passant pel període de les guerres púniques i la conquesta romana.

Gràcies a aquest PD s'impulsa la innovació i la transferència en matèria de coneixement històrico-arqueològic i patrimonial. El treball de gabinet i sobretot el treball sobre el terreny que l'equip de redactors ha realitzat permet obtenir una morfologia detallada de les restes arqueològiques en superfície. Per realitzar aquesta feina s'han utilitzat diferents mètodes i instruments de documentació. A més, la col·laboració amb els assessors (personal de l'institut d'Arqueologia i Patrimoni de la Universitat d'Alacant- INAPH, Centre d'Estudis del Pròxim Orient (CEPOAT) de la Universitat de Murcia i altres professionals experimentats) ha assegurat la construcció d'un programa d'investigació i difusió modern i eficaç que permet generar i difondre coneixement sobre el passat des del present, adequant qualitat científica, innovació, desenvolupament i formació.

Junt a l'entorn natural privilegiat, Son Catlar presenta una gran riquesa arquitectònica, diversa i representativa de la història de l'illa. L'indret compleix

4.2 Dimensions actuals del patrimoni (Projecte Modular, 2018)

per sí mateix la pràctica totalitat dels requisits que marca l'UNESCO com a criteris de selecció per ser patrimoni de la humanitat. Per aquesta raó, un dels objectius bàsics i necessaris que cal marcar és el d'analitzar els elements constructius i els materials utilitzats en les diferents fases del jaciment, des de les més antigues fins a les de caràcter etnogràfic, per tal d'establir un diagnòstic de la seva conservació i de les seves possibles amenaces; i així, prevenir les necessitats de restauració/conservació, amb una proposta de fase d'actuació i una valoració econòmica estimada.

Com a premissa, els resultats d'aquest PD s'haurien d'executar com un mandat legal. Aquest és el motiu pel qual es podrà exercir la potestat dels organismes públics per posar en funcionament les actuacions i les línies estratègiques d'intervenció que aquí es proposen. El PD ha de contenir els principis de responsabilitat, lleialtat, solidaritat amb la comunitat, integritat, transparència, creativitat, austeritat, lideratge i participació social coordinada. Haurà de vetllar per la protecció del bé, així com per l'ensenyament dels valors democràtics que hauran d'emanar d'ell.

Des del punt de vista administratiu, el PD és fonamentalment un instrument operatiu enfocat a les decisions internes que haurà de prendre el Consell Insular a través del seu equip de tècnics. No exclou, però, la implicació d'altres entitats si de la seva gestió se'n deriven accions essencials pels objectius i el compliment dels principis de conservació i implicació per part de la societat.

Les intervencions potencials (científiques, de conservació, de posada en valor, d'explotació turística, cultural, etc.) per part de qualsevol entitat externa (ajuntament, empreses privades, associacions veïnals o locals, etc.) han de partir d'un treball previ per arribar a acords i a la conciliació mútua d'interessos. Des d'un punt de vista temporal, el PD té una vigència indefinida i podrà ser tornat a formular en el futur, segons les necessitats. Entre aquestes es podran senyalar canvis en la societat que necessiti d'adaptacions per l'ús del jaciment, canvis en les polítiques culturals que afectin a la inversió en la protecció i /o conservació del bé, la detecció de desajusts o quan les inversions econòmiques futures, inicialment no previstes, aconsellin modificar les estratègies aquí plantejades.

4.3 Objectius principals del PD (Projecte Modular, 2018)

Un projecte com aquest, polièdric i sobre el que es poden plasmar diverses opinions, ha de tenir com a objectiu principal que totes les opinions siguin analitzades tècnicament i valorades com a la millor alternativa possible per part d'una comissió. Un jaciment com Son Catlar, que exigirà una gestió complexa, haurà d'estar planificat i aquesta planificació és només un element dels quals constitueixen un cicle repetitiu que segueix amb l'acció, el continu seguiment i l'avaluació de les intervencions. Aquesta avaluació aportarà les dades per re-actualitzar de nou a futurs plans, reiniciant així aquest cicle continu de gestió.

Les prerrogatives per adoptar aquest perfil de treball són clares: un jaciment arqueològic no permet improvisacions i demanda sempre de criteris tècnics. Només una planificació realitzada, abans de l'inici, permetrà identificar i desenvolupar un model de gestió a llarg termini evitant així que el treball estigui regit per la necessitat de donar resposta a determinades situacions d'emergència. Al planificar s'aconsegueix una major eficiència en l'ús dels recursos utilitzats i es millora el coneixement del comportament i estat del jaciment, es fa més simple la interrelació de disciplines (arqueòlegs, restauradors, tècnics de turisme, etc.) i es facilita la coordinació entre les diferents àrees de gestió.

4.4 Recorregut de la visita de Son Catlar fins a 2018 (Projecte Modular, 2013)

La planificació sobretot permetrà preveure problemes, servirà com una eina de comunicació per visualitzar i transmetre la gestió i possibilitarà l'intercanvi d'opinions i la participació de la societat.

Ja ens hem referit a què l'objectiu primordial del PD és la recuperació, conservació, investigació i posada en valor del poblat talaiòtic de Son Catlar. El PD suposa una estratègia de programació per la gestió efectiva del jaciment a llarg termini. Els objectius es basen en tres eixos fonamentals: la investigació, que genera coneixement i assegura el rigor de la conservació i restauració; la difusió que cerca la projecció científica i cultural, fent visibles els resultats de la investigació, i la mateixa gestió, que té com a finalitat la continuïtat de la conservació i la divulgació. Atenent a altres models de gestió, que considerem exitosos, com el que es desenvolupa en el Conjunt Arqueològic de Itàlica (Rodríguez de Guzmán 2011) altres propòsits que s'han de tenir en compte són:

Indicatiu: que el model de gestió de Son Catlar sigui indicatiu i referent a llarg termini pel que fa a la tutela del bé cultural. Que d'alguna manera subratlli les polítiques que es porten a terme per part del Consell Insular en matèria d'investigació, gestió i difusió.

Executiu: que l'execució del PD posi les bases de les accions que s'han de realitzar per la protecció i posada en valor, adequant les accions a realitzar en el marc de projectes contrastats i de qualitat.

Recíprocs: que el PD contribueixi al desenvolupament d'un procés d'intermediació amb la societat, però en dues direccions. Per una banda ha de deixar constància del que el bé pot oferir al públic que el visita, però, a la vegada i en sentit contrari, ha de fer notar a l'usuari el que pot fer pel bé i fins quin punt també hi té responsabilitats sobre el mateix. El PD ha de facilitar també la relació entre els agents involucrats en la gestió, propiciant un objectiu d'acció comú, definint camps d'actuació per la participació i conciliació d'interessos.

Informatiu: que el PD pugui conformar un instrument de comunicació per mostrar com desenvolupa les tasques el Consell Insular, quin és el seu propòsit i la seva finalitat social a través de les polítiques de gestió cultural. Que gràcies a la gestió de Son Catlar quedi constància dels serveis que des de les institucions s'ofereixen a la comunitat.

El PD ha de posar, en definitiva, el jaciment a disposició de la societat com a recurs cultural i factor de desenvolupament social.

5. METODOLOGIA

5.1 EL PLA DIRECTOR COM UNA PLANIFICACIÓ ESTRATÈGICA PATRIMONIAL

L'Arqueologia, tant en el seu vessant pràctic com teòric, supera en tots els casos la labor únicament docent i investigadora, perquè la seva activitat constitueix un element generador de patrimoni moble i immoble, incorporant així una dimensió social inherent a la seva pròpia activitat. El concepte de patrimoni remet al conjunt de béns heretats del passat en els quals la societat reconeix el seu valor cultural: “el patrimoni, com a element d'identitat cultural, mereix la sensibilitat dels ciutadans. Perquè els béns que ho integren s'han convertit en patrimonials degut exclusivament a l'acció social que compleixen, directament derivada de l'estima amb que els mateixos ciutadans els han vingut revaloritzant”. Així queda establert en la Llei de Patrimoni Històric Espanyol de 1985 (Art. 16).

Seguint aquesta perspectiva, el propi concepte de patrimoni arqueològic i històric és flexible, fins i tot dialèctic, ja que els béns que ho componen són el resultat del consens social per a la seva pròpia consideració. Aquesta assumció fa que estigui sempre en constant canvi, transformació i fins i tot des-

5.1 Activitats del INAPH (© Institut d'Arqueologia i Patrimoni de la Universitat d'Alacant)

truició. En qualsevol cas, aquests processos són sempre socials, en tant que aquests significats s'atorguen des del present i conformen la memòria col·lectiva d'una societat per la seva pròpia voluntat. Aquesta reflexió porta, per tant, a entendre la valorització de patrimoni com a resultat de la construcció social del coneixement, així com la necessitat de la participació pública en aquesta discussió i sobretot dels mecanismes de transferència del coneixement a la societat, igual que la cerca de consens social en totes les decisions que l'afectin d'alguna manera.

La identitat cultural abans citada en el preàmbul de la nostra Llei de Patrimoni Històric condiona aquesta valorització del bé patrimonial, conseqüència, al seu torn, d'una acció social projectada des del present, partint des de la recerca i passant per la conservació, divulgació i posada en valor, eixos d'aquest PD. Això té com a resultat el coneixement del seu propi significat històric i cultural, així com la mateixa resignificació permanent del símbol social *per se*. Amb aquesta visió multifocal i coral, els elements patrimonials aconseguixen sortir del nucli d'uns especialistes concrets, arqueòlegs i historiadors, dedicats a la interpretació històrica; i també excedeixen a tècnics de tota mena que posseeixen la capacitat tècnica d'intervenció o l'aplicació o no de les lleis.

El poder patrimonial resideix per tant en la ciutadania, que el revaloritza i integra com a tal, i aquesta és una perspectiva que convé tenir sempre present.

“Els gestors públics i polítics planifiquen el present i futur del patrimoni, sovint sense discutir amb el conjunt social les seves decisions i oblidant que el patrimoni és un bé no renovable. Avui el patrimoni ha diversificat les seves potencialitats i a més de ser el principal suport de la memòria col·lectiva o una eina imprescindible per al coneixement històric, és també un recurs cultural i socioeconòmic imprescindible per al desenvolupament de les societats contemporànies” (Gutiérrez *et al.* 2013).

La reflexió que antecedeix a aquestes línies pertany al document fundacional de l'Institut Universitari de Recerca en Arqueologia i Patrimoni Històric de la Universitat d'Alacant (INAPH), òrgan assessor d'aquest PD i al qual pertanyen dos dels seus autors, que reflecteix a la perfecció el caràcter de la gestió patrimonial que ha quedat expressat en aquesta obra. És una consideració necessària sobre la pròpia activitat de la posada en valor del patrimoni, entesa

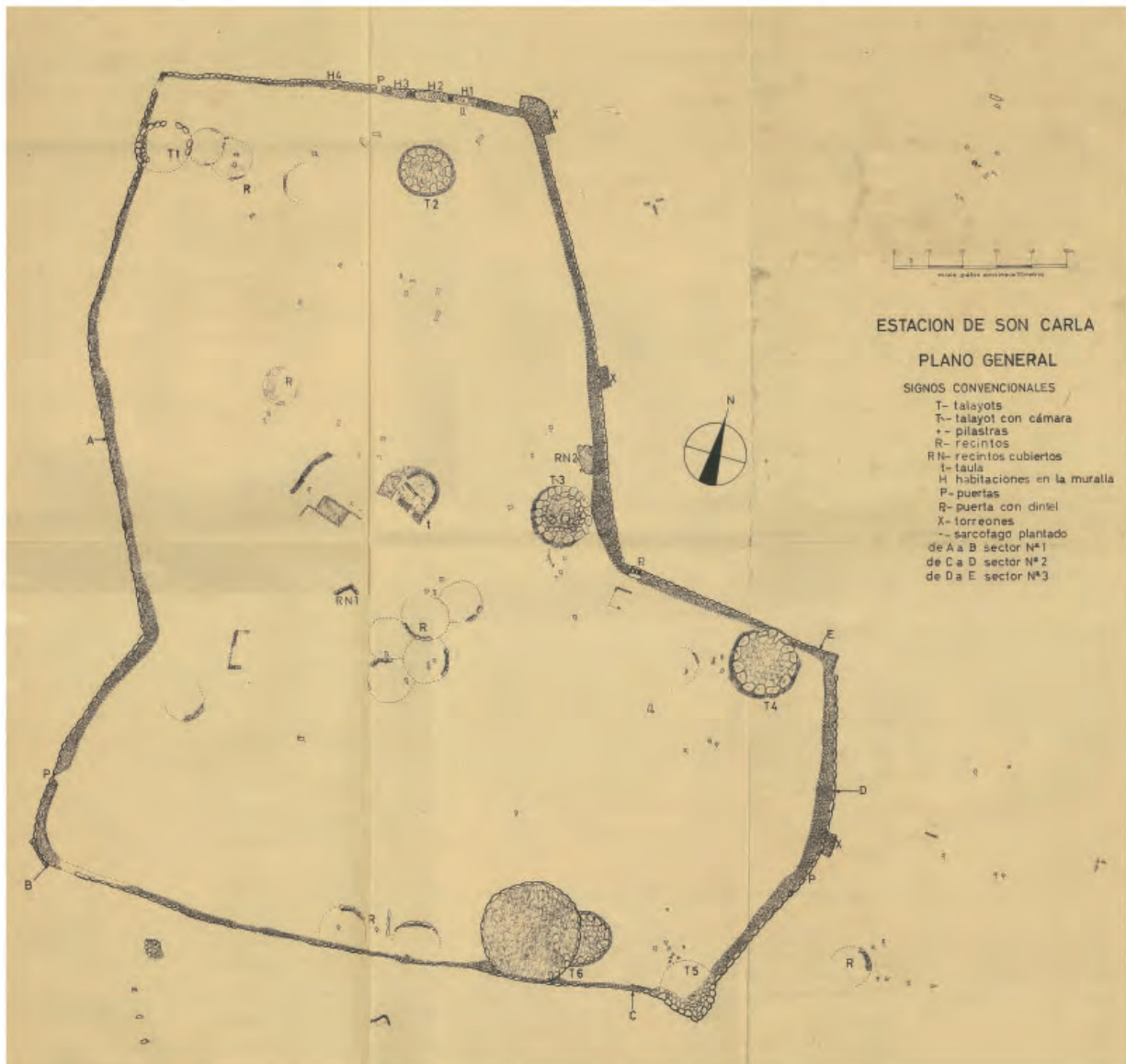

des de la seva construcció social, la necessitat de la participació pública en aquest procés, la transferència del coneixement a la societat on es va originar i la cerca del consens necessari per a les decisions que tinguin a veure amb el seu desenvolupament.

És per això que la gestió integral de Son Catlar plantejada en aquest PD es vertebrava en tres grans eixos que es retroalimenten: la recerca, que genera coneixement i rigor a la conservació; la difusió, que garanteix la protecció científica i cultural del bé, visibilitzant la recerca, i finalment, la pròpia gestió, que manté i alimenta a tot el conjunt, per a aconseguir la seva conservació i divulgació. Per tant, pot afirmar-se que aquest PD és una estratègia, un instrument que delimita a nivell temporal i espacial un marc de referència per a la gestió del jaciment de Son Catlar. Per tant, pretén definir els objectius i planificar les línies de recerca i actuació que condueixen a l'augment qualitatiu i quantitatiu del seu coneixement i projecció cultural, garantint al seu torn que aquest bé arqueològic compleixi amb la seva doble funció en recerca científica i socialització patrimonial. Per tot això, el PD ha de planificar, desenvolupar i avaluar a llarg termini programes en matèria de recerca, conservació, gestió, difusió i divulgació del bé tutelat.

5.II ANÀLISI DOCUMENTAL

Una de les principals accions a nivell metodològic que comprèn aquest PD és l'anàlisi científica de la informació generada sobre el jaciment per a comprendre actualment quin és el seu estat, la seva interpretació, les zones excava- des, etc. L'anàlisi ha estat en la major part dels casos bibliogràfic i documental. En definitiva, una recopilació d'informació gràfica (repartida en diversos arxius insulars i nacionals), textual i a vegades verbal, que ens ha permès poder conformar un esquema del seu estat en l'actualitat. Aquesta labor de documentació és transversal a tot el PD. S'ha realitzat, en primer lloc, des d'una perspectiva marcadament historiogràfica, efectuant un buidatge bibliogràfic i estudi en

5.3 Mapa realitzat per V. Tolós, M.L. Serra i la resta de l'equip de la Beca March (1959-1960). Ateneu de Maó 2018 (© Fons M. Lluïsa Serra Belabre)

profunditat de totes les actuacions, arqueològiques i de tota índole, que hagin tingut lloc en el jaciment de Son Catlar i de les quals hagi quedat constància. El nostre objectiu ha estat traçar una cronologia contemporània per al jaciment, un cronograma de la seva biografia científica, que parteix grosso modo de la cèlebre foto de Émile Cartailhac en el recinte de taula, passant per les intervencions de Francesc Hernández Sanz o l'equip dirigit per Lluís Pericot, i acaba a la fi del passat segle amb l'actuació del Museu de Menorca i la Associació d'Amics del Poblat de Son Catlar, o l'arribada del Projecte Modular al jaciment en 2015.

En aquesta línia, per tant, es caracteritzaran els resultats de cada intervenció, moltes d'elles inèdites, per a esclarir la informació obtinguda, donar-la

a conèixer, i incloure-la en totes les actuacions derivades de caràcter científic i divulgatiu del jaciment. La historiografia és també un mitjà excepcional per a l'anàlisi sociocultural, ens aproxima a formes d'entendre i viure del nostre passat recent, retrobant-nos amb figures fonamentals del patrimoni cultural de les comunitats actuals. És el cas, per exemple, de María Luisa Serra Belabre o Francisco Hernández Sanz, tots dos fills il·lustres de l'illa. Totes aquestes tasques s'han dut a terme mitjançant protocols de documentació bibliogràfica i anàlisi crítica de la informació, amb minuciosos treballs de recerca que s'han inclòs en el PD com a història del jaciment, per a l'ús que sigui considerat per part de l'administració. No només s'ha recuperat informació textual, també fotogràfica, cartogràfica i d'altres formats, representatius per a aconseguir els objectius. Per a tot això, ha estat fonamental l'acompliment de l'equip de documentació recollit en la fitxa tècnica del projecte.

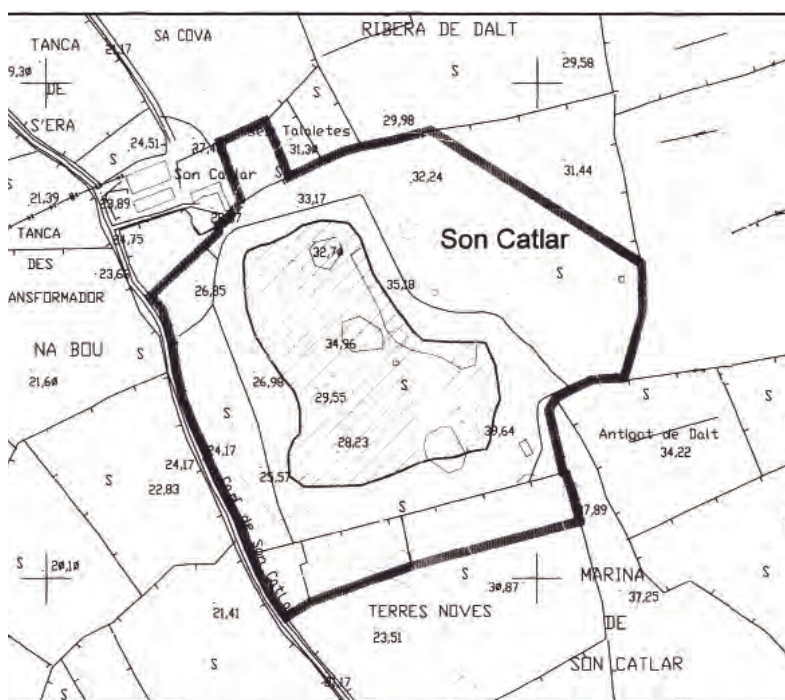

5.4 Fragment del mapa d'H Neal (1722) on s'observa el topònim de Son Cattla (© IDE Menorca)

5.III ANÀLISI ESPACIAL

Donada la importància de la dimensió espacial del poblat de Son Catlar, tant des del punt de vista de la recerca com de la gestió, la metodologia del PD s'ha recolzat de forma essencial en un Sistema d'Informació Geogràfica (SIG a partir d'ara), que detallarem en el punt 6.a.iv. El àrea del BIC de Son Catlar comprèn un total de 16 ha, que inclou el propi poblat emmurallat –amb una extensió de 4,4 ha- i un espai poligonal entorn d'ell, que supera els 300 m de distància respecte a la muralla en el costat oriental, mentre que a penes aconsegueix els 100 m en alguns punts del costat septentrional. Per qüestions administratives, el BIC inclou una zona de protecció mínima, deixant elements fora de la mateixa (l'hipogeu annex al predi), si bé lògicament l'espai que envolta i emmarca el poblat, i que resulta essencial a l'hora d'entendre el seu context territorial, s'estendria en una àrea major.

Els redactors d'aquest PD porten anys treballant sobre el poblat. Creiem que aquesta experiència és fonamental per al desenvolupament de la proposta metodològica que s'ha seguit. La nostra estratègia de treball ha consistit, en primer lloc, en una sectorització de tota l'àrea del BIC en quadrants de 50 per 50 m, considerant que és l'extensió òptima a l'hora d'analitzar i gestionar els diferents aspectes del jaciment. Per això hem establert unes coordenades N-S (eix de "ordenades", del número 1 al 10) i O-E (eix de "abscisses", de la lletra "A" a la "J") per a identificar de forma individualitzada cada sector.

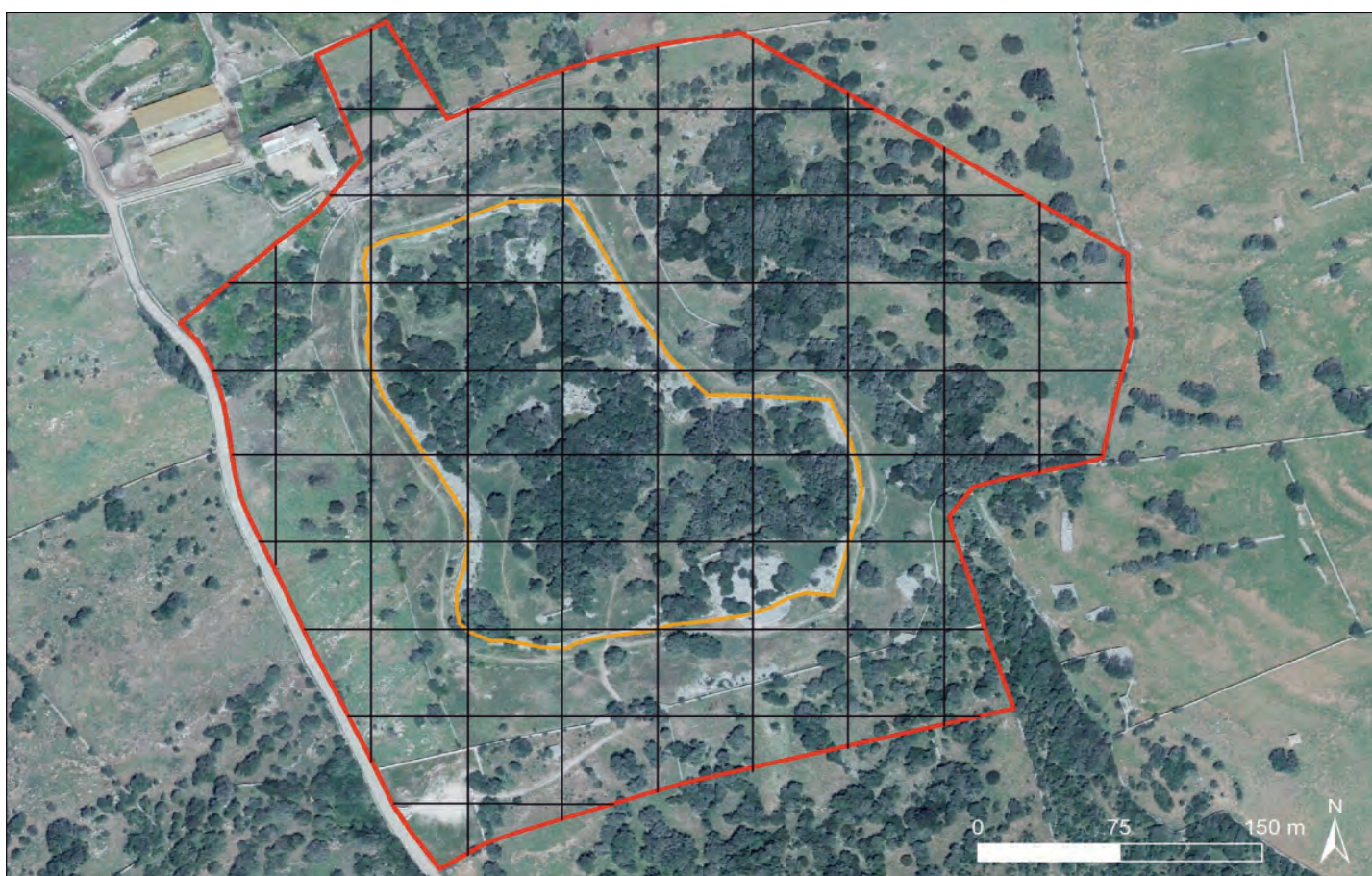

5.5 Àrea del BIC de Son Catlar (© BOE)

Seguint aquest criteri metodològic, hem inclòs tant el poblat com l'àrea adjacent que forma també part del BIC, si bé el tipus de treball realitzat en cadascuna de les dues zones s'ha adaptat a diferents necessitats:

Poblat: cadascun dels quadrants ha servit com a base per a situar les àrees d'excavació/prospecció, les fitxes de restauració i les fotografies de detall.

Resta del BIC: en aquesta zona ens hem limitat a localitzar de forma puntual els béns visibles en superfície com a hipogeus o pedreres.

5.6 Sectorització de l'àrea del BIC georeferenciat (vermell) i poblat (groc) en quadrícules de 50x50m (© IDE Menorca)

5.IV INTERVENCIONS NO INVASIVES

Per a l'elaboració d'aquest PD s'han emprat en tot moment les noves tecnologies aplicades a l'Arqueologia i el Patrimoni Cultural. L'àmplia extensió d'aquests productes informàtics, tant software com hardware, han permès un refinament cada vegada més acurat en la documentació de la cultura material moble i immoble. L'objectiu d'aquesta inclusió és la millora qualitativa en totes les tasques previstes sota les línies prioritàries, ja que ha suposat una diferència notòria en totes les possibilitats i característiques de les feines realitzades.

La consecució de recursos gràfics de diferent calibre com són fotografies en alta qualitat, ortofotografies procedents de vols tripulats (dron) i no tripulats (kite aerial photography), així com de dibuixos propis de caràcter científic, han estat emprats per a la realització de totes les labors vinculades a la confecció d'aquest PD, des de tots els camps: recerca, conservació, difusió i posada en valor. Els sistemes d'informació geogràfica han permès avançar molt i estalviar temps en el plantejament d'infraestructures, rutes i itineraris, aprofitaments de sòl i musealització del medi natural o la realització de cartografies temàtiques i cronoculturals que permetin una major comprensió del jaciment per part del públic.

5.7 Geo-localització amb GPS del perímetre d'un talaiot (Projecte Modular, 2018)

5.8 Documentació de la planta amb GPS i dron (Projecte Modular, 2017)

5.V ANÀLISI DAFO + CAME

Un dels eixos fonamentals, previ a les tasques programades i a qualsevol plantejament d'activitat, és l'elaboració d'una anàlisi conjunta DAFO i CAME. L'anàlisi DAFO, també FODA o DOFA, és una eina d'estudi per a conèixer la situació d'un element/projecte/iniciativa, analitzant les seves característiques internes, a través de les seves febleses i forteses; i la seva situació externa mitjançant la identificació d'amenaques i oportunitats. Creuant aquestes dades, es confecciona una matriu comparativa i s'obté una visió de conjunt, especialment dels punts febles i forts. L'objectiu de l'anàlisi és determinar els avantatges i problemes del tema analitzat per a projectar una estratègia a emprar que li convingui en funció de les seves característiques pròpies i de les del context en el qual es mou.

Aquesta estratègia és la que facilita l'anàlisi CAME, una metodologia suplementària al DAFO, que dóna pautes per a actuar sobre els aspectes assenyalats en els diagnòstics de situació obtinguts amb anterioritat a partir de la matriu. El nom procedeix de les inicials que conformen els àmbits d'estudi, igual que DAFO, que en aquest cas són Corregir, Afrontar, Mantenir i Explotar. El CAME serveix, per tant, per a definir les accions a desenvolupar a partir dels resultats del DAFO. D'aquesta forma, amb sengles eines, pretenem explorar de forma transversal i amb metodologia específica totes les potencialitats assenyalades anteriorment i també identificar els problemes vists o susceptibles d'aparició.

5.9 Excavació de 2016 en els bastions de l'angle nord-est (Projecte Modular, 2016)

Font de la imatge: Projecte Modular, 2015

6. LÍNIES PRIORITÀRIES

6a. INVESTIGACIÓ

6a.I. Documentació prèvia: historiografia i coneixement actual del jaciment

Les intervencions realitzades en el jaciment es remunten a la fi del segle XIX, però el poblat de Son Catlar, registrat també com Son Carlá o Són Callar, apareix citat en diverses obres molt abans, com és el cas del recentment reeditat *Antiüedades célticas* de Joan Ramis i Ramis (1818) o la *Història de l'illa de Menorca* de Rafael Óleo i Quadrado (1874 i 1876). En aquesta última obra, l'autor es refereix al jaciment concretament com un lloc digne de ser estudiat, ja que existia en ell població molt antiga (1876, 381). Óleo i Quadrado compara les estructures protohistòriques amb les de territoris britànics, citant la presència d'esquelets humans sobre els quals s'haurien dipositat pedres. Del poblat va recuperar l'autor un conjunt d'anells de coure, dues agulles (probablement acus crinales) i nomena una ansa amb una inscripció N^a S C H, gairebé amb total seguretat, un segell anfórico-romà.

No obstant això, més enllà de l'esment, la primera actuació documentada a Son Catlar és la de Émile Cartailhac, com ell mateix relata en *Monuments primitifs des îles Baléares* (1892). Al llarg del text, són diverses les al·lusions a Son Carlà, especialment per la seva muralla, que va impressionar molt al francès i la va interpretar com una veritable fortificació primitiva de gran antiguitat. També va descriure la seva tècnica, les portes que va identificar, així com una plaça central en el poblat (1892, 16). Va dur a terme un desbrossament exhaustiu en el recinte de taula. El motiu no va ser un altre que realitzar correctament les tres fotografies que acompanyen la seva obra (planches XX-XXII), on descriu les estructures visibles en superfície. D'elles destaquem l'existència en aquelles dates del trencament transversal en la pedra suport, així com la presència de les grans pilastres de l'interior de l'edifici.

Antonio Vives Escudero difereix de la concepció de Cartailhac sobre el recinte emmurallat de Son Catlar. En la seva obra (1908) descriu la muralla com a original però profundament heterogènia, atesa la fluctuació de les seves mesures (de 0'70 cm a 5 m d'ample) i la construcció de coves megalítiques en alguns trams (referint-se a les garites o casamates del llenç nord). Vives interpreta la muralla com un perímetre de tancament de l'assentament, minimitzant el caràcter defensiu atorgat per Cartailhac.

SON CARLÀ

DESPUÉS de reiteradas ofertas por parte del digno propietario de la finca, don Marcos de Squella y Bustos, expresiones de un corazón noble y desinteresado, el ilustrado naturalista y farmacéutico don Jaime Ferrer Aledo y el que suscribe emprendimos viaje a Ciudadela al objeto de visitar la estación arqueológica que nos ocupa.

El predio Son Carlá dista unos 7 Km. de la ciudad debiendo seguirse el camino que arranca del de San Juan; de paso puede visitarse el recinto amurallado de Santa Rosa, por desgracia hoy ya en mal estado de conservación.

La agrupación de Son Carlá comprende talayotes, círculo con taula central, cuevas megalíticas, galería cubierta y muro circundante de todo el conjunto.

6.2 Primera pàgina de l'article de Flaquer sobre Son Catlar (1922)

El comissari Flaquer va realitzar una visita al jaciment de la qual va donar compte en un treball de la Revista de Menorca (1922, 107-111). En ell traça un recorregut per les estructures conegudes del poblat: els talaiots, la muralla, el recinte de taula i els nombrosos "círculos" d'habitació, anàlegs al seu parer als de Biniaiet, excavades per Vives i Hernández Sanz feia uns anys (1916). Encara que se centra en la problemàtica cronològica del poblat, especialment a l'origen, crida l'atenció sobre la gran quantitat de ceràmica "fenícia, copas ítalogriegas de los siglos IV-III anteriores a nuestra Era, e innumerables restos de grandes ánforas romanas" (1922, 111). D'aquesta cronologia romana destaca l'aparició de sigillata aretina, un basament de columna romà (avui al jardí de la casa predial), així com diverses monedes alt i baix-imperials.

En el mateix lloc que va estar Cartailhac, va decidir excavar l'any 1923 Francesc Hernández Sanz, director de l'Arxiu Històric de Maó. D'aquesta intervenció no tenim quasi bé notícies excepte les que ens aporta el seu fill, Juan Hernández Mora (1948, 297). L'objectiu d'aquesta campanya va ser la d'entendre millor el traçat del recinte, però els sondejos van ser "muy reducidas por el espacio que abarcaron y por el tiempo de su duración" (1948, 297). Els

resultats mai van ser publicats, encara que sí breus notícies dels materials apareguts, especialment de la ceràmica ibèrica (Martínez Santa-Olalla 1924) i de sengles inscripcions llatines trobades: *LACESE* (CIB 166) i *LACESEN* (CIB 167) (Veny 1965), interpretades *a posteriori* com a delimitadors del territori entre la lamo romana i la Son Catlar indígena (Mayer 2005, 44-45).

Juan Hernández Mora, a més d'aportar informació sobre les excavacions del seu pare en el jaciment, també inclou el poblat de Son Catlar en les seves síntesi sobre la prehistòria menorquina (1992, 1923 i 1948), aportant mesures concretes del recinte de taula i analitzant la muralla, mostrant especial atenció per les casamates del llenç septentrional de la muralla (anomenades també coves *megalítiques* com A. Vives), i afegint diverses fotografies i un plànol de tot el recinte que avui suposen una informació historiogràfica de gran valor.

L'equip dirigit per Luis Pericot, compost per María Luisa Serra Belabre, Guillermo Rosselló Bordoy, Eduardo Ripoll i María Petrus, va obtenir una beca d'estudis oferta per la Fundació March el 1958 amb l'objectiu d'estudiar la Prehistòria de l'arxipèlag balear. Encara que la monografia resultant no veïés la

6.3Fotografia de la taula realitzada per É. Cartailhac (1892)

llum fins anys després (Pericot 1975), diversos articles signats generalment per Serra Belabre (1961a; 1961b; 1963; 1967) i altres informes de caràcter administratiu (Pericot 1958; memòria inèdita March) il·lustren les intervencions que l'equip va dur a terme a les illes. Un ampli programa d'excavacions arqueològiques, estudis de materials i documentació planimètrica de nombrosos jaciments dels quals Són Catlar va formar part.

En la memòria final (inèdita) que recollia aquest exhaustiu treball, Serra va detallar un aspecte de gran importància: F. Hernández Sanz va excavar el 1923, juntament amb el recinte de taula, una petita zona limítrofa a la porta nord-est de la muralla, on va identificar una sala hipòstila adossada al llenç murari, i la informació del qual, segons l'autora, roman en la Real Acadèmia de la Història a Madrid (no obstant això, en la nostra recent consulta a aquesta institució no ha estat possible localitzar la citada documentació). Quan Serra va escriure la seva part d'aquesta memòria (1960/1961 aprox.), la sala hipòstila estava semiderruïda, encara que conservava in situ les seves columnes de tipus mediterrani.

Pel que fa a l'equip de la Beca March, l'any 1959 va escometre diverses actuacions en el poblat. La més important va ser indubtablement la realització de la primera planimetria general de tot el jaciment, una àrdua labor que va ocupar gran part del temps emprat en l'estació. Autors anteriors havien publicat diversos croquis del traçat del recinte de la muralla, a penes amb alguns cercles que indicaven on es trobaven els talaiots. Mentre es desenvolupava aquesta labor, es va decidir la restauració de la porta nord-est del poblat, l'única documentada fins al moment, actuació dirigida per l'arquitecte Víctor Tolós. Per a l'obra es va necessitar eliminar l'ampli paquet sedimentari que la cobria, per a accedir així a la fonamentació. Per això, es va excavar l'obertura i part del farciment del corredor interior, una intervenció de la qual només es refereix la troballa d'abundant ceràmica romana, entre la qual destaca una llàntia baix-imperial (Pericot 1958).

També es van practicar dos sondejos arqueològics, dirigits per M.L. Serra Belabre i Sylvia Armbruster. Aquesta última, procedent de la Columbian

6.4 Fotografia de l'excavació realitzada per M.L. Serra i S. Armbruster (1959)

University (Nova York), va ser alumna de L. Pericot, a qui va conèixer després del seu pas per la Bryant Foundation americana i les excavacions a *Pollentia* el 1958, des d'on es va dirigir a terres peninsulars per a estudiar materials paleolítics a València per a la seva tesi doctoral. En un informe enviat a Pericot, Armbruster explica de forma succinta el desenvolupament i les principals conclusions de les denominades *excavations I and II*. D'altra banda, Serra també fa al·lusió en diverses publicacions (1961a; 1961b; Pericot 1958) a aquestes excavacions, però sense precisar sobre la seva ubicació. Encara avui desconeixem el seu emplaçament exacte.

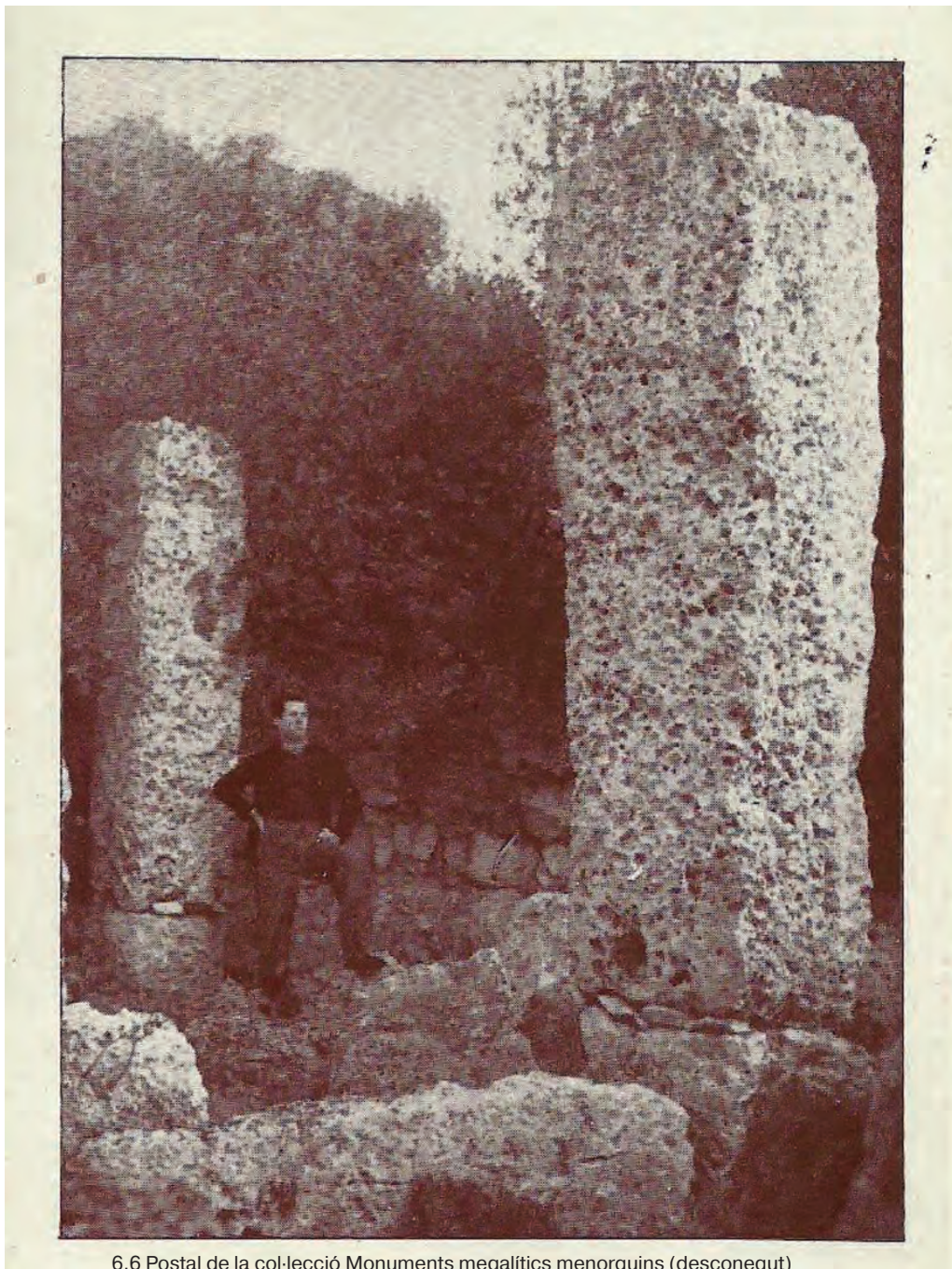
La primera d'elles es va realitzar intramurs, en un lloc on s'albiraven tres grans lloses que emergien del sòl. El lloc de la intervenció és avui inapreciable però, segons les indicacions de les seves directores, va abastar un tall de 3 x 4 m situat en les proximitats del llenç oriental de la muralla, a la zona central del poblat i pròxim al recinte de taula. Segons les mesures aportades per Serra (1961a, 961), l'excavació es va emplaçar concretament a 10 m de la muralla i distant 200 m aproximadament de la porta nord-est. Afegeixen a més que es tracta d'un espai obert, convertit en aquells dies en terra de cultiu. Amb les dades publicades, encara que de forma fragmentària, pot realitzar-se una lectura aproximada de l'estratigrafia i els materials apareguts.

6.5 Inici del tast arqueològica realitzada per M.L. Serra i S. Armbruster (1959)

A escassos centímetres de la superfície es va documentar un abundant nivell d'enderroc sota el qual es van trobar dos murs formant un angle recte, de maçoneria amb blocs monolítics inserits (aparell de pilars). L'excavació dels estrats continguts en aquesta estructura va revelar quantios material arqueològic, destacant fragments d'àmfora púnico-ebusitana i romana. A prop de 1,20 m es va trobar el nivell de circulació associat als murs, on es va documentar una concentració notòria de cendres i carbons, interpretades com les restes d'una llar. Al costat d'ells es van trobar un molí de mà (*amoló*) i el coll d'una àmfora d'adscripció indeterminada. Per sota d'aquests nivells, fins al geològic, es van recuperar nombrosos fragments d'àmfores púnico-ebusitanes i romanes, així com una petita quantitat de ceràmica a mà de tradició local. A nivell interpretatiu, en paraules de Serra "habíamos excavado un sector de círculo con el solo indicio de unas piedras" (1961b, 71). Aquest sondeig seria un argument més que permetia a l'equip reforçar les seves hipòtesis iniciades amb Sant Vicenç d'Alcaidús sobre l'urbanisme i els espais domèstics de la Menorca prehistòrica.

Quant a l'altre sondeig, es va practicar extramurs, prop de 20 m des de la muralla meridional. La zona triada estava plena de retalls en el substrat geològic i nombroses pedres de gran grandària disperses pel terreny. No hi havia molta potència arqueològica, perquè la roca mare va aflorar a escassos centímetres de l'inici de la intervenció. Tan sols hi ha constància de l'aparició d'un

6.6 Postal de la col·lecció Monuments megalítics menorquins (desconegut)

molí de mà i fragments de ceràmica posttalaiòtica, púnico-ebusitana i romana. Finalment, Serra fa al·lusions en el seu informe a la dificultat en la realització de la planimetria de Son Catlar, degut principalment a la frondosa vegetació de l'interior del jaciment, un problema al qual també s'havia enfrontat Cartailhac feia més de mig segle.

M.L. Serra Belabre és una de les figures més rellevants de la historiografia menorquina. A més de formar part de l'equip de Pericot, els seus estudis sobre la Prehistòria de l'illa suposen veritables obres de referència per a la recerca actual. Infatigable, va recórrer tots els jaciments de l'illa per a diverses

recerques, en el marc dels treballs referits anteriorment, però també per iniciativa pròpia. Bon compte d'això ho donen les prop de tres-centes fotografies identificades de Son Catlar, conservades en el Arxiu d'Imatge i So de Menorca com a part del Fons M.L. Serra Belabre, i que s'annexen com a memòria gràfica a aquest PD gràcies a la concessió realitzada per l'Ateneu de Maó.

No serà fins a 1987 quan es reprengui l'activitat en el poblat. En aquest cas va ser el Museu de Menorca, dirigit per L. Plantalamor Massanet, juntament amb el Consell Insular de Menorca i l'Ajuntament de Ciutadella, els qui van emprendre el desenvolupament i execució de tota una sèrie de mesures correctores per a millorar la conservació i posada en valor del jaciment (Juan *et al.* 1998, 7; BOIB 120/2005, 36). Els eixos principals del projecte van ser la desforestació de les principals zones del poblat i la retirada de terra i elements vegetals de tot el perímetre emmurallat. Així mateix, es van aprofitar les obres per a realitzar un segon aixecament planimètric de totes les estructures visibles en el jaciment, executat pel director del museu acompanyat de J.M. Gual Cerdó, A. García Argüelles i G. Juan Benejam (Plantalamor 1991, lám.1).

Anteriorment, aquest equip havia publicat les poques notícies de què disposem en l'actualitat sobre altres elements de l'entorn del jaciment, com és el cas d'un hipogeu pretalaiòtic (Plantalamor i Rita 1982). Uns anys després, el 1994, el Consell Insular va aconseguir accedir als fons europeus del programa *Leader* i va destinar una partida al condicionament de Son Catlar. Les labors van ser dirigides llavors per J.C. de Nicolás Mascaró i J. Gomila, i van consistir fonamentalment en el tancament del perímetre del jaciment i la construcció d'un aparcament, avui encara en ús, que l'uneix directament amb la carretera nacional. Així mateix, també es va editar un tríptic (De Nicolás 1995) de caràcter turístic, certament el primer monogràfic sobre el jaciment.

Un any després, el 1995, l'empresa Restauracions Arqueològiques Som Amics arribava al jaciment per a excavar i restaurar la porta d'accés sobre la qual havia intervingut Víctor Tolós (Juan *et al.* 1995; 1998). Les fotos prèvies a l'actuació arqueològica mostren com la vegetació havia anat creixent a la zona i les seves arrels havien provocat la caiguda de gran part del llenç defensiu. Així

RAQUEL JUAN FRAILE
OCTAVI PONS MACHADO
QUERUBÍN JUAN BENEJAM

**MEMÒRIA DE LA CAMPANYA
JUNY-SETEMBRE DE 1995**

POBLAT DE SON CATLAR

6.7 Portada de la publicació / informe de la intervenció realitzada a la porta nord de Son Catlar (1995)

mateix, la pretèrita intervenció de l'equip de Pericot es va circumscriure únicament a l'obertura, deixant el passadís d'accés pràcticament cobert, per la qual cosa es va escometre també la seva excavació. Aprofitant l'actuació, també es va encarregar a l'empresa la realització d'un itinerari per als visitants, delimitat mitjançant recorreguts indicats amb cartells en diferents idiomes i senyalitzacions relatives a les estructures visibles.

La reconstrucció i consolidació de la muralla es va plantejar sobre una extensió de 3 m del llenç. El principal element a corregir era la perillositat que suposava la caiguda de la muralla, que llavors ja presentava un gran volum d'enderroc acumulat en la part inferior. Es van retirar totes les pedres caigudes i es van reintegrar les de la zona afectada. A l'interior del recinte es van erigir murs de pedra seca per a reforçar la nova obra. Una interessant conclusió extreta d'aquesta actuació va ser la documentació arqueològica de la construcció de

la muralla, constatant la presència d'un sòcol de pedres quadrangulars (3-5 cm d'alt i 70 cm d'ample) sobre el qual s'aixecaven els grans ortostats de l'aparell, visible en gran manera en altres punts del perímetre, però no en l'accés; i també del seu nucli, compost de terra i pedres de diversa grandària, extraordinàriament compacte (Juan *et al.* 1998, 8-9). Aquest últim aspecte reforça la línia de recerca sobre la presència de terra en la construcció posttalaiòtica.

L'excavació del corredor d'accés també va aportar interessant informació per al coneixement del poblat, atès que va suposar la primera publicació estrictament científica (entesa en termes actuals) d'una estratigrafia del jaciment, amb el respectiu estudi de materials trobats, classificats amb criteris estandarditzats. Tant en la memòria com en l'informe publicat (Juan *et al.* 1995; 1998) apareixen detallades les unitats estratigràfiques i el respectiu inventari de materials recuperats, per la qual cosa aquí només s'extrauran les principals conclusions sobre aquest tema. Una d'elles, potser la més interessant, és que tant la muralla com l'obertura d'accés van ser construïdes en un primer moment, mentre que les torres que jalonen el perímetre murat i el corredor d'accés en cremallera són producte d'una obra posterior.

La documentació de la fossa de fonamentació del mur del corredor (Juan *et al.* 1998, 18-19; làmina 12) va aportar abundants fragments de ceràmica púnico-ebusitana i posttalaiòtica. La fossa estava coberta pel paviment del corredor, realitzat en *opus signinum* (Juan *et al.* 1998, 14-16; làmina 9).

6.8 Estat de la porta nord el 1986, prèvia restauració (Juan *et al.* 1998)

Estat del tram l'any 1986.

Els nombrosos fragments ceràmics incrustats en ell van ser objecte d'estudi detallat, la qual cosa va permetre identificar *kalathoi* ibèrics, gerres grises empuritanes, àmfores itàliques republicanes i púnico-ebusitanes, així com campanianes A i B. Tot això va datar el conjunt constructiu entre els segles II – I aC. Finalment, un altre element estructural destacat és un petit canal tallat, probablement com a part d'un sistema de desguàs del poblat. També és destacable la recuperació de tot un conjunt de materials que abasten des del canvi d'era fins al segle V d. de C.: sigillates aretines, gàl·liques i hispàniques, acompanyades del repertori ben conegut de produccions nord-africanes (sigillates clares A i D; olles i tapadores de cuina, etc.). Així mateix, prop d'un 1% del total de peces identificades correspon a cronologies medievals (ss. IX-XV dC).

Van passar prop de vint anys fins que el poblat va tornar a ser objecte de recerca. Cal destacar, no obstant això, una intervenció puntual en un tram de la muralla en el seu vessant occidental que havia patit determinants danys ocasionats per l'erosió i la colonització vegetal del perímetre. Aquesta intervenció va ser realitzada per l'empresa MANCOME CIUTADELLA el 2012 (inèdit) i es va executar al llarg de 15 m de llenç defensiu, en els quals es van desenvolupar labors de neteja, reintegració i consolidació dels elements caiguts (prèvia documentació arqueològica) i finalment un remuntatge de diverses filades en la part superior. Es van detectar diversos punts en els quals l'enderroc estava realitzat amb pedra seca d'època contemporània, que va ser restaurat com a tal. És especialment destacable la recuperació de material arqueològic d'un dels punts del llenç afectat. Aquests es troben actualment en el Museu Municipal de Ciutadella, un centenar de fragments identificats que aporten una cronologia àmplia que abasta des d'època talaiòtica fins al canvi d'era (s. VIII aC – I dC). Especialment destacable és l'abundància d'escòries de ferro identificades i un gran conjunt amfòric púnico-ebusità. La presència d'aquest material, unit a la identificació de llenços realitzats en paret seca actual, il·lustren la seqüència històrica de la muralla de Son Catlar.

Després d'una llarga letargia científica, el Projecte Modular, dirigit des de la Universitat d'Alacant, va arrencar el 2014 un ampli projecte de documentació arqueo-arquitectònica en tot el perímetre defensiu de Son Catlar, prestant es-

6.9 Seqüència de restauració del llenç defensiu intervingut per MANCOME CIUTADELLA (2012, inèdit)

pecial atenció a la construcció de les torres i altres solucions arquitectòniques com a part de cultures arquitectòniques molt arrelada a la púnica (Prados *et al.* 2015). En els anys posteriors, es van emprendre determinades intervencions en punts clau del recinte, com els bastions nord-orientals, la torre sud-est i el llenç de ponent (anys 2016-2017). De forma complementària, s'han dut a terme diverses prospeccions a l'interior del poblat i els seus voltants, amb l'objectiu de conèixer l'estructura interior del poblat i identificar els processos històrics documentats en les excavacions arqueològiques en tot el perímetre. Els resultats d'aquestes actuacions han estat publicats en diversos fòrums i revistes especialitzades (Prados *et al.* 2016; 2017). Finalment, cal assenyalar com a última intervenció arqueològica documentada en el jaciment la neteja i consolidació d'una de les casamates/garites del llenç nord de la muralla, desenvolupat per *Mediterraneum* en 2018 (inèdit).

La següent taula resumeix la ubicació, procedència i informació dels materials arqueològics recuperats de Son Catlar. Si alguna cosa tenen en comú és precisament la necessitat de revisió i estudi comparat, amb l'objectiu d'homogeneïtzar les dades obtingudes i així poder oferir una lectura íntegra dels processos històrics en els quals s'insereixen.

Materials arqueològics procedents de Son Catlar				
Any	Campanya	Lloc	Bibliografia	Dipòsit
Desconegut	Col·lecció Flaquer	Desconegut	Desconegut	Museu de Menorca
1923	Hernández Sanz	Taula i sala hipòstila	Inèdit	Reial Acadèmia de la Història? M.L. Serra apunta a la memòria lliurada a la fundació March que els materials procedents de la sala hipòstila es troben al Reial Acadèmia de la Història a Madrid. No obstant això, l'equip tècnic d'aquest PD ha contactat amb aquesta institució per confirmar-ho, al que van respondre que allà no es trobava res semblant.
1995	<i>Associació Amics de Son Catlar</i>	Porta nord de la muralla	Juan <i>et al.</i> 1995; 1998	Museu Municipal de Ciutadella
2012	Empresa MANCOME	Restauració llenç caigut	Inèdit	Museu Municipal de Ciutadella
2016-2017	Proyecto Modular	Bastions, torre est i porta en colze	Prados <i>et al.</i> 2017; 2018	Museu de Ciutadella

Taula que recull les dades conegudes sobre els materials arqueològics recuperats a Son Catlar

Amb aquest repàs historiogràfic, podem traçar una sèrie de pinzellades generals sobre la seqüència d'ocupació històrica del poblat de Son Catlar. El seu origen continua sent avui dia un aspecte per resoldre. No disposem de datacions radiocarbòniques ni tampoc de materials arqueològics en context. Els elements més antics del jaciment són algunes ceràmiques de l'Edat del Bronze (període naviforme) recuperades de forma aïllada en prospecció i en algunes zones d'intervenció arqueològica. Així mateix, s'han documentat tres hipogeus, un a la zona d'accés al jaciment, un altre en els voltants del poblat en la zona occidental, i l'últim als jardins de la casa predial. L'únic del qual disposem de més informació és de l'hipogeu occidental, documentat per L. Plantalamor i C. Rita (1982, 5-6), que descriuen un corredor escalonat d'entrada que dona accés a una cambra de planta rectangular i secció semicircular, de prop de 3 m de llarg i 1,55 m d'ample, amb 1,30 d'altura. D'altra banda, el meridional, prop de l'accés, té 4,30 m de llarg per 5,20 m d'ample, també amb corredor d'accés i planta circular.

Més enllà d'aquests indicis probables adscrits al II Mil·lenni aC, la primera ocupació identificada amb major entitat a Son Catlar és la talaiòtica, que

arrenca en les acaballes d'aquest II Mil·lenni i es prolonga fins a mitjans del se-
güent. La principal petjada d'aquesta fase prehistòrica la trobem en les grans
construccions turriformes que li donen nom. En el poblat hem identificat cinc,
número potser cridaner en contrast amb la historiografia, que ha parlat gene-
ralment de tres o quatre. Tan sols M.L. Serra, en el pla inèdit conservat en el
Ateneu de Maó, proposa l'existència d'aquests cinc talaiots i fins i tot un sisè;
posteriorment, L. Plantalamor (1991) recull la possibilitat d'un cinquè talaiot, en
dubte davant el seu deplorable estat de conservació, producte probablement
d'una destrucció intencionada, tal vegada moderna.

Seguint el recorregut plantejat per a la seva visita, el talaiot número 1
(quadrants F7 i G7) el trobem molt prop de la cantonada sud-est del recinte
emmurallat, sobredimensionat enormement per l'acumulació contemporània
als seus peus (*clapers*) i pel pas a les seves faldilles d'una boga realitzada en
pedra seca, avui destruïda parcialment. El número 2 (quadrant G5) està pròxim
a l'anterior, situat exactament en la següent inflexió de la muralla, més septen-
trional. En aquesta cantonada s'ha documentat una solució arquitectònica que
va ser realitzada *a posteriori*, per la qual cosa el talaiot també es troba bastant
alterat degut amb certa seguretat al fet que va ser reemplaçat com a pedrera
per a la seva construcció. El talaiot 3 (quadrant F5) forma part del conjunt si-

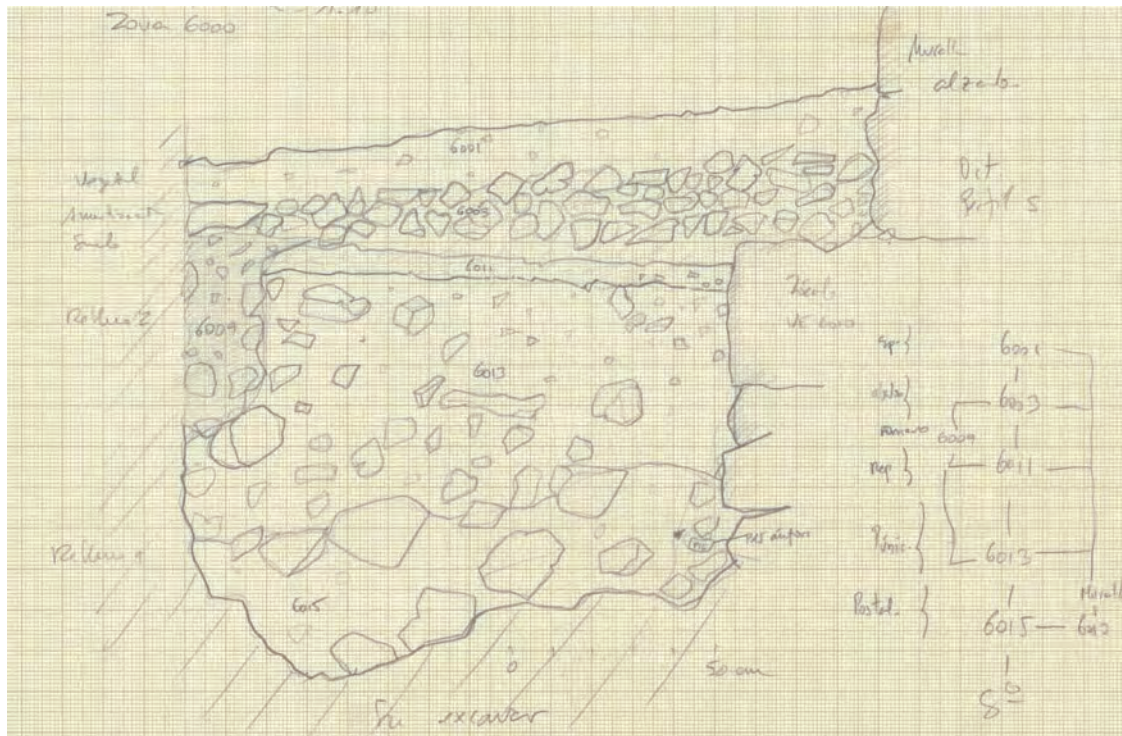
tuat en l'anomenat accés nord del poblat, fins fa poc l'únic accés documentat i excavat a Son Catlar (Juan et al. 1995; 1998). Com la resta, es troba en una inflexió del llenç de muralla, una tendència que té finalitats estratègiques, tant per l'economia de l'obra com pel reforç estructural que suposa.

El talaiot 4 (quadrant D3), disposat de nou en una cantonada de la muralla, en l'angle nord-est, disposava d'una càmera en la part superior, avui esfondrada, i té murs al voltant que podrien correspondre a cases talaiòtiques de les quals desconeixem la seva distribució o forma. Flaquer (1922) esmenta l'existència d'un corredor d'accés en la planta baixa que actualment no ha desaparegut. Finalment, el talaiot 5 (quadrant B3-C3) es trobava a la cantonada nord-oest del recinte emmurallat. Actualment, tan sols queden en peus alguns blocs exempts a l'interior, així com tres filades intestades en el llenç de la muralla. Més enllà d'aquestes estructures, no disposem de més estructures adscrites amb certesa a aquest període cronològic. Les diverses excavacions ressenyades anteriorment han recuperat un volum notable de ceràmica i altres elements que podrien enquadrar-se en aquests moments. No obstant això, no pot realitzar-se una apreciació major donada en moltes ocasions la imprecisió de les fonts més antigues i la caracterització més actual com "talaiòtic" a tot el conjunt vascular del I Mil·lenni aC.

Si hi ha una fase que caracteritza aquest poblat és la coneguda com posttalaiòtica o talaiòtica final, corresponent a la segona meitat del I Mil·lenni aC. És un moment encara indeterminat entre els segles VI-V aC quan a l'assentament, compost principalment pels cinc talaiots abans citats i una sèrie d'estructures, suposem, de caràcter públic i domèstic, s'erigeix una muralla de prop d'1 km de perímetre, que alberga una extensió de 4,4 ha. Aquesta gran estructura defensiva s'aixeca amb la tècnica arquitectònica que caracteritza aquesta fase protohistòrica insular, mitjançant un sòcol de blocs escairats que suporten un alçat de grans ortostats i maçoneria. Els diversos llenços muraris aprofiten i amortitzen els grans turriformes, en evident desús. Segles després, aquest sistema defensiu, que té paral·lels en altres jaciments de l'illa i també de la veïna Mallorca, es veurà modificat amb l'execució de tot un pla de refortificació.

Les noves solucions arquitectòniques responen a una nova concepció bèl·lica, inserida en un marc major que va afectar a tot el Mediterrani occidental: la II Guerra Púnica (Prados *et al.* 2017). El principal element que transforma la muralla del poblat és la disposició de diverses torres rectangulars, perfectament modulades, que jalonen els diversos llenços muraris. Recentment s'han escollit intervencions arqueològiques que han aconseguit circumscriure la seva construcció al segle III aC, inserint-les en el marc bèl·lic de la II Guerra Púnica. Altres elements que il·lustren aquest nou horitzó arquitectònic són els bastions bessons, datats també en aquesta cronologia, pensats per a enfortir aquest punt feble de la muralla i la seva projecció davant la plana que s'estén davant ell. Trams en cremallera, accés en zig-zag, entrades còncaues i casamates/garites en alguns trams de la muralla venen a completar aquest nou programa arquitectònic d'empremta oriental. Finalment, en l'última campanya del Projecte Modular en el jaciment, ha estat identificada una porta en colze, un nou sistema defensiu d'accés que encaixa a la perfecció en aquest panorama, com mostren els paral·lels contemporanis de Cartagena, *Carteia* o la fase púnica de *Lucentum* (Prados *et al.* 2017).

A més de la seva espectacular muralla, a l'interior del poblat s'observen avui dia nombroses unitats domèstiques típiques d'aquest període cronològic, els cèlebres cercles o cercles d'habitació que van ser definits per M.L. Serra (1961). En les línies anteriors s'ha descrit la identificació d'una d'aquestes estructures per l'autora, en el marc dels treballs realitzats gràcies al finançament de la Fundació Juan March i dirigits per L. Pericot. Així mateix, la sala hipòstila excavada per F. Hernández Sanz adossada a la muralla, en la part posterior del talaiot 3, formaria part d'un d'aquests habitatges posttalaiòtics, com la sala hipòstila excavada per J. Flaquer a Torre d'en Galmés (1943). L'equip de la Beca March va realitzar així mateix un aixecament topogràfic de tota l'estació de Son Catlar i que, com hem comentat, ha romàs inèdit fins avui. En aquest pla, conservat avui a l'Ateneu de Maó, van quedar reflectides diverses agrupacions d'aquests cercles, conformant tota una trama urbana que Serra ja havia identificat a Sant Vicenç d'Alcaldús (1965). Recentment, els treballs de prospecció intensiva del Projecte Modular a l'interior del poblat han permès ampliar i detallar el coneixement de les diferents fases d'hàbitat; encara que els resultats d'aquestes

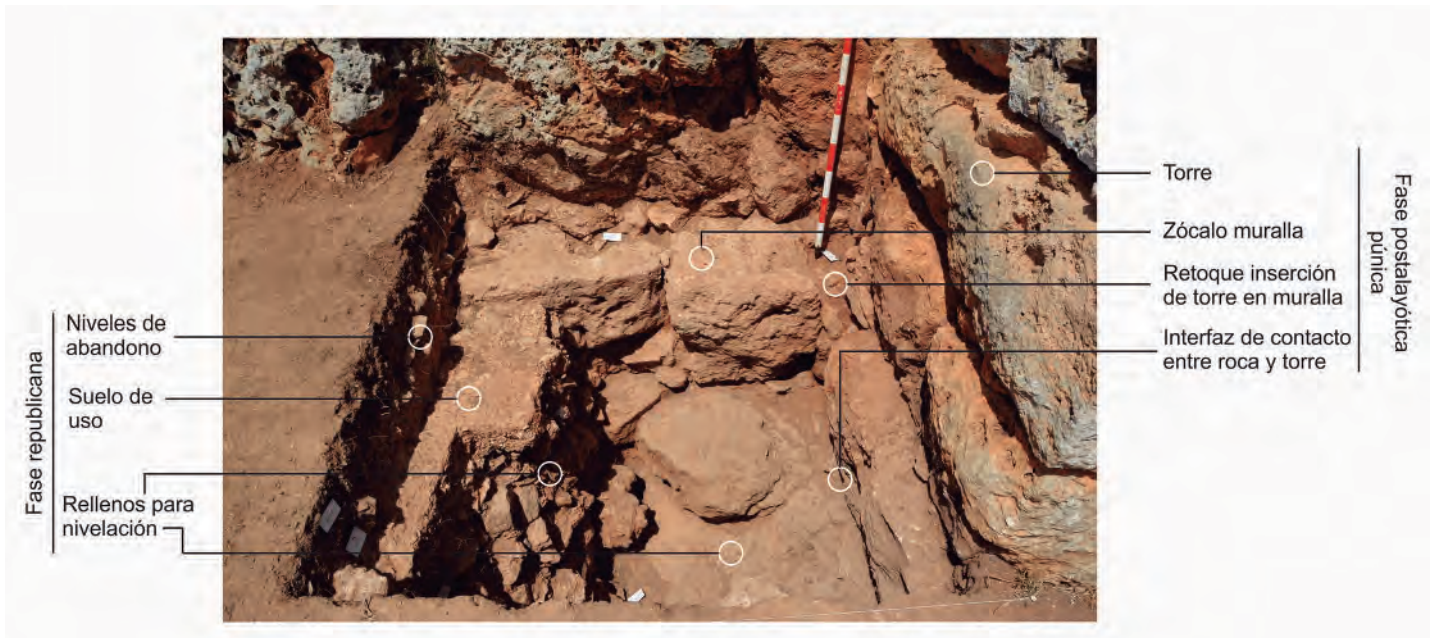

6.11 Estratigrafia (croquis) realitzat sobre paper mil·limetrat. Bastió aquest (Projecte Modular, 2017)

investigacions estan en curs de publicació, la seva metodologia ha estat exposada en diferents fòrums nacionals i internacionals (com el *International Mediterranean Survey Workshop 2018*) i part de les seves conclusions s'avancen en aquest PD.

Com ha quedat de manifest també en el recorregut historiogràfic, un dels principals focus d'atenció d'aquest poblat ha estat el seu recinte de taula. Té una planta absidial, seguint la tendència de molts altres casos de l'illa menorquina, construït mitjançant una tècnica idèntica a la de la muralla. En el seu interior es conserven en l'actualitat quatre pilastres intestades en el parament intern, encara que segons les plantes publicades per Hernández Mora (1948, 296) podria haver-n'hi més, que avui estarien caigudes. Les pilastres formaven petites fornícules, d'igual manera que Fernández-Miranda va identificar a Torralba d'en Salord (2009). Les fotos de Cartailhac ens donen també una data *ante quem* per al trencament de la taula, element principal del recinte, que degué produir-se abans de 1892, mostrant l'aspecte que pot veure's avui.

El recinte de Son Catlar presenta dues particularitats a nivell estructural: l'entrada està descentrada de l'eix respecte a la taula i hi ha en el seu interior una cisterna de secció piriforme de prop de 3 m de profunditat. D'altra banda, de les excavacions d'Hernández Sanz a penes disposem d'informació, excep-

6.12 Sondeig estratigràfic (amb fases) realitzat en el bastió aquest (Projecte Modular, 2017)

te de la troballa de dues inscripcions ressenyades anteriorment, encara que d'una d'elles es tingui dubtes sobre la seva ubicació exacta (Torres Begur *et al.* 2017). Finalment, amb la recent donació al Museu de Menorca de tota la col·lecció privada de J. Flaquer, s'han identificat una sèrie d'elements entre els quals destaca una llanceta metàl·lica, com la que va aparèixer en les excavacions de la taula que va dirigir G. Roselló-Bordoy (*et al.* 1974) a Torre d'en Galmés.

Això és *grosso modo* el que coneixem de la Son Catlar protohistòrica, que constitueix en gran manera el cos central de la interpretació històrica del jaciment. Com ja ha estat ressenyat en les potencialitats de la recerca, el poblat ha donat diversos indicis del seu important paper en època romana, seguint la dinàmica d'altres poblats menorquins (Orfila i Sintès 1981-1984; de Nicolás 1983), encara que moltes vegades defugida. Les intervencions arqueològiques del Projecte Modular en els bastions bessons (Prados *et al.* 2017) han pogut identificar un desmantellament exhaustiu de les estructures defensives relacionat amb l'ocupació romana i l'inici d'una fase de pau. Les prospeccions realitzades en els últims anys han permès identificar tota una sèrie d'estructures a les quals s'associa un conjunt material típicament romà, com és la producció amfòrica pròpiament alt-imperial, però també restes d'*opus signinum* i *tegulae*. Igualment, la historiografia reforça aquesta ocupació basant-se en la gran quantitat de materials recuperats en l'excavació de la porta nord del poblat (Juan *et al.* 1998), on un gran percentatge del repertori vascular era romà

alt-imperial i baix-imperial (ss. I a. de C. – V d. de C.); a més de les anotacions d'Óleo i Quadrado i Flaquer sobre diversos materials d'aquesta època. Així mateix, cal recordar que les inscripcions trobades en la taula durant les excavacions d'Hernández Sanz són de grafia llatina (Veny 1965), interpretades com a delimitadors del territori (Mayer 2005, 44-45).

Finalment, l'època medieval de Son Catlar és a penes coneguda. Durant la visita al jaciment no és estrany trobar pel camí restes de ceràmiques vidrades i altres elements que remetent a les diferents ocupacions humanes de l'illa menorquina en aquestes cronologies, des de la vàndala fins a la islàmica, passant per l'annexió bizantina. Anteriorment s'ha assenyalat que no existeixen espais excavats en l'assentament que s'adscriuïn particularment a aquesta etapa, però en el transcurs de les diferents excavacions arqueològiques sí s'han recuperat materials vinculats amb aquests horitzons. Aquest és probablement un dels reptes a nivell de recerca més apressants per al jaciment: fitar i definir la presència d'aquests grups en el jaciment i el seu entorn immediat, que molt probablement segueix els patrons vists en jaciments pròxims com Torre d'en Galmés (Pérez-Juez *et al.* 2011), caracteritzats per l'amortització i adaptació de les estructures preexistents als nous usos previstos.

Un panorama similar ocorre en els denominats períodes modern i contemporani. Mancant contextos arqueològics excavats i documentats que il·lustrin aquests processos, disposem de cartografia històrica que ens permet rastrejar els processos històrics que van afectar l'entorn de Son Catlar. Aquests es vinculen principalment a la parcel·lació de les propietats circumscrites al jaciment, com és el cas principal d'una boga, en paret seca, que creuava el poblat des de la cantonada sud-oest del recinte fortificat i el travessava prop de la torre aquest. D'aquesta paret, que marcava la existència d'una propietat anterior, tan sols queden alguns trams conservats de forma intermitent a l'interior del poblat. Així mateix, la cartografia antiga mostra com les cases del predi de Son Catlar van crear sengles murs de pedra seca que unien el recinte fortificat amb l'habitatge, alterant la cantonada nord-oest del poblat.

6a.II. Anàlisi DAFO i CAME

Anàlisi DAFO

Fortaleses	Debilitats
Diacronia i singularitat	Fases històriques mal conegudes
Jaciment públic	Amplitud del jaciment
Ben conservat	Manteniment costós i necessari
Ben ubicat i connectat (bus)	Connexió insuficient (poc horari i gent)
Amplia valoració patrimonial menorquina	Falta de museu/centre interpretació
Molt espai per a la infraestructura	Escàs coneixement de l'entorn immediat
Coneixement historiogràfic	No molt conegut en context nacional
Investigació universitària recent	Pocs equips de treball
Entorno explotat i observable (pedreres)	Difícil accessibilitat
Visita habilitada (recorregut i pàrquing)	Absència de infraestructura/serveis

Oportunitats	Amenaces
Potenciar entorn = Son Saura	Estacionalitat turística
Noves instal·lacions = compra pública = inversió = fons externs	Context econòmic en contra
Inversió pública/suport institucional	Falta de manteniment/conservació a llarg termini
Espai cultural	Saturació/massificació/perjudici arqueològic
Amplitud del jaciment i el seu entorn	Dependència d'inversió pública
Elements per a la seua projecció internacional	Agents nocius o contraproductes (esoterisme, vandalisme, ...)
Exclusivitat en la part occidental de l'illa	Nul·la accessibilitat
Equip d'investigació actual	Poques institucions científiques = ignorància
Mecenatge possible	Risc d'iniciativa privada com motor turístic no patrimonial
Societat particip = institucions assembleàries i populars	Espolis recurrents a l'illa

Anàlisi CAME

Estratègies per explotar = fortaleces + oportunitats

- Jaciment-escola (universitat + escoles / instituts)
- Centre sociocultural permanent (contra l'estacionalitat)
- Potenciar finançament = fons externs (públics) i mecenatge (privat)
- Aprofundir vincle jaciment / entorn [símil urbà / rural (revalorar)]
- Referent científic internacional

Estratègies de correcció = debilitats + oportunitats

- Potenciar investigació, especialment de les fases pitjor conegudes
- Demanar millor connexió entre Son Catlar i Son Saura
- Inversió pública per a infraestructura i manteniment
- Difondre jaciment per atreure investigació
- Aprofitar el seu bon estat de conservació per revalorar = parc arqueològic

Estratègies mantenir = fortaleces + amenaces

- Accions de difusió a totes les escales (implicació social)
- Discursos històrics rigorosos que combatin la ignorància
- Protecció pública (BIC i propietat) per combatre l'espoli
- Implicació en el manteniment com a principal problema
- Diacronia com a eina per a la interdisciplinarietat

Estratègies per afrontar = amenaces + debilitats

- Sortir de l'illa = nacional i internacional
- Discurs històric homogeni = lectura global i extrapolable
- Inversió pública per aconseguir tots els objectius proposats
- Mecenatge com a estratègia antiexpolio i conscienciació
- Amplitud del jaciment + inversió pública = centre sociocultural permanent = no estacional + no turisme massificat i sense control (= no dany patrimonial)

6a.III. Planificació per fases de les intervencions arqueològiques

El punt de partida per a dissenyar les línies que ha de seguir la recerca en els anys de vigència d'aquest PD ve marcat necessàriament per la valoració de la situació actual del coneixement sobre l'enclavament, però també pel diagnòstic de les necessitats i de les manques que acusa l'estudi del jaciment. En aquest sentit, resulta fonamental l'experiència que han aportat les últimes actuacions de recerca.

Els treballs més recents han servit per a conèixer els obstacles que poden presentar-se a l'hora d'emprendre o desenvolupar les accions de recerca. Aquestes experiències també han valgut per a determinar les qüestions que han de ser objecte d'estudi i per a subratllar la importància que tenen les actuacions científiques en les obres de conservació i de posada en valor dels béns patrimonials.

Malgrat l'espectacularitat del recinte emmurallat i de l'enorme potencial arqueològic de l'interior del poblat de Son Catlar, el jaciment a penes ha estat excavat. Com s'observa en la història de les investigacions que s'ha inclòs en aquest PD, documentació que considerem de vital importància de cara a assenyalar les pautes a seguir de manera immediata i futura, tan sols han tingut lloc algunes actuacions en la zona del santuari i en la muralla.

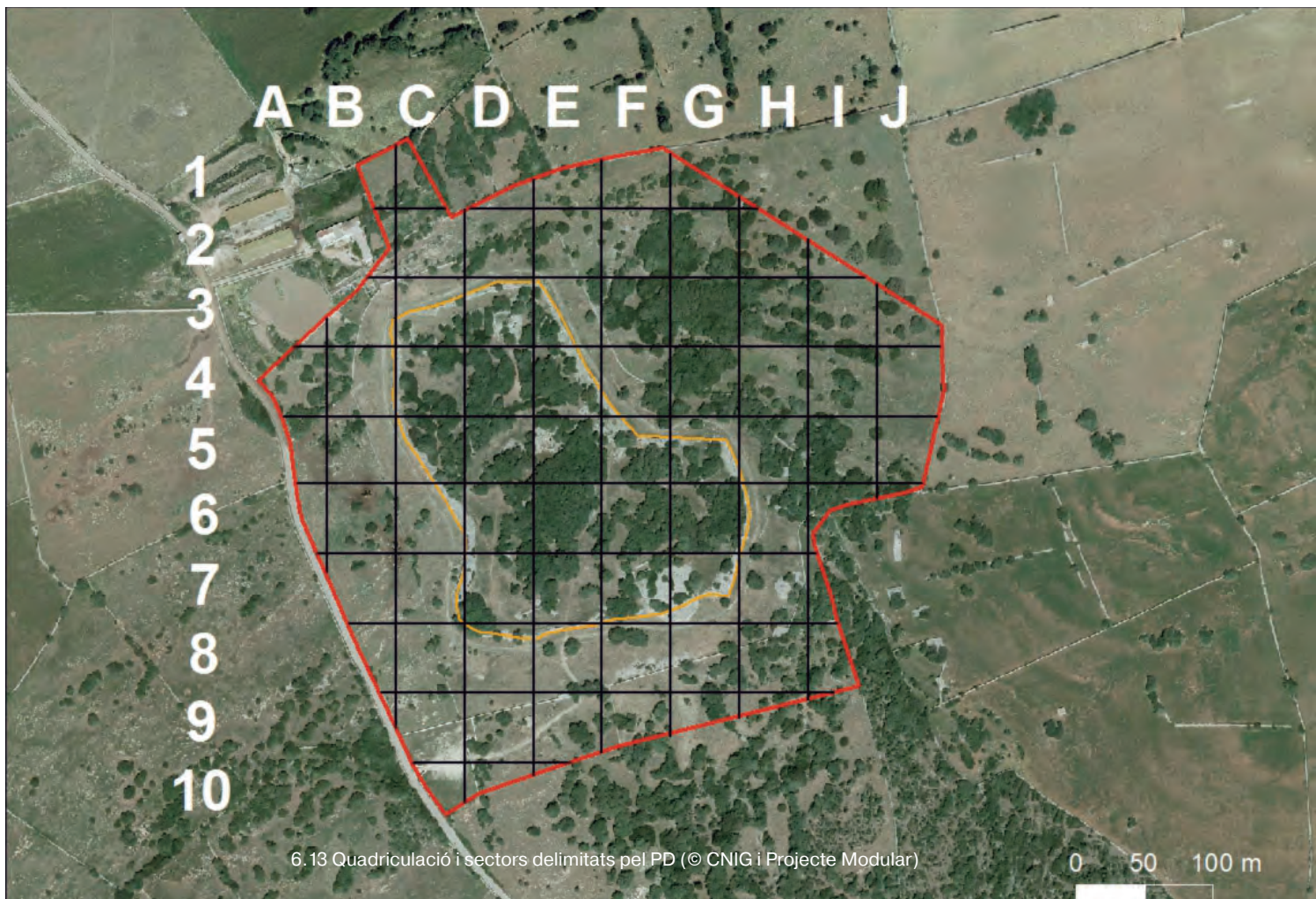
Si aquesta parquedat en les dades podria ser llegida des d'un punt de vista adwers, això no és així, perquè l'estat gairebé inèdit del jaciment ofereix un enorme ventall de possibilitats al mateix temps que una gran responsabilitat en el que concerneix la seva planificació científica. Els avanços actuals en matèria de metodologia arqueològica, excavació, sistemes de registre i documentació en 3-D, poden permetre ampliar el coneixement guanyant en objectivitat i, en paral·lel, millorar el discurs museogràfic de cara a la posada en valor.

Des d'aquest PD es proposaran un conjunt d'intervencions arqueològiques en funció d'una sèrie de pautes i necessitats, sempre amb l'objectiu d'ampliar el coneixement del jaciment en funció d'aquests dos binomis essencials:

Investigar (conèixer) → per a difondre

Investigar (conèixer) → per a conservar

Aquesta és la raó per la qual s'ordenarà l'execució de les intervencions arqueològiques dins de quatre fases (alfa, beta, gamma i delta) que hauran de ser successives en el temps, encara que perfectament combinables entre sí si fos necessari i s'optés per això en algun moment. Les dues primeres fases podem incloure-les a curt termini, la tercera, al mitjà termini i la quarta i última a llarg termini o en funció de les necessitats que es vagin establint en les tres anteriors. Cadascuna d'aquestes fases preveuen la intervenció en quatre àmbits principalment. Per a situar les actuacions, s'han referenciat a partir d'una quadrícula de 10 x 10 quadrats d'una dimensió de 50 x 50 m. El sistema de quadrícules ha estat inserit dins dels límits del BIC (de la A la J en l'eix d'ordenades, est-oest, i d'1 a 10 en l'eix d'abscisses, nord-sud).

6. 14 Presa de dades amb GPS de mà. Referenciació d'estructures modernes (Projecte Modular, 2017)

Els treballs han de ser de naturalesa “no invasiva” o “poc invasiva” en la mesura que sigui possible, seguint criteris actuals lligats a l’execució d’intervencions arqueològiques en conjunts monumentals i béns de interès cultural, com és el cas. Una bona planificació dels treballs evita la improvisació, estalvia costos i assegura aconseguir l’èxit en la consecució dels objectius. D’altra banda, abans d’executar qualsevol tasca científica s’han de formular les preguntes que a través del desenvolupament de la metodologia arqueològica es puguin respondre.

Al contrari que en les intervencions arqueològiques de tipus preventiu o “d’urgència”, on es tracta donar resposta a preguntes que sorgeixen sobre la marxa i de forma fortuïta, l’establiment de les pautes que es regeixen des d’aquest PD suposa que les preguntes s’hauran de realitzar amb anterioritat. La planificació ha de tenir en compte, d’una banda, la confecció d’un dossier previ, que reculli tota la documentació referent a la potencial zona d’intervenció i, d’altra banda, l’ús d’eines no invasives com la prospecció superficial o la teledetecció (prospeccions geofísiques, ús de drons, Lidar, etc.) poden ajudar a aconseguir els objectius marcats.

Altres tasques recomanables i que es poden definir com “no invasives” serien:

- **Estudi mètric i descriptiu** d'estructures emergents (anàlisi d'aparells, materials i tècniques constructives; presa de mostres).
- **Aplicació de noves tecnologies** de registre i anàlisi arqueo-arquitectònic (lectura paramental, fotogrametria, fotografia rectificada, fotografia tèrmica mitjançant un vehicle aeri no tripulat i escàner 3D).
- **Estudi documental/bibliogràfic** de tota mena de publicacions, arxius i informes previs.

Igualment, les intervencions han de conviure amb l'exploració del jaciment en matèria turística i patrimonial, i no suposar en cap cas el seu tancament. Avui dia existeixen diverses fórmules perquè activitats arqueològiques i visites s'harmonitzin i es desenvolupin complint sempre els requisits en matèria de seguretat per a treballadors i arqueòlegs. Algunes fórmules explorades en els últims anys han estat un èxit, com el cèlebre "obert per obres" de l'excaució que la Universitat del País Basc va desenvolupar en la catedral vella de Vitòria.

6.15 i 16 Modelitzacions en 3-D de les torres de la muralla (Projecte Modular, 2016)

Fase Alfa

La primera de les fases d'intervenció arqueològica és la que considerem immediata, des del punt de vista temporal o pràcticament de caràcter urgent. Intervencions urgents en aquesta fase podran ser aquelles que vagin lligades a l'execució dels primers treballs de consolidació necessaris, i que comportin seguiment arqueològic (per exemple, l'excavació de la fonamentació d'un parament que es vagi a restaurar).

També en aquesta fase inicial s'han de concloure les intervencions arqueològiques que es troben en desenvolupament en el moment de redacció d'aquest PD i que es concentren en la part exterior de la muralla. Unes altres intervencions que es consideren ineludibles en la fase immediata són aquelles necessàries per a ampliar la informació sobre la naturalesa del jaciment, les seves fases cronològiques i de cara a penetrar en la personalitat dels qui el van habitar. En aquesta fase s'haurà d'intervenir intramurs, per la qual cosa es proposarà una zona d'excavació a l'interior del recinte emmurallat, al costat de l'accés.

El poblat està sent objecte d'estudi des de 2015 per part d'un equip de la Universitat d'Alacant (Prados *et al.* 2015; 2016; 2017). La intervenció s'està concentrant principalment en la fortificació. S'argumenta per a això que la muralla consta de patrons adaptats a un nou horitzó defensiu, que va tenir la imperiosa necessitat de proveir-se dels més avançats sistemes per a respondre als atacs d'exèrcits que comptaven amb l'armament més avançat i desenvolupat del moment. El motiu pot ser que Menorca fou escenari de les Guerres Púniques, que van enfrontar a les dues grans potències del moment, Roma i Cartago; o la conquesta romana de les Balears, esdevinguda cap al 123 aC, que va actuar sobre un substrat autòcton que havia estat afí a la causa cartaginesa. La muralla presenta solucions construïdes susceptibles d'anàlisis que consten d'elements nous, totalment desconeguts per a la cultura talaiòtica. Tot apunta al fet que les adaptacions de la muralla de Son Catlar no deuen en cap cas explicar-se per una conflictivitat social interna, a escala local, perquè presenten tècniques pròpies del nou horitzó bèl·lic desenvolupat a escala mediterrània des del segle V aC, que apareix lloc en pràctica en centres urbans principals

del Mediterrani occidental. Poder atribuir l'erecció d'aquestes defenses a l'un o l'altre procés històric és la motivació principal d'aquestes actuacions arqueològiques que han de finalitzar-se.

Les defenses de Son Catlar reuneixen en un magnífic estat de conservació tot un conjunt de construccions poliorcètiques (defensives), potser un dels més complets de l'occident mediterrani. La muralla i les seves obres avançades (bastions, torres, antemurals, portes en baioneta, poternes, plataformes per a artilleria i garites) presenten, a més, un estat de conservació molt propici per a poder ser estudiades amb els nous mètodes arqueològics i per a poder ser museïtzades.

Excavació de la torre nord (quadrant E4)

Per a ratificar el proposat fins ara, es planteja la intervenció en una altra de les torres adossades al llenç original de la muralla. La torre nord és una de les millor conservades. La seva estructura massissa i el fet que sobresurt poc del llenç original, al qual s'adossa i adapta a la inclinació de 75° que aquest presenta, fa pensar que, al costat de la de vigilància, va tenir una funció activa, possiblement per a albergar en la seva part superior maquinària defensiva (artilleria de torsió). Es tracta d'una funció idèntica a la torre oest (situada en el quadrant H6) que ha estat excavada el 2017.

6.17 Vista de la torre nord
(Projecte Modular, 2016)

6.18 Vista zenital de la torre nord. Imatge presa des d'un dron (Projecte Modular, 2016)

La factura dels blocs, especialment a les cantonades, on s'aprecia tallada la *anathyrosis*, és a dir, l'angle exterior dels carreus per a permetre la seva perfecta juntura, remetent a obres de cort púnic-hel·lenístic o romanes. Destaca, no obstant això, una alteració en l'aparell de la part central de la cara frontal, observable a simple vista.

La forma amb la qual es van reforçar les cantonades, amb els carreus col·locats segons la tècnica de "llarg i través", presenten una cadència arquitectònica pròpia del període anomenat hel·lenístic (segles IV-II aC). La torre se separa del llenç original per la base un total de 1,60 m i mesura en el seu front un total de 6,22 m (màxim conservat). Com per estudis recents (Prados 2003 i 2014; Barresi 2007) coneixem les unitats de mesures que van emprar els exèrcits púnics per a aixecar les seves fortificacions, amb l'anomenat "colze" equivalent a 0,52 m, disposats en múltiples de tres. Resulta que tant aquest com altres bastions de Son Catlar mesuren 12 x 3 colzes, és a dir, una mesura canònica.

La intervenció en aquesta torre haurà de constar de dos sondejors a sengles costats de la torre, on es conserva major potència estratigràfica. La metodologia empleada serà similar a la utilitzada el 2017 per l'equip de la Universitat d'Alacant per a la torre est: dos cales d'aproximadament 2 x 2 m. Mitjançant

l'excavació per nivells naturals (unitats estratigràfiques), s'obtindrà la seqüència completa de la construcció del bastió i la seva relació amb el mur defensiu primigeni.

Aquesta excavació, que aprofundirà fins a la roca verge, podrà oferir materials arqueològics (artefactes) i elements orgànics com a llavors o carbons (ecofactes) que, una vegada analitzats degudament en el laboratori, permetran comptar amb una datació absoluta de tot el procés constructiu, i ratificar el moment precís de la seva edificació.

En el que concerneix a les mesures de conservació, la rasa, una vegada acabada la intervenció, serà protegida amb geotèxtil i emplenada de nou fins a la cota original, no necessitant per això cap mena de mesura correctora. En cas que apareguessin estructures de notable envergadura en la zona intramurs, es valoraran diverses formes d'escometre la seva possible conservació i posada en valor amb les autoritats pertinents.

Intervenció arqueològica a la porta en colze (quadrant B4)

Aquest accés, localitzat a l'excavació desenvolupada el 2017, estava totalment inèdit. Abans de la intervenció a penes s'observaven en superfície uns blocs que semblaven formar part d'una altra torre adossada a la cara exterior de la muralla primigènia. Dins de la fase alfa es plantejarà la continuació de l'excavació arqueològica en aquesta porta. Per això s'ha d'acabar de demuntar el mur modern (pedra seca) i ampliar la intervenció cap a l'interior del poblat per a connectar estratigràficament totes dues zones, exterior i interior. Aquesta intervenció permetrà esclarir la dinàmica constructiva de la porta, especialment en l'eix temporal, per a concretar les fases d'erecció, ús, abandó i amortització de l'entrada. Cal referir, finalment, que durant la tardor de 2018, part del mur modern que engegava aquesta obertura s'ha ensorrat per acció de les pluges torrencials.

Intervenció arqueològica a la porta nord (quadrant F5)

A la zona de l'accés al recinte per l'única porta coneguda fins al moment, objecte com és sabut d'intervenció arqueològica i restauració (Juan *et al.* 1998), s'observen també les restes d'un dels tres talaiots conservats en el poblat, el talaiot nord (quadrant F5). Entre aquests elements arquitectònics fàcilment recognoscibles s'aprecien avui una sèrie d'estructures de caràcter domèstic,

6.19 Ortofoto de la porta en colze (Projecte Modular, 2017)

6.20 Garita en primer terme i restes de la porta en colze (Projecte Modular, 2017)

recollides en gran part per L. Plantalamor (1991). Abundants fragments de ceràmica d'un ampli segment cronològic són apreciables avui per tot el sector, fet que confirma una presència destacada i contínua, perquè es tracta de l'espai intramurs de l'assentament. Unit a la informació aportada a la memòria d'intervenció (Juan *et al.* 1998), es disposa d'una completa fotogrametria de l'àrea excavada, incloent la porta, el corredor d'accés en cremallera i tota una sèrie de murs i plataformes que conformen el sistema d'entrada al poblat, elaborada pel Projecte Modular de la Universitat d'Alacant.

Les conclusions de la intervenció realitzada en els anys noranta mostren una ocupació diacrònica del jaciment que correspon *grosso modo* amb la proposta última. L'equip de recerca que va excavar l'accés va detectar una primera fortificació del poblat mitjançant la muralla, l'accés amb llinda i un corredor d'entrada. Sobre ella, desmuntant el corredor, es va articular un complex sistema defensiu basat en la projecció d'un parament en cremallera al qual se li suma un mur oblic i una plataforma que canalitza la circulació. Aquesta segona fase del corredor s'ha datat entorn els segles II-I aC, atesa la cultura material moble trobada en els estrats associats a les modificacions arquitectòniques.

No obstant això, la funcionalitat de les plataformes que queden en la part superior occidental queda per dilucidar, igual que la seva cronologia i paper en el conjunt de la fortificació. La possibilitat de què es tracti d'un altre tipus d'estructura o que formi part d'un recinte major dedicat a la protecció i defensa de l'accés septentrional, ens porta a plantejar una intervenció en aquesta zona per a esclarir aquests aspectes i completar la informació disponible sobre aquesta entrada al poblat.

La metodologia d'intervenció recomanable en aquesta zona serà l'excavació arqueològica en extensió. Com s'ha comentat abans, prevaldran els criteris de mínim impacte sobre la part visible i serà preceptiva la incorporació dels nous elements arquitectònics, susceptibles d'aparició, a la nova proposta museogràfica.

6.21 Vista zenital de l'accés.
Imatge presa des d'un dron
(Projecte Modular, 2016)

6.22 Modelització en 3-D de
la zona de l'accés (Projecte
Modular, 2017)

6.23 Accés al poblat. Murs
en ziga-zaga de tall de-
fensiu (Projecte Modular,
2017)

Prospecció superficial intramurs (intensiva, cobertura total)

Dins de la fase Alfa i amb motiu de conèixer en profunditat la totalitat de les estructures emergents i determinar les àrees funcionals dels espais interns del poblat, s'haurà d'executar una prospecció superficial. Tenint en compte la naturalesa del poblat i la feblesa d'aquest registre, exposat des de fa anys a la nociva recollida de peces pels visitants, seria recomanable que els materials anessin posicionats amb GPS i documentats (gràficament) *in situ*, sense la seva recollida, amb la intenció de no alterar el registre. Una primera aproximació al coneixement de l'interior del poblat amb una prospecció ja ha estat realitzada el 2017 amb aquesta metodologia no invasiva i ha suposat, en gran manera, part de les propostes que aquí s'inclouen. Sobre aquesta qüestió es tractarà amb més detall en el següent apartat IV.

Fase Beta

Per a aquesta segona fase, que es proposa desenvolupar a curt termini, estan previstes una sèrie d'actuacions arqueològiques enfocades a l'ampliació del coneixement sobre els diferents períodes històrics del poblat (talaiòtic, púnic-romà i medieval), a un millor coneixement dels elements arquitectònics visibles, potencialment museitzables (santuari de taula i cercles) i, en general, a l'increment del patrimoni visitable.

Excavació arqueològica del cercle (quadrant F5)

Amb la intenció de conèixer la seqüència estratigràfica de l'interior del poblat i determinar les fases i usos dels espais domèstics, seria convenient la intervenció d'un dels cercles (unitats domèstiques). En concret, donada la seva conservació i la seva posició en un dels eixos principals del circuit de visites, es recomana l'excavació del cercle situat en el quadrant F5. En tot el perímetre de l'accés s'observen restes d'estructures que s'adossen entre si i conformen amb bastant seguretat diversos cercles d'hàbitat, com se'ls coneix en la historiografia menorquina i dels quals va donar bon compte M.L. Serra, que va realitzar un sondeig en la zona del talaiot nord-est, on va documentar res-

6.24 Prospecció intramurs. Presa de punts mitjançant un GPS de mà (Projecte Modular, 2017)

6.25 Recorreguts (tracks) de la prospecció.
Cada color al·ludeix a un sector analitzat
(Projecte Modular, 2017)

tes d'un d'aquests espais domèstics (Serra 1966). A més, un reconeixement superficial inicial permetria identificar altres elements d'interès, com són les restes arquitectòniques (pilastres, columnes, etc.). En futures fases es plantejarà la intervenció d'altres unitats domèstiques.

L'arquitectura domèstica del poblat es caracteritza per la seva agregació. Els habitatges, que són a més veritables unitats productives, es concentren dins de la muralla, buscant protecció i inserció en la comunitat, i reduiran la seva grandària, evidenciant el pas de les famílies extenses a les famílies nuclears. L'erecció dels circuits fortificats suposarà que algunes cases es quedin fora del perímetre, ja que l'hàbitat dispers de la fase anterior generava necessàriament poblats més extensos, que queden en part ara fora del traçat defensiu. Tot això fa essencial la intervenció d'una unitat domèstica en aquesta fase, que podrà ser acompanyada d'altres en les següents.

6.26 Vista del cercle en 2016 (Projecte Modular, 2016)

6.27 La taula ubicada al centre del santuari. (Projecte Modular, 2015)

6.28 Interior del santuari de taula. (Projecte Modular, 2015)

Intervenció arqueològica en el santuari de taula (quadrant E5)

Un altre dels recursos fonamentals de Son Catlar és el seu santuari de taula, ara mateix el més gran conegut a Menorca i l'únic que presenta dues obertures d'accés en la seva façana principal. La necessitat de conèixer en profunditat aquest edifici i el potencial que alberga de cara a la seva posada en valor fa necessari que la seva excavació es desenvolupi al llarg d'aquesta fase Beta.

La caiguda de blocs i la presència de grans ortostats dificultaran la intervenció, sense dubte, però al temps propiciaran l'existència d'espais intactes, amb estratigrafies que semblen perfectament conservades i que seran fonamentals a l'hora de resoldre qüestions cronològiques i funcionals. Al més de la fortificació, la comunitat que va habitar Son Catlar va precisar d'un santuari cívic com a element de cohesió i legitimitat religiosa. En el poblat, aquest edifici ocupa un espai propi, significatiu i es troba exempt, sense que cap casa se li adossi, ocupant un lloc obert davant d'una plaça que permet als fidels seguir i participar dels rituals religiosos. La taula, fragmentada en el cas de Son Catlar, és la part principal d'aquest espai, però no l'única. S'insereix en un complex de planta absidal o de ferradura, amb cuidats paraments i un accés d'enorme monumentalitat que haurà de ser buidat.

Excavació de les garites (quadrant D3)

Un dels trets més característics de la muralla és l'existència de compartiments interns, que presenten accessos oberts a l'interior del poblat. En la historiografia tradicional aquests ambients es coneixen com garites o casamates i solen tenir una funció defensiva i de emmagatzematge. La seva excavació pot esclarir l'ús que van tenir a Son Catlar, així com determinar el moment precís de la seva construcció.

Prospecció geofísica intramurs

Si l'objectiu principal dels treballs de prospecció planificats per a la fase Alfa és comptar amb una primera aproximació a l'organització espacial interna del poblat de Son Catlar, amb els resultats obtinguts i en funció dels mapes de

6.29 Vista zenital del sector de muralla on es localitzen les garites (Projecte Modular, 2016)

6.30 Àrees intramurs cobertes de pedres i vegetació (Projecte Modular, 2017)

concentració/dispersió d'ítems en superfície que s'hagin marcat gràcies a l'ús de GPS, i a la funcionalitat que es pugui definir per a cada lloc segons la naturalesa d'aquests, seria convenient la realització d'una prospecció geofísica en zones seleccionades. Això permetrà determinar, en aquesta fase, la potencialitat dels espais de major densitat d'estructures conservades en el subsol, així com potencials unitats negatives (pous, sitges, o aljubs). La metodologia emprada haurà de mesurar els canvis de característiques físiques dels materials, com poden ser la velocitat de propagació d'ones, la resistivitat o conductivitat

del sòl i/o subsòl, la susceptibilitat magnètica entre altres i per a això determinar, en funció de la zona i de les característiques del tipus de sòl, quin mètode emprar (prospecció geoelectrica, magnetomètrica, GPR etc.). El principal problema d'aquesta actuació serà l'existència de zones absolutament inviables per a l'execució d'aquest mètode de treball. En qualsevol cas, cal assenyalar que la densa vegetació i l'existència de pedres soltes o blocs en superfície dificultarà de manera general aquesta actuació, per la qual cosa necessàriament haurà d'anar precedida de neteges i desbrossaments puntuals.

Prospecció extensiva superficial extramurs

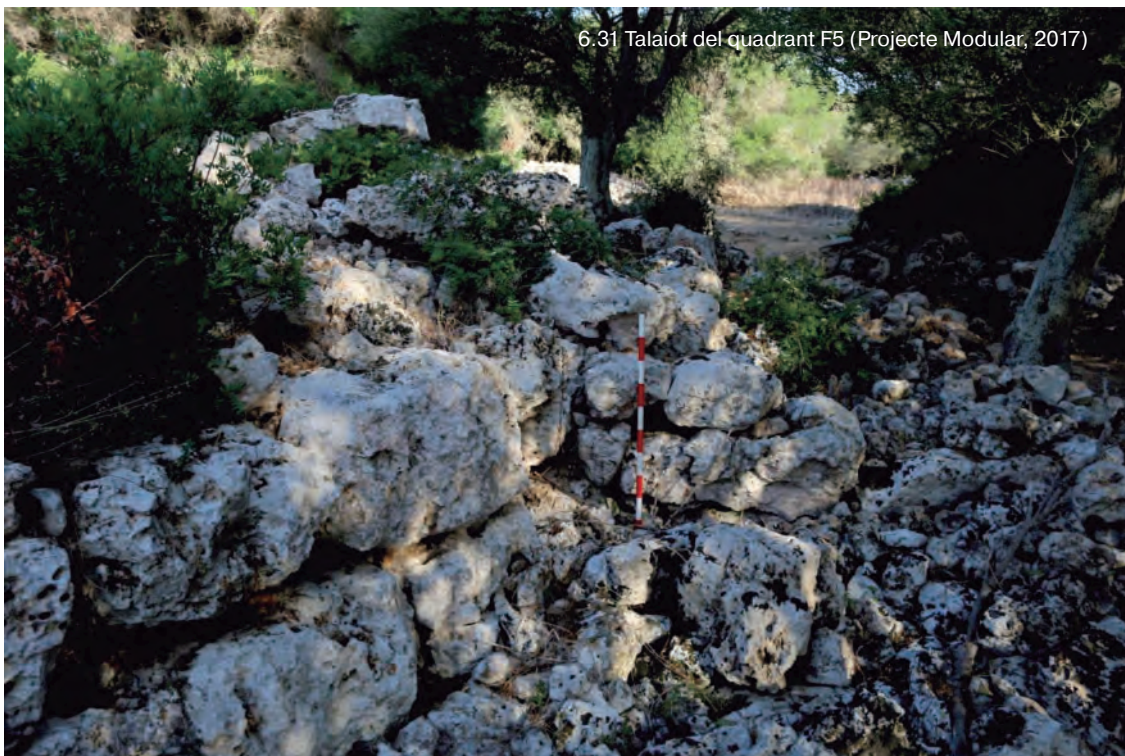
Amb la finalitat de realitzar una cartografia detallada de l'exterior del poblat, posicionant tant els elements mobles (artefactes) com els immobles (estructures) dins dels límits de la propietat i del BIC de Son Catlar, serà necessària la realització d'una prospecció de caràcter intensiu. Amb això es podrà realitzar un pla general que reculli la màxima informació amb la mínima inversió. Aprofitant l'alta precisió que brinden avui GPS i altres dispositius, i el seu fàcil maneig entre la vegetació, es podrà desenvolupar al llarg d'una o dues campanyes per a traspasar tota la informació al SIG del jaciment.

Fase Gamma

La tercera de les fases, a desenvolupar a mitjà termini, preveu igualment la intervenció en estructures emergents de cara a completar la informació sobre les diferents fases històriques del poblat. Concretament, per a aquesta es preveu la intervenció en dos dels talaiots i en estructures de caràcter domèstic pertanyents a diverses fases històriques.

Excavació arqueològica en el talaiot i la sala hipòstila (quadrant F5)

Seguint el mètode d'excavació que altres equips han adoptat en els últims anys a l'hora d'intervenir aquests monuments turriformes (com per exemple Cornia Nou), es planteja en aquesta fase una intervenció consistent en sondejos en la base del talaiot de cara a obtenir datacions i també una neteja de blocs en la part superior per a comprovar si és una estructura massissa o, per

contra, pot constar d'una cambra interna. Al costat d'aquest talaiot, situada al nord, es documenta una sala hipòstila ja intervinguda per F. Hernández Sanz el 1923 que s'hauria de netejar, mantenir i documentar.

Excavació de l'estructura de planta rectangular (quadrant D5)

En aquesta fase es preveu la intervenció arqueològica, consistent en la neteja superficial i excavació en extensió d'un gran edifici de planta rectangular situat en els voltants del santuari de taula. Es tracta d'una estructura que aparenta ser d'època romana i que té una planta tripartida, però que es troba pràcticament coberta de pedres soltes que dificulten la seva documentació. Per això, es planteja la possibilitat de realitzar una retirada ordenada d'aquest material i una intervenció arqueològica en extensió, de cara a conèixer l'interior (la seva funció, cronologia, etc.) i la seva relació a l'exterior amb el traçat viari.

Excavació del sector intramurs del bastió est (quadrant G5)

Els diferents angles de la muralla presenten unes tècniques constructives molt desenvolupades i aparells cuidats, a vegades, com en aquest bastió, amb blocs de cantonada encoixinats col·locats al llarg i través. Aquest punt és un dels més interessants del poblat en el qual concerneix l'estudi de les seves

defenses. Com s'aprecia a la foto aèria, la zona externa sembla haver estat encastada sobre un llenç primigeni, aparentment corb. Però és l'espai intramurs el que ofereix moltes possibilitats d'excavació pel fet que el llenç ha pogut contenir estrats susceptibles d'oferir una seqüència completa de la vida del poblat

Neteja i excavació de la casa (quadrants E5 i E6)

Com en el cas anterior i pràcticament en la mateixa zona, es preveu la intervenció arqueològica en una altra estructura circular, de la qual són visibles alguns elements arquitectònics interessants en superfície. És desitjable que la intervenció es realitzi en extensió, una vegada retirats els blocs solts, i que es contempli l'estudi tant de l'interior com de l'exterior, perquè quedi constància tant de la seva funció o cronologia com de la seva posició dins de la xarxa viària i l'entramat urbà del poblat.

Neteja i excavació del bastió de cantonada o possible talaiot (quadrant G7)

A la cantonada sud-est de la muralla es detecta un potent engruiximent. La cara externa apareix folrada de blocs, conformant potser un bastió defensiu, que va poder habilitar-se per a suportar artilleria de torsió (similar a l'emplaçat una mica més al nord). Les fotos realitzades des del dron per a elaborar aquest PD i la revisió del pla de M.L. Serra apunten al fet que va poder estar erigit sobre les restes d'un talaiot. Una neteja en superfície dels blocs caiguts i una intervenció en la base podria documentar aquesta successió constructiva i oferir la possibilitat de reconèixer la superposició cronològica.

Prospecció geofísica extramurs

L'objectiu principal dels treballs de prospecció planificats per a la fase Beta era comptar amb una primera aproximació a l'organització espacial externa del poblat de Son Catlar. Ara, amb els resultats obtinguts i en funció dels mapes de concentració/dispersió d'ítems en superfície que s'hagin marcat gràcies a l'ús de GPS, i a la funcionalitat que es pugui definir per a cada lloc segons la naturalesa d'aquests, seria convenient la realització d'una prospecció geofísica en zones seleccionades. Això permetrà determinar, ja en aquesta

6.32 Vista general del conjunt D5
(Projecte Modular, 2017)

6.33 Vista zenital del bastió aquest. Quadrant G5. La potencial
zona d'excavació queda l'interior (Projecte Modular, 2016)

6.34 Vista exterior del bastió amb els blocs encoixinats
a soga i tizón (Projecte Modular, 2016)

fase, la potencialitat dels espais de major densitat d'estructures conservades en el subsol, així com els possibles usos. És important tenir en compte que la seqüència cronològica d'aquest poblat fa viable l'existència d'espais productius extramurs, necròpolis, cledes per al bestiar i potser estructures militars de tipus campamental. A més, es podrà obtenir informació sobre l'urbanisme (o l'absència d'aquest) adossat a la muralla per l'exterior.

Fase Delta

L'última de les fases previstes en aquest PD, a realitzar a llarg termini, comporta també l'excavació d'un conjunt d'edificis d'interès situats intramurs. Igualment es planteja per a aquesta fase la realització de seguiments arqueològics dels programes de posada en valor i adequació de nous sectors al circuit de visites. Les diferents tasques vinculades a la posada en valor, tals com l'establiment d'àrees de descans o punts de trobada, portaran implícites intervencions prèvies.

Per a la fase Delta considerem important atendre la zona extramurs, que ja haurà estat prospectada de manera extensiva i intensiva en les dues fases anteriors. Hem d'entendre el conjunt de Son Catlar no solament com el que es conserva a l'interior de la seva muralla, sinó també com tots els elements que formen part del BIC i que hauran de ser investigats amb rigor per a ser integrats dins dels programes de conservació i museïtzació. A més, en l'àrea externa s'han assenyalat estructures visibles com a hipogeus o pedreres (quadrants B5, E8, C2, D2 i F9) i unes altres que podran ser documentades en els treballs de prospecció.

Neteja i documentació del talaiot (quadrants F7 i G7)

Aquest talaiot es troba profundament alterat per l'existència d'una boga pertanyent a una antiga propietat, avui desapareguda, però visible encara en les ortofotografies de 1989 (font PNOA-IGN). L'interès radica que va ser aprofitat pel llenç de muralla, encara que està també afectat per un enorme claper que ho cobreix parcialment. Seria necessari en qualsevol cas la neteja i documentació de les seves estructures i, potser, aprofitant el tall provocat per la boga, realitzar algun sondeig estratigràfic de cara a obtenir datacions per a tractar de datar la seva fundació o els seus nivells d'ús.

Neteja i documentació del talaiot (quadrant D3)

Aquesta estructura, que es troba igualment en mal estat de conservació, presentava, segons la documentació obtinguda dels treballs de J. Flaquer, una cambra interna. Es preveu per a aquesta fase una neteja de blocs caiguts

a l'interior i el desenvolupament d'una documentació gràfica i fotogramètrica exhaustiva, que podia veure's acompanyada després d'algun sondeig estratigràfic.

6.37 Vista zenital del gran talaiot del quadrant D3 (Projecte Modular, 2016)

6.38 Vista arran de terra del talaiot (Projecte Modular, 2017)

6.39 Vista obliqua del talaiot (Projecte Modular, 2016)

Neteja i excavació del cercle (quadrant E4)

Un conjunt d'estructures d'un possible cercle haurà de ser documentada mitjançant la realització de desbrossaments, neteges superficials i una excavació en extensió. Amb això es podrà documentar tant l'interior d'aquest edifici com la seva relació amb altres espais de l'àrea circumdant. A més, donat el plantejament del circuit de visites aquesta intervenció ampliarà el patrimoni del conjunt, sobretot en el que concerneix les unitats domèstiques talaiòtiques.

Neteja i intervenció a l'àrea del pou circular (quadrant D7)

Una de les estructures més espectaculars i singulars del jaciment és el pou que es troba en l'angle sud-oest del poblat, protegit per la muralla. Es tracta d'una successió de murs concèntrics que envolten el que aparenta ser un pou, aljub o un antic hipogeu que funcionaria com a tal; l'existència d'una gran figuera en el centre denota la concentració d'humitat en aquest punt. Seria necessari intervenir en aquesta zona per a documentar si es tracta d'una construcció antiga o moderna i, d'aquesta forma, valorar la possibilitat de posar-ho en valor i incloure-ho en el marc del discurs expositiu. De poder ser confirmada la seva antiguitat, i a tenor de la naturalesa defensiva d'aquest poblat, planificat per a resistir potencials atacs i setges, la documentació d'una font d'aigua estable intramurs seria fonamental.

6.40 La densa vegetació és un dels principals problemes del quadrant E4 (Projecte Modular, 2017)

6.41 El cercle, entre la vegetació i al centre de la imatge aèria (Projecte Modular, 2016)

Excavació arqueològica d'estructures localitzades en la prospecció extramurs

L'última de les intervencions previstes queda reservada a la localització d'evidències extramurs a fi de valorar la necessitat d'intervenir-les. Amb els resultats de la prospecció extramurs de les dues fases anteriors, es podrà preveure en aquesta fase la intervenció arqueològica en les estructures potencialment localitzades (espais productius extramurs, zones de necròpolis, cledes per al bestiar, etc.).

6.42 La zona del pou vista des de l'interior (Projecte Modular, 2017)

Recerca i conservació preventiva

Finalment, serà exigible la conservació de la cultura material moble i immoble exhumada, que va més enllà d'una simple fase de treball arqueològic, en constituir-se com una responsabilitat dels investigadors i de l'administració en tots els sentits. Els béns culturals mobles i immobles estan exposats a una sèrie de factors i condicionants que afecten la seva conservació, i que poden variar en el temps. Per tant, és important preveure la seva conservació. És ben sabut que els agents de degradació que afecten la cultura material actuen en tres moments diferents. Un primer que va des de la seva construcció fins al seu abandó, un segon que comprèn des de l'abandó fins al seu enterrament i, finalment, una tercera fase representada per l'excavació arqueològica. Després de la intervenció i exhumació de les restes, aquestes comencen a degradar-se sense solució de continuïtat. Per tot això, s'ha d'assumir que conforme es duen a terme els processos d'excavació arqueològica es perd informació i es degrada el bé, en accelerar la pèrdua de l'equilibri que va permetre la conservació. Per aquest motiu les tasques de conservació, una vegada finalitzada l'excavació, configuraran un aspecte fonamental i obligatori dins de les tasques arqueològiques.

En el cas de les estructures on es preveu intervenir en el jaciment de Son Catlar ens trobem amb estats de conservació diversos. Així algunes presenten acumulacions de pedres intencionades i també trobem zones on poden apreciar-se enderrocs i elements estructurals desplaçats. Davant aquesta situació és necessari preveure la possible restauració i conservació d'estructures *in situ*, per al treball de les quals es precisarà la col·laboració d'un restaurador. Les conservacions de les restes immobles exhumats seran sotmeses al criteri dels tècnics del Consell Insular.

En el cas de la restauració i conservació d'estructures *in situ* es diferencien dos tipus d'intervenció:

- **Les de tipus preventiu**, que es caracteritzen per realitzar-se durant l'excavació arqueològica tant sobre béns mobles com immobles. En el cas de béns immobles es preveu la proposta de mètodes de conservació quan es cregui necessari, prèvia consulta amb un restaurador. Pel que fa a béns mobles es preveu la protecció dels diferents tipus de materials de manera provisional fins al seu trasllat al laboratori (museu) on seran processats i una extracció adequada dels diferents materials segons les seves característiques de preservació per a assegurar la seva correcta conservació (engassat, preconsolidació, extracció en bloc de les restes...).
- **Actuacions amb posterioritat a l'excavació arqueològica**, caracteritzades per realitzar-se una vegada acabats els treballs arqueològics. Aquestes tasques de conservació plantejades a Son Catlar segueixen unes pautes establertes com les més òptimes en temes de preservació d'estructures i de no

contaminació del registre arqueològic. Aquestes tasques consisteixen en el cobriment de les restes arqueològiques que es troben in situ en les diferents àrees en les quals s'hagi actuat. Per a això s'emprarà geotèxtil, un material de gran resistència davant el risc de perforació i que al mateix temps presenta una gran capacitat de drenatge. El geotèxtil, a més, servirà com a testimoni delimitador de la zona excavada i les restes intactes.

Una vegada disposat el geotèxtil, es procedirà a cobrir les àrees amb terra, graves i sorres diferenciades per a indicar que no és la mateixa extreta durant el procés d'excavació. Aquesta forma de procedir respon a un criteri professional, doncs en qualsevol tipus d'intervenció que es realitzi sempre s'ha de marcar una diferenciació entre l'actuació i aquelles restes en els quals no s'hagi actuat. A més, en el cas que sigui necessari es preveu la consulta amb un restaurador per a la conservació i restauració de les estructures que així ho requereixin. Aquests processos seran degudament documentats i seguiran els criteris marcats per la Carta del Restauro, seguint la fórmula més freqüent.

Al costat de les línies de recerca definides anteriorment en les quatre fases temporals (Alfa, Beta, Gamma i Delta) existeix la possibilitat d'executar un altre tipus d'intervencions transversals o que puguin tenir altres motivacions. Per això, s'ha d'estimar la possibilitat que existeixi un programa d'accions en el qual s'insereixin aquells treballs que tenen com a objectiu atendre temes molt concrets o específics que resulten prioritaris per a comprendre determinats aspectes del jaciment. Un exemple seria l'arribada d'equips o projectes de recerca internacionals demandant socis en el marc de projectes a gran escala (projectes europeus inscrits en l'Horitzó 2020, projectes de cooperació ENPI CBC Med, etc.). De la mateixa manera, caldria inscriure les actuacions arqueològiques de suport a l'obertura o adequació de noves àrees del jaciment a la visita pública.

Altres recerques es poden emmarcar en línies temàtiques, com per exemple l'estudi documental i la prospecció superficial de l'entorn del BIC (lligat a l'actualització de la Carta Arqueològica de Ciutadella), el catàleg de béns etnogràfics, l'estudi arqueològic i documental dels veïns poblats de Santa Rosa d'Egipte o Torrellafuda, i altres projectes sobre arqueofauna, arqueosis-mologia, paleoclima, paleopaisatge, etc.

6.44 Accés del poblat de Santa Rosa d'Egipte (Projecte Modular, 2016)

6.45 Llenç i torre de Torrellafuda detectat en la prospecció del Projecte Modular (2015)

6a.IV. Elaboració del SIG

En l'actualitat, tot estudi integral d'un jaciment, com el d'un territori, ha de recolzar-se en una correcta gestió de la informació geogràfica. Els Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG d'ara endavant) han demostrat en les últimes dècades ser una eina essencial per a aquesta gestió, i per tant per a la recerca i avanç del coneixement històric, d'una banda, i per a la promoció dels béns culturals, per un altre. Els SIG permeten combinar informació de tipus geogràfic, topogràfic, geològic, cartogràfic, fotogràfic, etc. amb dades de naturalesa diversa, arqueològica per exemple, oferint no només una gran resolució o precisió geogràfica, sinó multiplicant les possibilitats d'anàlisis i representació (Grau 2006).

Resulta evident, per tant, la necessitat d'aquest tipus d'eines per a la gestió dels territoris, especialment de cara a garantir la seva sostenibilitat i la difusió social, tal com s'ha posat en relleu en el Pla Territorial Insular (Mata *et al.* 2002) o en altres iniciatives de l'Observatori socioambiental de Menorca. Volem especialment destacar l'eficàcia i versatilitat de la Infraestructura de Dades Espacials (IDE) de Menorca, que posa al servei del ciutadà diferent material geogràfic, accessible en un visualitzador senzill i intuïtiu, relatiu a diversos aspectes socials, econòmics i territorials; complint així la directiva europea INSPIRI (*Infrastructure for Spatial Information in Europe*; Directiva 2007/2/CE) que garanteix l'accés públic a les dades geogràfiques generades amb finançament públic.

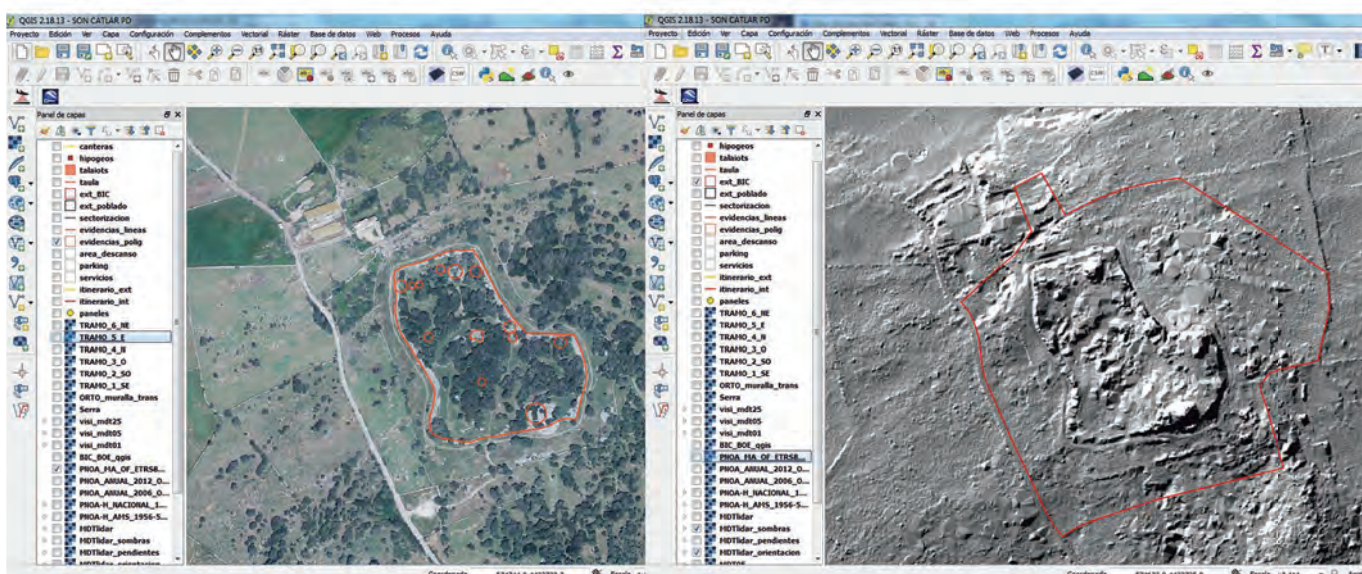
Per aquests motius, hem considerat essencial l'elaboració d'un SIG específic destinat a la recerca i la gestió patrimonial en el poblat de Son Catlar. El SIG ens permet incorporar, sobre una base d'informació geogràfica de gran precisió, diferents capes relacionades amb l'estudi arqueològic (elements constituents del poblat), territorial (característiques de la seva inserció en el context insular) i de gestió i posada en valor (accessos, itineraris i serveis). El SIG forma part dels treballs realitzats per a aquest PD, per la qual cosa podrà ser emprat per l'administració per a les finalitats derivades d'aquest, i ha estat elaborat amb el programari lliure QGIS (Llicència *Creative Commons Attributi-*

on-ShareAlike 3.0 licence CC BY-SA), el datum ETRS89 marcat per la citada directiva INSPIRI, la projecció UTM, i la zona 31 (Menorca s'insereix en el Fus 31).

És important assenyalar igualment que la majoria d'informació incorporada en dit SIG procedeix d'institucions públiques a través de diferents plataformes de gestió de dades geogràfiques (Centre Nacional d'Informació Geogràfica o la citada IDE de Menorca), material geogràfic de documents públics com el *Pla Territorial Insular*, el Bolletí Oficial de l'Estat, així com documentació d'arxiu de l'Ateneu de Maó. D'altra banda, una part de les dades deriva directament de les recerques del Projecte Modular a Menorca.

6.46 Infraestructura de Dades Espacials de Menorca (©Consell Insular de Menorca)

6.47 SIG de Son Catlar. Elements arqueològics assenyalats sobre l'ortofotografia (© PNOA 2012, CNIG)

6.48 SIG de Son Catlar. Extensió del BIC sobre MDT Lidar d'1 m (© CNIG)

Sistema d'Información Geogràfica de Son Catlar

Capes base:

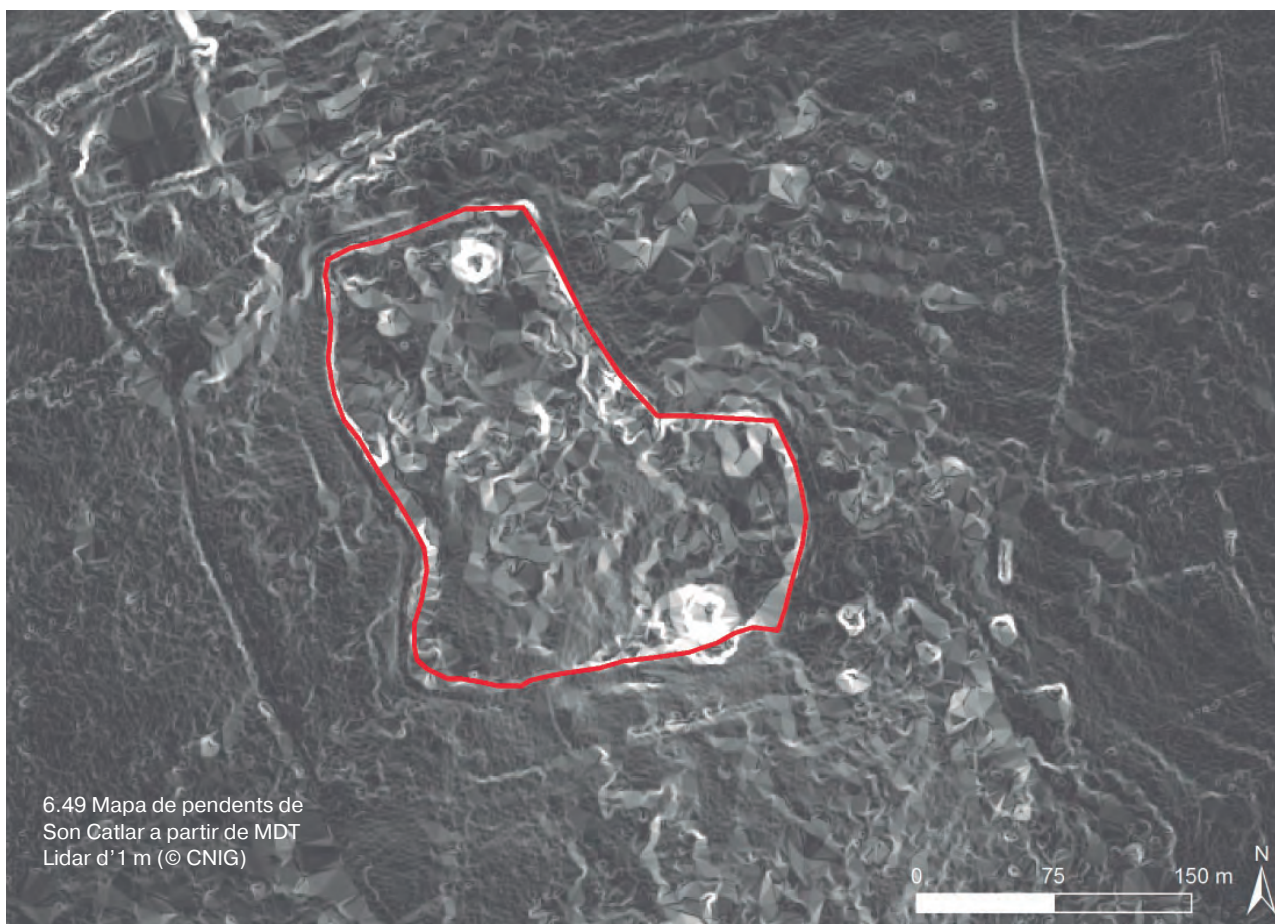
- Mapa topogràfic 1: 25.000 (© CNIG)
- Model Digital del Terreny de 5 m (© CNIG)
 - Mapa de relleu
 - Mapa d'ombres
 - Mapa de pendents
 - Mapa d'orientació
- Model Digital del Terreny d'1 m de base Lidar (© CNIG)
 - Mapa de relleu
 - Mapa d'ombres
 - Mapa de pendents
 - Mapa d'orientació
- Ortofotografies (© CNIG)
 - 1956-57 "vol americà"
 - Vol Interministerial 1973-1986
 - PNOA 2006
 - PNOA 2012

Capes d'informació arqueològica:

- Plànol de M.L. Serra Belabre georeferenciat (Ateneu de Maó)
- Plànol declaració del BIC georeferenciat (BOE)
- Extensió del BIC
- Sectorització en quadrants de 50 per 50 m
- Extensió del poblat emmurallat
- Evidències arqueològiques visibles (2 capes: línies i polígons): talaiots, muralla, cercles, refortificació, estructures quadrangulars, pedreres
- Ortofotografia de la muralla realitzada amb dron (Projecte Modular, 2018)

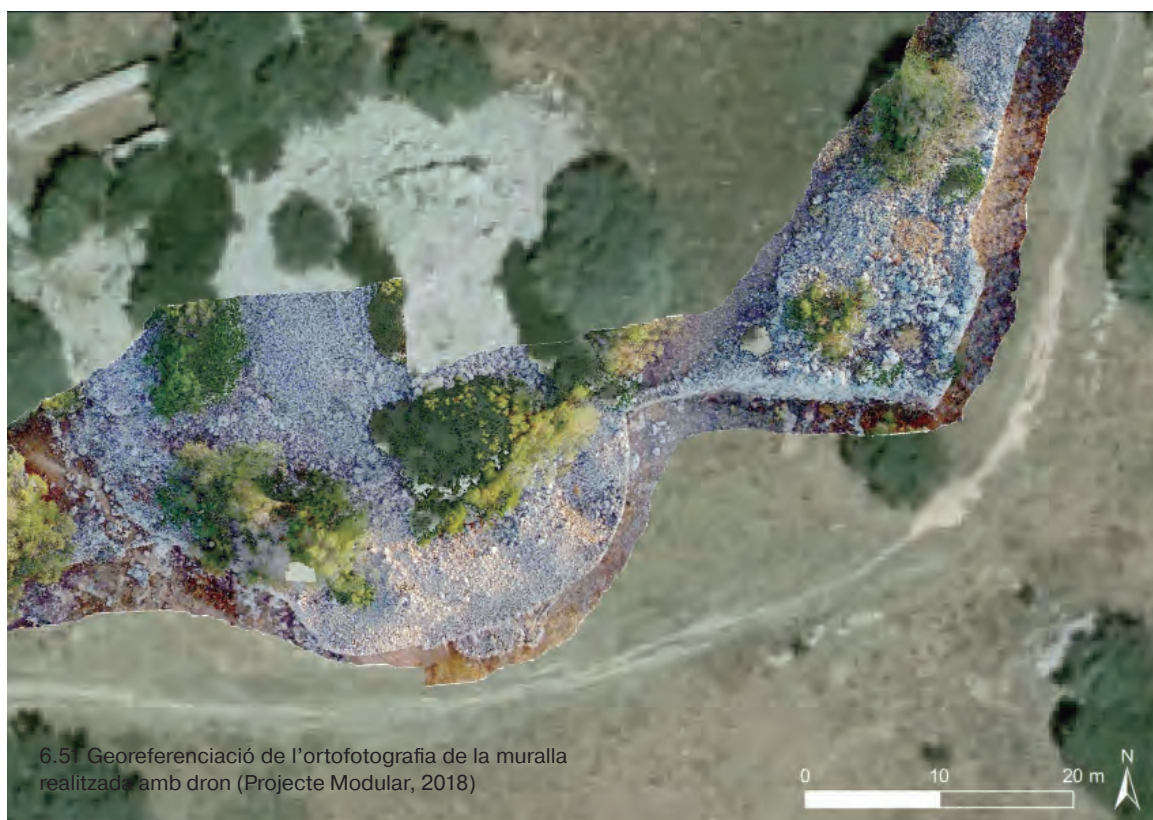
Capes de gestió i posada en valor:

- Ubicació de panells
- itinerari intern
- Itinerari extern
- Ubicació de l'àrea de descans
- Ubicació de lavabos i altres serveis
- Ubicació de pàrquing

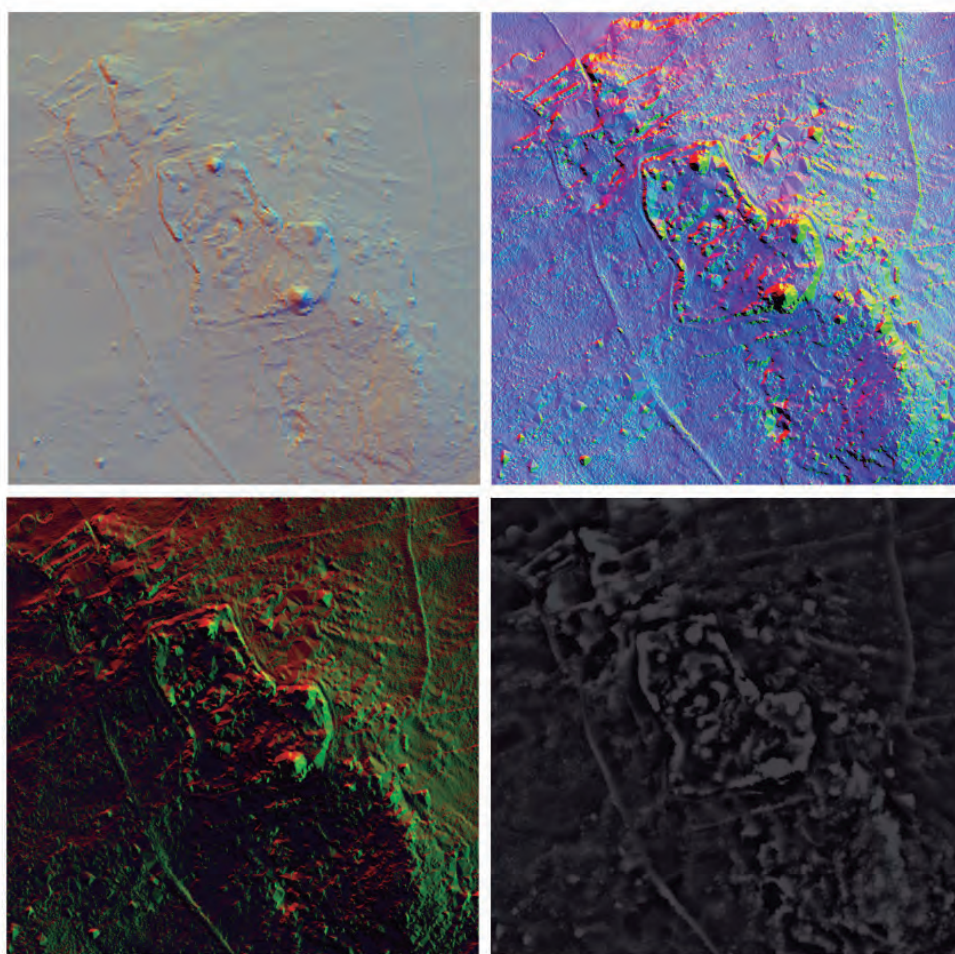

De les diferents capes d'informació del SIG elaborat per al PD, volem posar atenció a dos en particular. D'una banda, les imatges existents, encara que inèdites en algun cas, que han pogut ser georreferenciades i que resulten de gran utilitat tant per a la recerca com fonamentalment per a la difusió del patrimoni. Hem tingut la fortuna de localitzar un pla de les recerques de l'equip dirigit per L. Pericot amb la participació de l'arqueòloga menorquina M.L. Serra que es conserva en l'arxiu del Ateneu de Maó. Aquest pla ha estat referenciat i integrat en el SIG i ens ofereix una interessant informació, fins avui dia inèdita, sobre les estructures talaiòtiques i posttalaiòtiques de Son Catlar.

Igualment, sobre la base del SIG hem georreferenciat el conjunt de fotografies aèries preses amb dron de la muralla de Son Catlar per part del Projecte Modular. Aquestes fotografies han estat rectificades per al seu assemblatge i correcció, generant una ortofotografia, a la qual s'han atribuït coordenades, convertint-la en un pla. Aquesta imatge, com l'anterior, ofereix una rica informació sobre les estructures de Son Catlar i en particular sobre la muralla, amb un enorme potencial per a la conservació o la difusió d'aquesta.

Un altre conjunt de dades geoespacionals que volem comentar de forma detallada són els Models Digitals del Terreny (MDT d'ara endavant), tant els genèrics de 25 o 5 m de resolució, com especialment aquells generats a partir de dades Lidar (acrònim de *Light Detection and Ranging*). Aquests MDT brinden informació d'altíssima resolució sobre el relleu, que té una importància fonamental a l'hora d'analitzar jaciments o territoris i identificar anomalies corresponents a restes arqueològiques desconegudes. En el cas del SIG de Son Catlar, hem generat diferents productes a partir de dades Lidar: MDT de 1m de resolució, mapa d'ombres, de pendents i d'orientació. Tant aquests productes, com les diferents visualitzacions que poden generar-se a partir d'ells, ofereixen una imatge inèdita del poblat, amb un detall mai abans vist, que de nou resulta de gran utilitat per a la recerca i la posada en valor de Son Catlar.

6.52 Diferents visualitzacions (Hillshading from múltiple directions, Principal Component Analysis of Hillshading i Simple Local Relief Model) de l'MDT Lidar d'1 m de Son Catlar (© CNIG; Relief Visualization Toolbox, Institute of Anthropological and Spatial Studies)

6a.V. Investigació del paisatge

Una vegada presentat el SIG de Son Catlar, passem a analitzar les línies prioritàries en relació amb la recerca de paisatge. Situat en el quadrant sud-occidental de Menorca, Son Catlar sembla haver estat un poblat destacat a nivell insular en època prehistòrica i antiga, si bé hem de tenir en compte que probablement va ser l'actual Ciutadella l'emplaçament del principal assentament d'aquesta meitat de l'illa.

La inserció territorial de Son Catlar, com de tot assentament humà, és fonamental a l'hora d'entendre el seu origen i desenvolupament al llarg dels mil·lennis. A fi de sintetitzar l'amplitud conceptual del paisatge, parlarem de tres escales d'aproximació:

- 1. El propi poblat**, ben delimitat en aquest cas per la muralla de la fase post-talaiòica.
- 2. L'entorn immediat** al poblat que correspon a l'espai productiu, de subsistència.
- 3. El seu àmbit territorial**, la relació amb altres assentaments i amb elements destacats com la costa o les fonts de recursos naturals com l'aigua.

Tenint en compte aquestes escales, la recerca ha de centrar-se en estudis d'arqueologia no invasius, com les anàlisis geogràfiques i topogràfiques i posteriorment prospeccions superficials que permetin reconèixer el terreny i valorar pautes i patrons de poblament. En aquest sentit, no es tracta simplement de localitzar nous jaciments, sinó que aquestes tècniques ens permeten avui una aproximació més detallada i subtil: detectar usos del sòl (agrícola, ramader, etc.), possibles vies o zones de trànsit, zones d'abonat, etc.

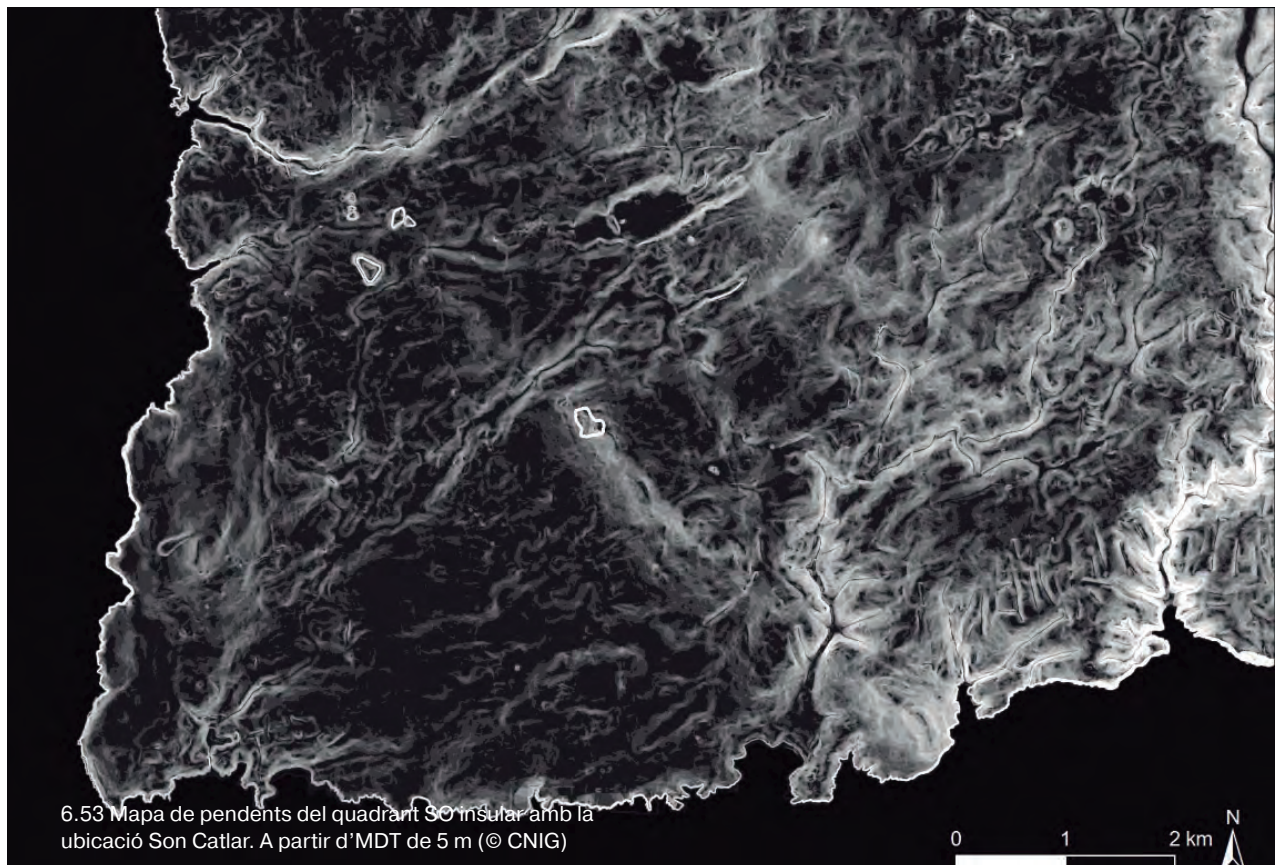
Les investigacions a Son Catlar han d'aportar nova informació sobre les relacions de l'home i el mitjà en el passat, tant des del punt de vista de l'exploració dels recursos com de l'articulació territorial. Aquest tipus de recerques de paisatge constitueixen una prometedora línia per desenvolupar a Menorca, tal com assenyala l'informe de ICOMOS a la candidatura de la Menorca Talaiòtica a la Llista de Patrimoni Mundial.

Les recerques del Projecte Modular a Son Catlar han permès un acostament inicial a la primera escala d'aproximació: la interior (*intra-site* en terminologia anglosaxona). La clau ha estat desplegar una metodologia particular centrada en les condicions pròpies dels poblats talaiòtics i posttalaiòtics, i per tant adaptada al cas menorquí (presentada en el fòrum europeu dedicat a aquestes recerques, l'*International Mediterranean Survey Workshop*). Les actuacions del Projecte Modular han tractat de superar condicionaments com la densitat de vegetació que cobreix les estructures, però especialment l'envergadura de les mateixes i la potència de les seves ensulsiades, que cobreixen àmplies zones i impossibiliten la lectura arqueològica de les restes; a això hem de sumar les refaccions, remocions i construccions rurals modernes com els clapers. Per aquest motiu, considerem que l'ús de GPS de mà i el reconeixement intensiu sobre el terreny és bàsic per als jaciments menorquins i especialment per a Son Catlar. El menor grau de resolució topogràfica que ofereixen els GPS de mà respecte a instrumental com l'estació total, queda pal·liat per la facilitat d'accés a les estructures que donen els primers respecte a la segona.

A l'hora d'aproximar-nos a les escales territorials majors com l'entorn i el territori, resulta bàsic l'anàlisi topogràfica, així com la existència de recursos com l'aigua, que marca una sèrie de pautes en el poblament.

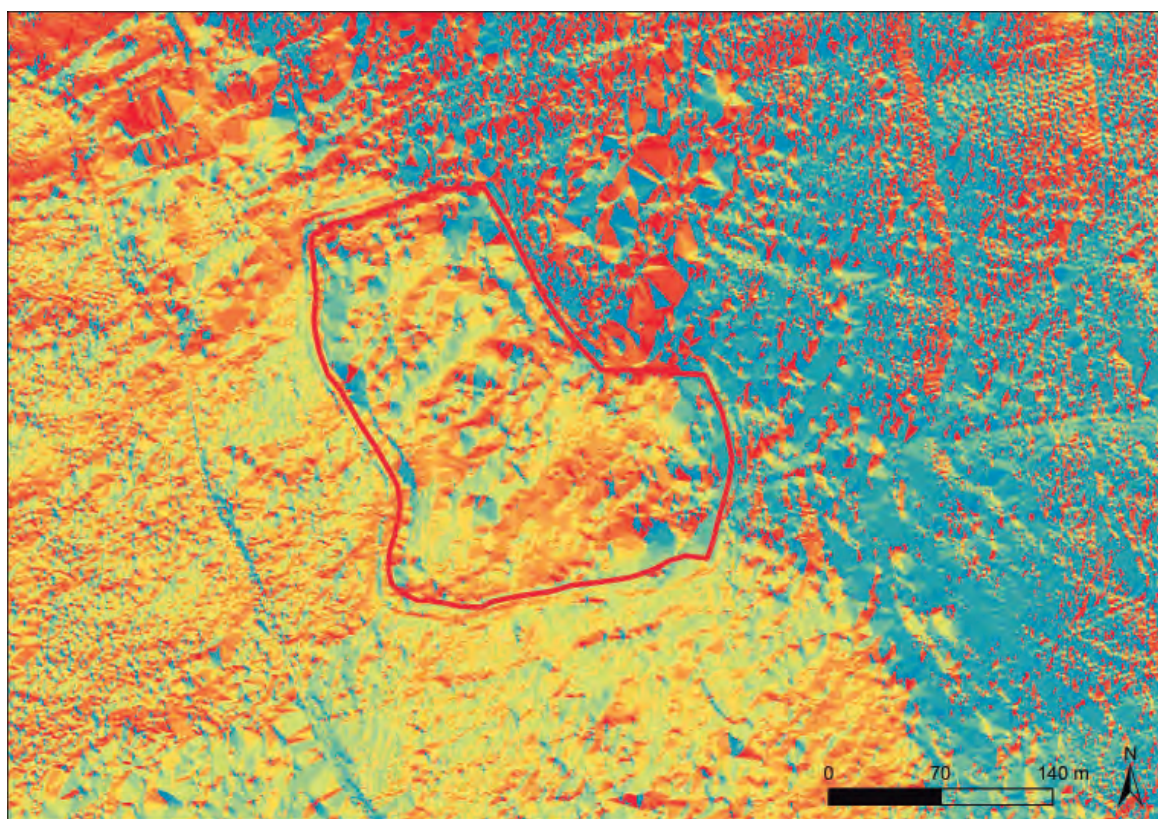
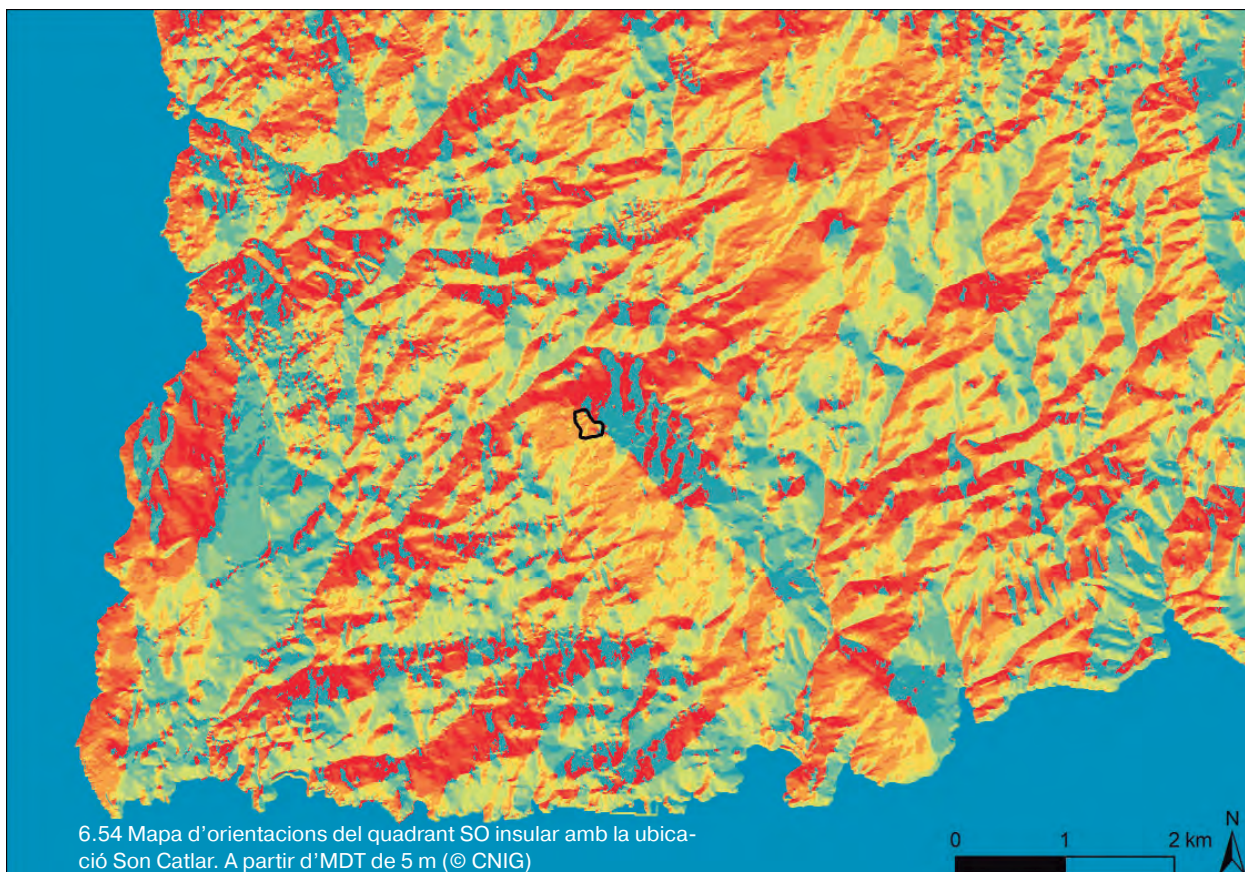
La zona que envolta Són Catlar presenta les característiques geològiques pròpies del sud de l'illa, tal com s'ha comentat en un altre lloc, tractant-se d'una base de calcàries i calcarenites. Quant a la topografia, un aspecte a subratllar és que l'entorn de Son Catlar és una zona plana respecte a la resta de l'illa, marcat per la fragmentació del paisatge que imponden fonamentalment els torrents. Aquesta característica és perfectament visible tant en els mapes d'elevacions com de pendents.

Un altre aspecte cridaner és que el poblat es trobi en una zona de canvi radical o de transició pel que fa a la seva orientació; la predominant en el poblat és S-O, cap al mar, però el costat oriental de muralla marca la divisió amb una zona d'orientació N-NE.

Un altre aspecte bàsic per a entendre les pautes de poblament i el perquè de la instal·lació humana a Son Catlar al llarg de la història són les condicions hidrològiques. Si bé ens trobem en un ambient mediterrani sec, on la presència d'aigua a l'estiu és sempre escassa, a l'entorn del poblat hi ha aqüífers poc profunds que han possibilitat la existència de pous, si bé en l'actualitat aquests aqüífers es troben contaminats per nitrats d'agricultura.

Un element destacat a l'entorn del poblat és la bassa temporal recollida en el Catàleg de basses temporals de Menorca (Consell Insular de Menorca 2010), un recurs sempre en relació amb la presència de poblament prehistòric i antic (Ferrer 2010). A això hem de sumar el pou de l'angle S-O del poblat que s'ha vingut considerant un possible hipogeu o cova artificial, i que es troba habitualment ple d'aigua, la qual cosa d'alguna manera pot apuntar a la seva funció de pou o cisterna. En tot cas, el fet que la muralla s'estengui fins a aquest punt revela la voluntat per part dels habitants de Son Catlar d'incloure aquest valuós element a l'interior del poblat.

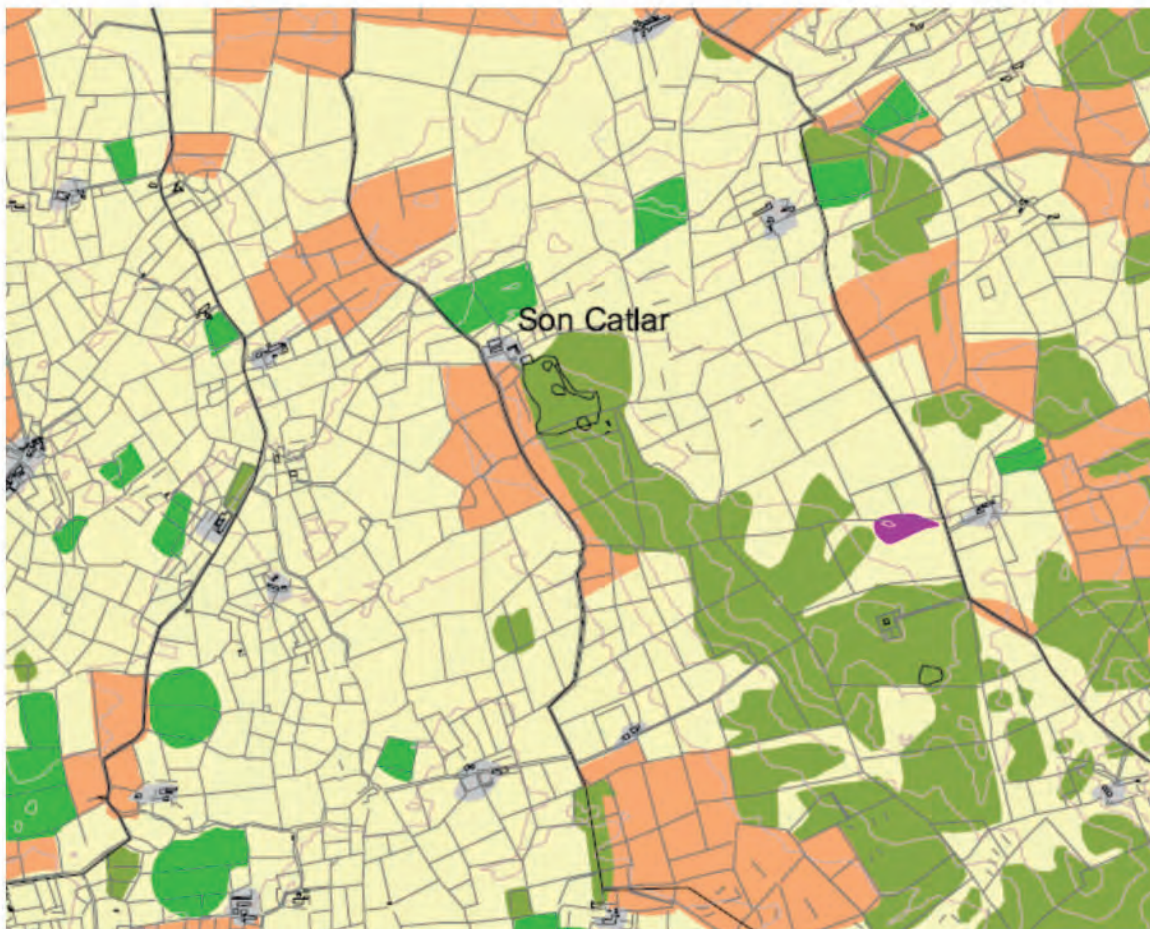

En un entorn pròxim trobem zones humides com Son Saura del Sud, Prat de Macarella i Aiguamolls de Cala Galdana i planes d'inundació com els torrents de Canal de Binibó i Canal de ses Abelles; de fet, la zona entre tots dos torrents és una de les més àmplies que trobem a l'illa, la qual cosa ens indica, al costat d'altres aspectes esmentats, que l'entorn de Son Catlar materialitza una unitat de paisatge pròpia.

Pel que fa al caràcter productiu de l'entorn de Son Catlar, ja hem esmentat la importància agrària d'aquesta zona de l'illa al llarg del temps. El seu terreny suau, la seva base geològica i la presència d'aigua fan d'aquesta àrea una de les més fèrtils de l'illa i, com hem esmentat, està classificada com a "Àrea d'interès agrari" i presenta la major densitat de llocs de Menorca. A escala insular, destaca una major presència en aquesta zona de pastures i regadiu (Mapa d'usos del sòl del Pla Territorial Insular de Menorca 2003).

Un aspecte essencial en la recerca de paisatge, que concerneix tant al medi natural com al citat caràcter agrari, és el paleoambient les condicions climàtiques i la vegetació i fauna del passat. En aquest sentit, les recerques a Son Catlar han de tenir present les analítiques que ajudin a reconstruir aquest paisatge, com a palinologia o (estudi de pòl·lens), carpologia (llavors), antracologia (restes de fusta) i per descomptat restes biològiques de fauna en general (macrofauna, microfauna o ictiofauna).

El valor d'aquest tipus de recerques no resideix només en què ens permeten dibuixar el paisatge del passat i valorar les modificacions sofertes –per a aquestes cronologies una major humitat i influència d'ambients marins terra adins-, el grau de desforestació i la progressiva obertura del bosc mediterrani en pro d'espais per a cultius o ramaderia, sinó també aspectes essencials com les tècniques agràries o la dieta, element essencial per a aproximar-nos a els habitants de Son Catlar. Un exemple sobre la informació que ens poden aportar aquests treballs és l'evolució dels hàbits alimentaris talaiòtics i la introducció gradual de noves espècies arribades a l'illa amb el comerç fenici-púnic (Ramis 2017).

1 km

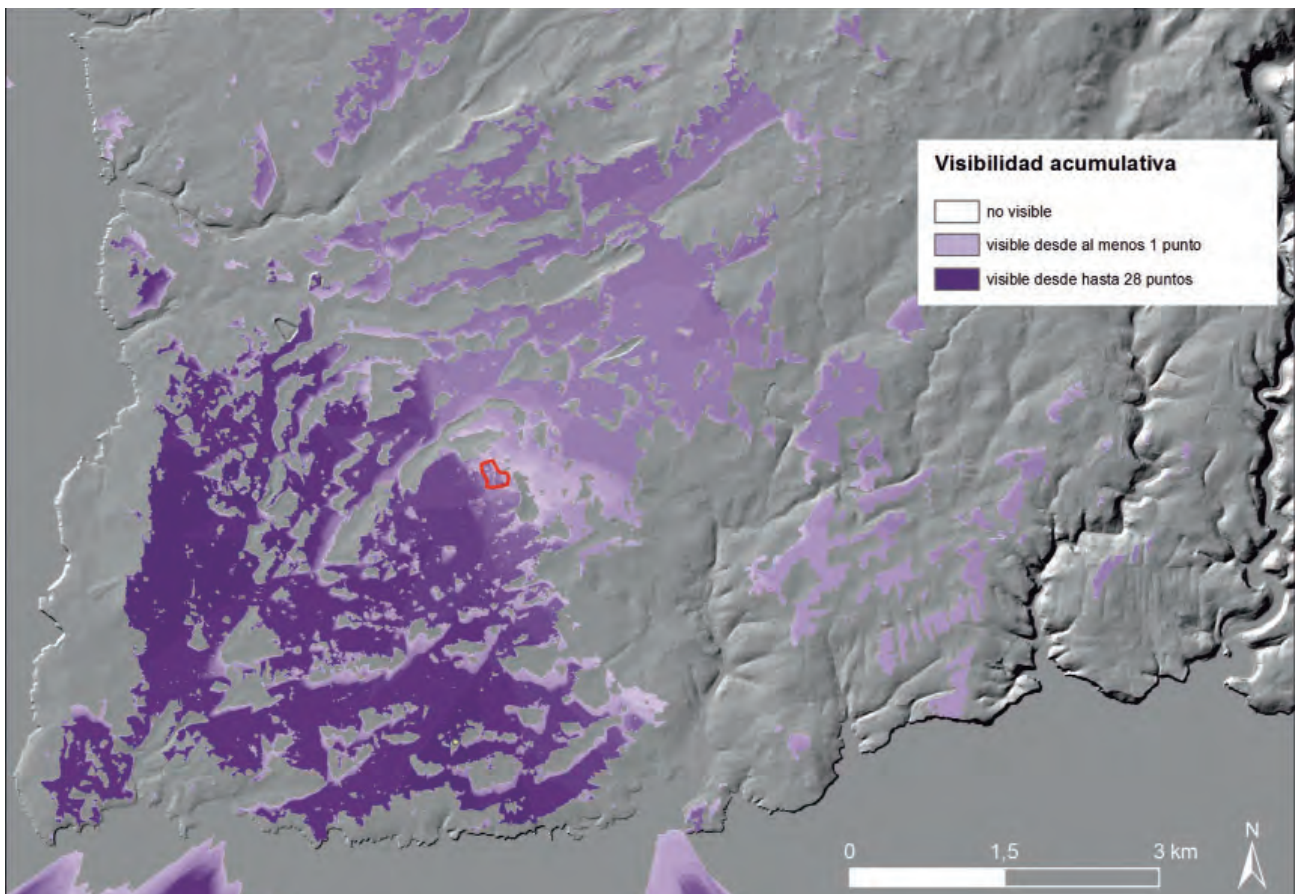
Usos del sòl

- Nuclis de població
- Polígons industrials
- Ús intensiu (regadiu)
- Ús extensiu (pastures, etc.)
- Camps en procés d'abandonament
- Pedreres
- Vegetació natural
- Zones humides
- Aeroports
- Altres zones urbanitzades i edificacions en sòl rústic

6.56 Mapa d'usos del sòl del Pla territorial insular (© Consell Insular de Menorca)

En un altre ordre de coses, i entrant en la tercera escala esmentada, l'esmentat SIG ens permet indagar sobre aspectes com la visibilitat o la relació amb altres jaciments, que serà bàsica per a estudis del territori en el futur.

Els mapes de visibilitat realitzats amb el SIG mostren un ampli domini visual de Son Catlar sobre el seu entorn, i una clara orientació S-O. És a dir, el poblat controla visualment les terres que s'estenen des del mateix cap a la costa, si bé és important esmentar que la línia de costa mateixa queda fora del seu abast visual. En aquest sentit, la relació amb el mar o la possibilitat d'un accés a ancoratges sembla més lògica cap al sud, en la zona de Son Xoriguer o Son Saura, que cap a l'est amb Cala Blanca

6.57 Visibilitat acumulativa des de Son Catlar (a partir de MDT de 5 m) (© CNIG i Projecte Modular)

6a.VI. Coordinació grups de recerca i difusió científica

La millora en el coneixement del poblat de Son Catlar que planteja aquest PD té una de les seves principals línies d'acció centrada en la creació d'una base documental que aglutini tant la informació existent sobre el jaciment, com la que pugui obtenir-se en els pròxims anys mitjançant el desenvolupament de les línies d'actuació científica que han estat proposades. La clau de l'èxit d'aquest model de gestió de la informació radicarà en la coordinació des de l'administració, tant en el que concerneix els equips que treballen o puguin treballar sobre l'assentament, com a la difusió dels resultats de les seves recerques.

La informació que es generarà estarà composta d'elements de naturalesa diversa, ja que es tracta de documentació textual, gràfica, moble, immoble, multimèdia, etc. Gran part d'aquesta informació obrarà ja en poder del Consell Insular, però és segur que existirà un ampli volum de documents que estarà dispers en altres organismes i que necessàriament haurà de ser recopilat i integrat en la base documental pertanyent al jaciment. Aquesta base haurà de ser sempre de caràcter públic i estar oberta als usuaris (investigadors).

6.58 Recinte de taula de Torre d'en Galmés. En aquest enclavament investiguen diversos equips (Projecte Modular, 2013)

Des del Consell s'ha de promoure la col·laboració entre els diferents equips perquè treballin de forma conjunta. S'han d'emprar les fórmules que marquin els termes i les condicions en les quals s'ha de desenvolupar aquesta col·laboració (siguin entitats públiques, privades, universitats o altres centres de recerca locals, autonòmics, nacionals o estrangers). Aquestes fórmules hauran de ser convenis, acords o simples protocols, però en tots ells s'hauran de fixar les normes i les directrius a seguir en els projectes que desenvolupin les entitats signants.

La posada en funcionament d'un PD suposa, com hem anat veient, el desenvolupament d'un programa de recerca que permeti organitzar les intervencions per a atendre les necessitats principals. Una planificació coordinada de les tasques a desenvolupar en matèria de recerca permetrà consolidar aquest enclavament com un centre de referència per a generar documentació que promogui el coneixement sobre la història i el patrimoni de Menorca.

La recerca científica vinculada amb la cultura permet promoure la renovació conceptual, metodològica i tècnica dels instruments de gestió, tutela i difusió. Des de la coordinació dels diferents equips que investiguen o puguin investigar sobre el jaciment es treballarà en una doble vessant:

- **desenvolupant el coneixement** sota les pautes d'un programa de recerca dissenyat prèviament, com l'aquí proposat a curt, mitjà i llarg termini.
- **habilitant espais** de documentació i de promoció de les activitats culturals o acadèmiques que es puguin dur a terme.

La recerca científica en matèria de cultura promou la renovació conceptual, metodològica i tècnica dels instruments de gestió, tutela i difusió, potenciant les següents línies estratègiques (aquestes línies han d'estar coordinades i impulsades pel Consell Insular des de la direcció de Patrimoni i Cultura):

- **Gestió de la informació.** Aplicant les tecnologies de la informació s'han d'implantar mètodes innovadors de gestió i transferència del coneixement. El desenvolupament de sistemes d'informació dels béns culturals farà més eficaç la tutela patrimonial. Aquests poden ser, per exemple, bases de dades de consulta en obert. Aquests sistemes permetran normalitzar la informació i controlar la qualitat generant productes innovadors. Serà d'especial interès la informació procedent dels projectes de recerca que es duguin a terme sobre el jaciment.
- **Gestió del coneixement.** Aplicant mètodes, tècniques i protocols enfocats a la interpretació, localització, delimitació, valoració i accés al jaciment. Instar dins d'aquesta línia estratègica a publicar en obert els resultats científics i a assegurar la disponibilitat de la informació a curt termini. Un exemple seria la publicació en línia de resums de les memòries d'excavació.
- **Gestió de la documentació.** Coordinació en els models de gestió de la informació, per exemple, unificant les bases de dades emprades pels diferents equips i els models de fitxes d'unitats constructives, estratigràfiques etc. a un sistema d'informació comuna. Seria desitjable l'adopció d'un sistema de registre basat en l'Harris-Barker-Carandini, però amb les casuístiques particulars del jaciment en el qual concerneix les seves estructures, materials, cronologia i fases. De la mateixa manera caldria determinar prèviament quins seran els sistemes de nomenclatura, catalogació (sigla) i inventari dels materials mobles i immobles abans del seu dipòsit en el museu, perquè siguin emprades per igual per tots els equips que poguessin treballar a Son Catlar.
- **Diagnòstic.** Aplicant tecnologies de diagnòstic i intervenció sobre Son Catlar, prestant especial atenció a la recerca en les tècniques i mètodes de caracterització fisicoquímica dels materials de construcció. Amb això es podrà desenvolupar i experimentar sobre les tècniques i productes de conservació i restauració del patrimoni incloent la conservació preventiva.
- **Posada en comú.** Igualment s'instarà als diferents equips que puguin desenvolupar projectes de recerca sobre Son Catlar a participar en trobades de temàtica general o específica sobre el jaciment. En aquestes trobades, seminaris o workshops, sota el format de reunions públiques o a porta tancada, hauran d'estar representats tots els equips i els tècnics del Consell. Serà desitjable la publicació dels resultats d'aquestes trobades en qualsevol dels mitjans (paper, digital, multimèdia, etc.).
- **Valorització.** La difusió i posada en valor del patrimoni es configura com a eina insubstituïble per a la tutela dels béns culturals. L'increment gradual de la utilització social del patrimoni requereix la incorporació de nous instruments, mètodes i tècniques per a fer més eficaç la comprensió. L'objectiu és, mitjançant la recerca en comunicació i interpretació, establir ponts de comunicació entre el patrimoni i la societat.

- **Cultura i sostenibilitat.** Encoratjar la recerca de les potencialitats del patrimoni com a recurs cultural, social i econòmic. Elaboració de criteris d'harmonització i sostenibilitat davant les possibles afeccions del desenvolupament sobre béns culturals, i territoris sota pressió turística. Des del Consell s'haurà d'instar al treball interdisciplinari i interinstitucional i la recerca i promoció de mètodes i tècniques de tractament, anàlisi, intervenció i participació social en determinats espais patrimonials vulnerables que són un valuós recurs. Conseqüentment la posada en valor de Son Catlar pot constituir-se com un espai de debat, obert i interdisciplinari, atent als valors i reptes que el patrimoni té en la nostra societat.
- **Benestar social i augment de la productivitat econòmica.** Aquesta línia estratègica haurà de partir de l'adopció de criteris de sostenibilitat ecològica en l'ús dels recursos. El turisme es perfila com una activitat que pot contribuir al desenvolupament del patrimoni històric-cultural i viceversa. Cal proposar una investigació sobre les potencialitats que Son Catlar té en el marc del rescat de valors socials que garanteixin no només el seu funcionament actual sinó el seu ús per les generacions futures.

El patrimoni es converteix en un dels eixos claus dels desafiaments que el turisme té en l'actualitat, tant en la generació de nous productes, com en la preservació d'elements existents o la reactivació de societats en decadència. El turisme és un factor d'aprofitament i enriquiment del patrimoni cultural de la humanitat.

Les polítiques i activitats turístiques han de dur-se a terme amb respecte al patrimoni artístic, arqueològic i cultural. Per tant, la recerca del patrimoni cultural porta implícita la necessitat de recuperar valors perduts o degradats amb el pas del temps. Per aquesta raó sorgeix la necessitat d'incorporar programes d'intervenció que contribueixin a ressaltar les individualitats que configuren el patrimoni que li atorga identitat a la societat. En definitiva, és possible la revitalització i rehabilitació del patrimoni històric-cultural a partir d'un ús turístic directe o indirecte, que es converteixi en la garantia per a la seva conservació. El patrimoni històric-cultural pot revaloritzar-se en el marc d'un desenvolupament sostenible de l'activitat turística. Per a això es requereix la formulació de productes turístics que incloguin el patrimoni històric-cultural com una dimensió més del seu desenvolupament i no un mer element.

A partir de la potenciació de les esmentades línies estratègiques, els tres pilars fonamentals en els quals s'ha de donar suport a la recerca coordinada entre els diversos equips científics seran la planificació, interdisciplinarietat i cerca de rendibilitat social:

- **Planificació**, perquè els grups de recerca que demandin projectes sobre Son Catlar han d'incardinar els seus objectius amb els d'aquest PD, a través d'unes línies ben definides i amb una metodologia adequada per a cada cas. Aquests projectes han d'avançar en el coneixement i solucionar o frenar accions que poguessin anar en detriment dels béns.
- **Interdisciplinarietat**, perquè es pot ampliar l'àmbit del coneixement i es produeix una acció de retroalimentació que ha de repercutir de manera positiva en els diferents agents o disciplines implicats. Com a producte final s'obtindrà el coneixement que es projecta sobre Son Catlar. Aquesta manera d'enfocar el treball implica forçosament la consolidació d'un equip que actui amb membres del Consell i que sigui capaç de generar relacions amb organismes i entitats externes que contribueixin a materialitzar els diferents nivells, formes i temàtiques de la recerca.
- **Rendibilitat social**, perquè les accions de recerca i conservació no culminarien o aconseguirien els seus propòsits si no són apreses o posades al servei del "públic" que visita el jaciment.

Finalment, dins de les tasques de coordinació científica és necessari pautar aquelles que estiguin relacionades amb la **difusió de les investigacions** que es desenvolupen o es desenvoluparan sobre el jaciment. És fonamen-

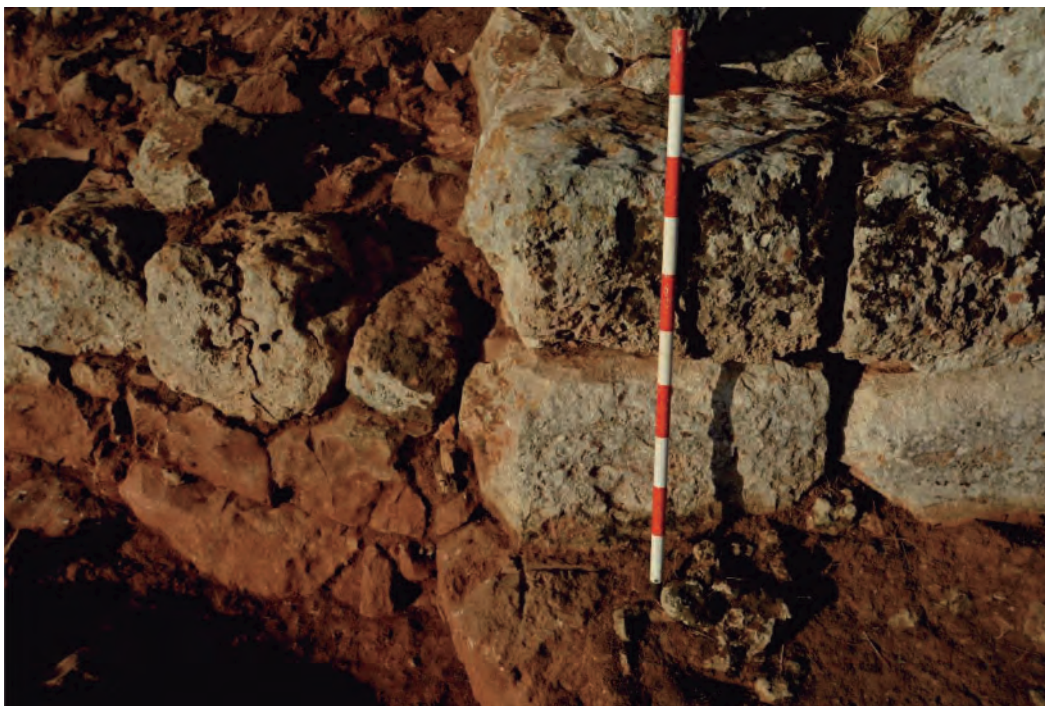
tal donar a conèixer tant les accions com els resultats de les investigacions que s'emprenquin cobrint la divulgació general, al gran públic, a través dels mitjans habituals (premsa, ràdio, televisió, internet, xarxes socials, etc.) i la destinada al públic especialitzat (revistes d'impacte, actes de congressos científics, monografies, etc.). El Consell ha de propiciar els mitjans de publicació, en la mesura de les seves possibilitats, controlar la seva qualitat i participar d'ells tant com regular els programes de mecenatge de personis i institucions de cara a assegurar-les. En definitiva, s'haurà de fomentar l'edició de monografies que recullin les actuacions de recerca arqueològica i d'intervenció sobre els béns patrimonials, però també els estudis d'anàlisi històrica, de gestió patrimonial o d'altres temes vinculats. Finalment, s'han de potenciar els recursos web com a punts on penjar la informació referent als resultats de la recerca.

L'objectiu és que el públic que visiti Són Catlar, els investigadors que estudiïn el lloc i els professionals del patrimoni que analitzin el model de gestió coneguin els valors i la significació històrica i cultural d'aquest jaciment. Aquesta rendibilitat social de les actuacions de recerca es desenvoluparà des de plans diversos, ja que els mitjans de difusió que poden utilitzar-se són molt variats, com també ho són els perfils de les persones que demanden informació. No obstant això, aquest gruix de persones pot agrupar-se en dos blocs, per a cadascun dels quals hi hauria uns mitjans en els quals bolcar els continguts que hauran de difondre's:

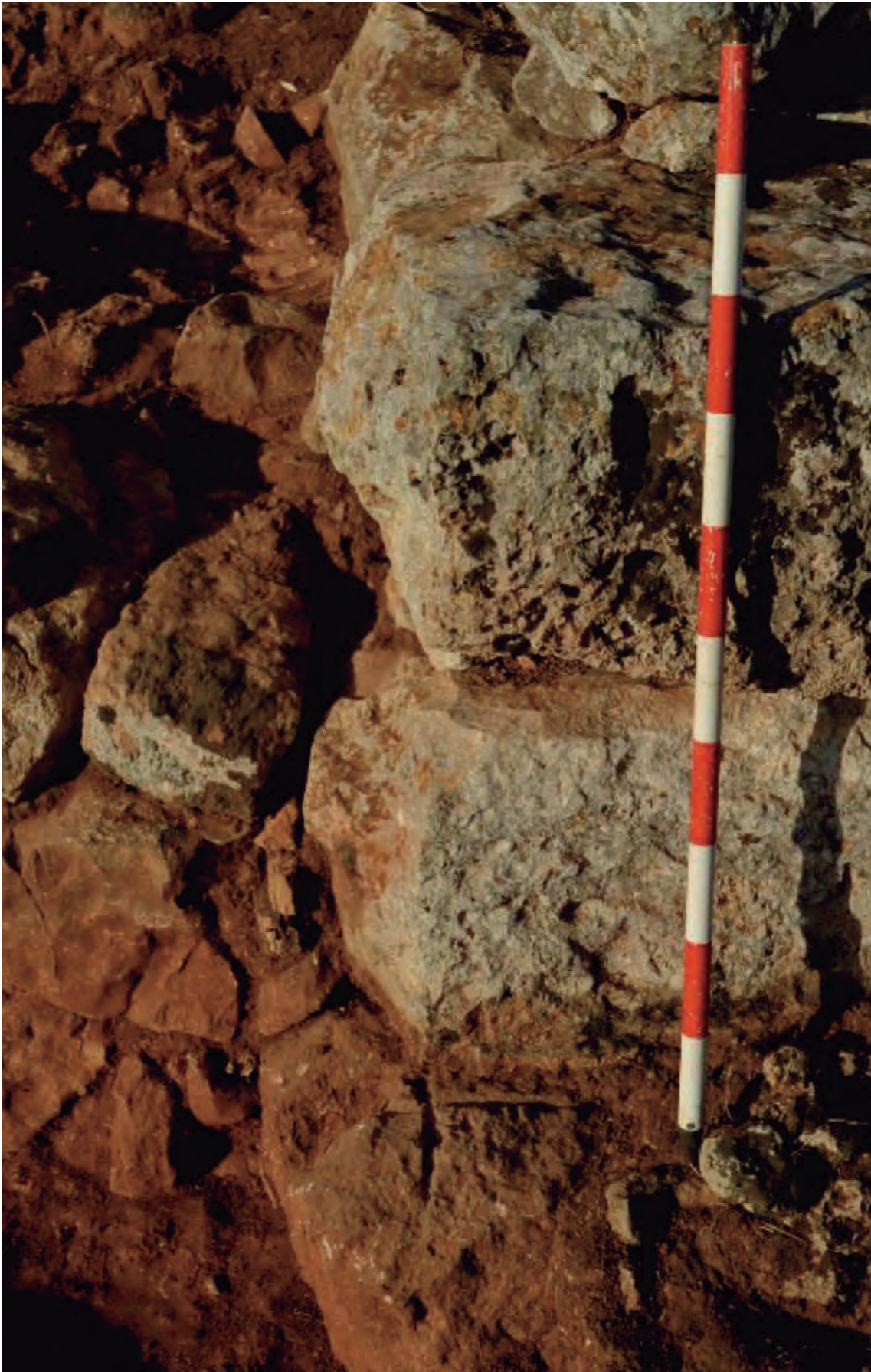

6.60 Antiga cartelleria de la Xarxa Menorca Monumental (Projecte Modular, 2013)

- **Actuacions de difusió per a un públic especialitzat**, en les quals participarien investigadors i professionals del Patrimoni Històric. Un dels grans esculls que es presenten a l'hora d'estudiar Són Catlar és el buit d'informació que existeix sobre moltes de les actuacions arqueològiques realitzades en el jaciment al llarg del temps. Aquesta manca documental no només reflecteix que gran part dels resultats de les recerques estiguin inèdits, sinó que de molts d'ells ni tan sols existeixen informes, memòries o cap material gràfic. Les conseqüències més immediates d'aquesta situació no són unes altres que la impossibilitat de donar a conèixer aquests treballs a la comunitat investigadora i la realitat parcial del panorama general de coneixement que es té del lloc. Com a exemple basta assenyalar que hi ha punts investigats dels quals només se sospita que una vegada van ser objecte d'estudi, però poc més. Altres vegades ni tan sols se sap el punt exacte o aproximat en el qual es van dur a terme els treballs a l'una que en el jaciment s'observen petjades d'antigues excavacions, regulades o clandestines. Aquesta situació podria extrapolar-se als béns mobles rescatats, entorn dels quals hi ha un desconeixement molt més apressant. Davant aquesta situació, el foment de la recerca que persegueix el PD té com una de les seves accions prioritàries donar a conèixer els resultats de les recerques noves. No només es tracta de realitzar els pertinents informes i memòries, sinó de donar sortida a aquests treballs a través de canals òptims. L'objectiu és difondre els resultats i situar aquest jaciment en el lloc que mereix dins de la Protohistòria del Mediterrani occidental.
- **Actuacions de difusió per al públic que visita Són Catlar com a espai cultural i d'oci.** Aquestes actuacions quedaran recollides en el pròxim apartat 6.c dedicat a la Difusió.

6.61 La modulació arquitectònica de les defenses de Son Catlar és un dels seus trets més característics. A la imatge, marca de pedra picada gravada sobre el sòcol del bastió nord-est (Projecte Modular, 2016).

6.61bis Detall de marca de pedra picada gravada sobre el sòcol del bastió nord-est (Projecte Modular, 2016).

6b. CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ

El jaciment arqueològic de Son Catlar presenta un estat de conservació heterogeni. Algunes zones mostren un estat acceptable, mentre que altres estan molt degradades i presenten pèrdues importants de matèria i la presència invasiva de vegetació. Açò impedeix, en alguns casos, realitzar la correcta lectura i fins i tot proposar mesures correctores. Existeixen alguns punts que tenen un perill imminent d'enderroc. De manera general, podem dir que la major part de les estructures estan afectades per la humitat capil·lar i per la humitat de filtració. El fet que l'interior del poblat presenti una massa boscosa implica també que la conservació d'allò que no es veu, ja sigui perquè està enterrat o cobert de vegetació, estarà també afectada per les arrels d'ullastres i llentriscles.

Els treballs de conservació i restauració que s'han previst deriven del treball de camp que s'ha realitzat amb motiu de la redacció del present PD. Per açò, s'han seleccionat les zones, s'han valorat les dificultats i s'han identificat problemàtiques de diferent tipus. Hem de senyalar que, en principi, s'han prioritzat els elements immobles inclosos en el circuit de la visita, i aquells que es troben més exposats als agents patògens (principalment patologies estructurals). Les mesures correctores que es proposen (neteges, consolidacions, reintegracions, ús de morters, col·locació de cobertes, etc.) i l'ús dels diferents productes (higienització, desincrustants, oli-hidrofugants, etc.) estan obertes, naturalment, als criteris tècnics i dels restauradors que des de la redacció d'aquest PD actuïn sobre els diversos béns.

Una vegada diagnosticats els principals béns a conservar i/o restaurar, plantejarem una delimitació temporal amb un calendari d'actuacions a curt i a llarg termini en què es donarà prioritat a les mesures urgents. De la mateixa manera, es senyalaran les mesures més costoses que necessàriament quedaran pendents de fonts de finançament extraordinari.

6.62 Sector de muralla afectat per la penetració de les arrels d'ullastre (Projecte Modular, 2018)

Des del PD es senyala la necessitat que el Consell realitzi un seguiment de la conservació del bé, i de les actuacions de consolidació i/o restauració, per assegurar el seu manteniment continuat. Igualment, donades les característiques de molts dels béns del jaciment, serà desitjable la programació d'activitats de voluntariat. En aquest sentit, cal remarcar les accions de la Societat Històric-Arqueològica Martí i Bella de Ciutadella relacionades amb la recuperació d'estructures realitzades mitjançant la tècnica de la pedra seca i la recuperació de béns de caràcter etnològic.

6.63 Creixement de vegetació sobre la muralla (Projecte Modular, 2013)

6b.I. Diagnòstic

Per al diagnòstic de les estructures del jaciment, s'han distingit dues categories. En aquesta línia d'acció, una vegada revisades les estructures en superfície per quadrants i avaluat el seu estat, procedim a incloure les fitxes que s'han realitzat. S'han pres en consideració, per una banda, els quadrants que presenten estructures visibles que formen part de la primera acció de posada en valor. De l'altra banda, s'han considerat també, les estructures dels quadrants menys afectades o que queden fora dels circuits de la visita.

Els graus de prioritat que s'han definit per les estructures immobles del jaciment (muralla, bastions, cases, talaiots i santuari) i pels camins interiors es basen estrictament en el seu estat de conservació i en el seu grau d'afectació contemporània. Les prioritats finals han de conjugar, a més, altres aspectes que tenen a veure amb la realitat del jaciment i que han de relacionar-se considerant que la planificació ha de ser interdisciplinària. Els graus de prioritat que s'establiran han de ponderar-se junt a altres criteris, en concret, els compromisos de restaurar o consolidar intervencions que ja estan en marxa, amb les exigències immediates d'apertura al públic, la necessitat de centrar-se en l'àrea de visita ja definida conforme les darreres actuacions, les necessitats derivades de la candidatura i de la inclusió en la llista de la UNESCO, i finalment, de l'equilibri pressupostari durant tot el període que es mantingui vigent aquest PD.

6.64 Ullastres i llentiscles amb port arbori han crescut sobre el llenç de muralla (Projecte Modular, 2013)

En el següent apartat s'inclouran els tres criteris que hem utilitzat per establir les prioritats en les actuacions. Per analitzar-les, es solen agafar aquests criteris que responen als principis bàsics de tot acte de restauració: aturar el procés de pèrdua o deteriorament de la resta, que aquesta s'entengui i, que per tant, es valorin de manera adequada les restes i que es mantinguin en el temps.

Els criteris són:

- Prioritat en el tractament de les zones emergents no intervingudes
- Prioritat en la integració d'estructures emergents
- Millora en el manteniment de les zones intervingudes

Fitxes diagnòstic

Seguint aquests criteris, s'adjunten tot seguit les fitxes diagnòstic que s'han elaborat per Son Catlar. Aquestes fitxes estan compostes per tres camps principals, subdividits en diferents blocs. S'inclou una fotografia seleccionada de la zona sobre la qual es fa el diagnòstic, acompanyada, a vegades, de parts ampliades a manera de zoom per il·lustrar les patologies amb més detall. A la dreta, la barra lateral indica, en primer lloc, la ubicació de l'àrea descrita dins de la quadrícula en què s'ha dividit el jaciment. A sota apareix una breu descripció de la fotografia triada, la seva adscripció a la fase d'intervenció corresponent (Alfa, Beta, Gamma o Delta) en funció de les seves necessitats i la seva identificació composta pel quadrant i un nombre correlatiu. Finalment, s'inclou un camp d'observacions generals on es fa referència a directrius bàsiques enfocades al guiatge dels treballs de manteniment, consolidació i restauració.

El terç inferior de la fitxa esta compost per tres blocs que tenen com a objectiu sistematitzar totes les patologies observades a la zona referida. D'aquesta manera, s'homogeneïtzen els criteris a tots els sectors i es simplifica el treball posterior. Permet, a més, l'aplicació de patrons estadístics per ava-

luar l'impacte de determinades problemàtiques i s'agilitza la gestió de la informació vinculada als treballs de restauració i conservació. Totes les patologies recollides es divideixen en tres grups principals, segons la seva naturalesa i el seu origen: estructurals, fisicoquímiques i biològiques. Les divuit possibilitats han estat seleccionades com a les opcions majoritàries tenint en compte els condicionants geogràfics del poblat de Son Catlar i les característiques dels materials utilitzats en la seva construcció.

Zona sobre la qual es realitza el diagnòstic

Patologies observades en el cas d'estudi, dividides en tres grups que responen a la seva casuística intrínseca

Ubicació
 Quadrant i ubicació respecte al pla general del jaciment

Descripción:
 Breu referència descriptiva per ajudar a la identificació de la zona

Fase: N°
 Fase d'intervenció proposada i número d'identificació de la fitxa

Observaciones:

Indicacions bàsiques sobre problemàtiques que afecten de forma particular a aquest cas, no recollides en les patologies generals

Estructura	Movimientos	Desprendimientos	Fracturas
	Grietas	Pérdida de masa	Añadidos
Físico-químicos	Eflorescencias	Arenización	Alveolización
	Costras	Rubefacción	Desgaste
Biológicos	Colonización vegetal	Arbustivos	Líquenes
	Biopátina	Focos humedad	Musgos

6.64bis Ficha de diagnóstico con indicación de los campos que la componen (Proyecto Modular, 2018)

Ubicació: B3

Descripció: angle nord-oest de la muralla

Fase: Beta **Nº** B3/1

Observacions:

- Potència arqueològica
- Afectat per obra moderna
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: B5

Descripció: hipogeu (accés i cambra interior)

Fase: Delta **Nº** B5/1

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Beta **Nº** C3/1

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Greus danys per humitats i erosió
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: vista superior d'una casamata de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C3/2

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Espai per a la posada en valor
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C3/3

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Perill per enfonsament
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Delta **Nº** C3/4

- Observacions:**
- Perill per enfonsament
 - Anomalies estructurals
 - Blocs caiguts en els voltants i adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C3/5

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats
 - Neteja generalitzada
 - Necessari control vegetal
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Delta **Nº** C3/6

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Espais per a la posada en valor
 - Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: C3

Descripció: entrada a una casamata, parament intern de la muralla

Fase: Beta N° C3/7

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta N° C3/8

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Blocs caiguts adossats
- Neteja generalitzada
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C3/9

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats
 - Necessari control vegetal
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Delta **Nº** C3/10

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Blocs caiguts adossats
 - Estructura artificial amovible

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C3/11

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Neteja generalitzada
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C3

Descripció: parament extern de la muralla (poterna)

Fase: Beta **Nº** C3/12

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C3/13

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C3/14

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C3/15

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Greus danys per humitat i erosió
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C3/16

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Greus danys per humitat i erosió
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C3/17

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: estructures domèstiques identificades intramurs

Fase: Beta **Nº** C3/18

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C3

Descripció: estructures domèstiques identificades intramurs

Fase: Beta **Nº** C3/19

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: C3

Descripció: estructures domèstiques identificades intramurs

Fase: Beta **Nº** C3/20

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: C4

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta N° C4/1

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta N° C4/2

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Blocs caiguts adossats
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: casamata ubicada a la porta en colze

Fase: Alfa **Nº** C4/3

Observacions:

- Zona d'excavació recent
- Perill per enfonsament
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: poterna al parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/4

Observacions:

- Potència arqueològica
- Zona per a la posada en valor
- Blocs caiguts als voltants

Estructural es	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/5

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parts superiors i reble de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/6

Observacions:

- Perill per enfonsament
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C4

Descripció: parament intern de la muralla on s'observen les restes del talaiot 5 amortitzat

Fase: Gamma **Nº** C4/7

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts adossats
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C4/8

Observacions:

- Potència arqueològica
- Afegits contemporanis
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: porta d'accés en colze

Fase: Alfa **Nº** C4/9

- Observacions:**
- Potència arqueològica
 - Perill per enfonsament
 - Espai per a la posada en valor
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/10

- Observacions:**
- Potència arqueològica
 - Perill per enfonsament
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C4/11

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/12

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts als voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parts superiors i reble de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C4/13

Observacions:

- Perill per enfonsament
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C4

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C4/14

Observacions:

- Potència arqueològica
- Afegits contemporanis
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla (capades de moro)

Fase: Beta **Nº** C4/15

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Neteja generalitzada
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C4/16

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: talaiot (vista general)

Fase: Gamma **Nº** C4/17

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Afegits contemporanis
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: parament exterior de la muralla amb part del talaiot inserit

Fase: Beta **Nº** C4/18

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Potència arqueològica
- Neteja generalitzada
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Beta **Nº** C4/19

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Potència arqueològica
- Afegits contemporanis
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures		
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X	
	Crostes		Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	Molses		

Descripció: parament extern de la muralla (angle nord-oest)

Fase: Beta **Nº** C4/20

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Potència arqueològica
- Afectat per obra moderna

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures		
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	X	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C4

Descripció: talaiot (vista general i superior)

Fase: Gamma **Nº** C4/21

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C5/1

Observacions:

- Perill per enfonsament
- Greus danys per humitats i erosió
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C5/2

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Perill per enfonsament
 - Graves danys humedades i erosió

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C5

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C5/3

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Perill per enfonsament

Estructural	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla amb estela adosada

Fase: Alfa **Nº** C5/4

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Element vegetal de gran grandària
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C5/5

Observacions:

- Perill per enfonçament
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Delta **Nº** C5/6

- Observacions:**
- Bon estat de conservació
 - Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C5/7

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats
 - Perill per enfonsament
 - Neteja generalitzada
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: C5

Descripció: part superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C5/8

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C5

Descripció: part superior de la muralla i les immediacions

Fase: Delta **Nº** C5/9

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Perill per enfonsament
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C5/10

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Afegits contemporanis (restauració)
 - Bon estat de conservació

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C6/1

- Observacions:**
- Perill per enfonsament
 - Greus danys per humitats i erosió
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C6/2

Observacions:

- Recreixement de filades
- Element vegetal de gran grandària
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C6/3

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Greus danys per humitats i erosió
- Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C6

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Delta **Nº** C6/4

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/5

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Afegits contemporàneos

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Beta **Nº** C6/6

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Perill per enfonsament
- Potencia arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/7

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Espai per a la posada en valor
- Greus danys per humitats i erosió
- Potencia arqueològica

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C6

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Beta **Nº** C6/8

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Afegits contemporanis
 - Potència arqueològica
 - Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C6

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/9

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Espai per a la posada en valor
 - Potència arqueològica
 - Greus danys per humitats i erosió

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/10

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Element vegetal de gran grandària
 - Greus danys per humitats i erosió

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/11

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Greus danys per humitats i erosió

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C6/12

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Element vegetal de gran grandària
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Delta **Nº** C6/13

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C7/1

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Afegits contemporanis
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** C7/2

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Element vegetal de gran grandària
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C7/3

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Neteja generalitzada
 - Recreixement de filades
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C7/4

- Observacions:**
- Greus danys per humitats i erosió
 - Recreixement de filades
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** C7/5

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor
- Afegits contemporanis (restauració)

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: C7

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C7/6

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Neteja generalitzada
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C7

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** C7/7

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Neteja generalitzada
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: C7

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Delta **Nº** C7/8

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Element vegetal de gran grandària
- Recreixement de filades
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: vista superior i detalls del interior d'una casamata de la muralla

Fase: Alfa **Nº** D3/1

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Espai per a la posada en valor
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D3/2

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Necessari control vegetal
 - Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Delta **Nº** D3/3

- Observacions:**
- Bon estat de conservació
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	Molses	

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Beta **Nº** D3/4

- Observacions:**
- Perill per enfonsament
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D3/5

- Observacions:**
- Perill per enfonsament
 - Blocs caiguts adossats i en els voltants
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** D3/6

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats i en els voltants
 - Anomalies estructurals

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament intern i accés a garitas

Fase: Gamma **Nº** D3/7

Observacions:

- Blocs caiguts adossats i en els voltants
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament intern i accés a garitas

Fase: Gamma **Nº** D3/8

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Necessari control vegetal
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3
Descripció: parament intern i accés a garitas

Fase: Gamma **Nº** D3/9

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Recreixement de filades
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: D3
Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Gamma **Nº** D3/10

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Perill per enfonsament
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: D3

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Beta **Nº** D3/11

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** D3/12

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament intern de la muralla amb possible accés a una casamata

Fase: Gamma N° D3/13

Observacions:

- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Beta N° D3/14

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Gamma **Nº** D3/15

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Anomalies estructurals

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Beta **Nº** D3/16

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: vista superior de la muralla (garitas)

Fase: Beta **Nº** D3/17

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Perill per enfonsament
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal		Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talús adossat al parament extern de la muralla

Fase: Delta **Nº** D3/18

- Observacions:**
- Potència arqueològica
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D3/19

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** D3/20

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** D3/21

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: talaiot (vista posterior)

Fase: Gamma **Nº** D3/22

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Afegits contemporanis
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista frontal-accés)

Fase: Gamma N° D3/23

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista lateral)

Fase: Gamma N° D3/24

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Gamma **Nº** D3/25

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista lateral)

Fase: Gamma **Nº** D3/26

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Gamma **Nº** D3/27

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats i en els voltants
 - Necessari control vegetal
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Gamma **Nº** D3/28

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats i en els voltants
 - Potència arqueològica
 - Elemento vegetal de gran tamaño

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D3

Descripció: talaiot (vista lateral-frontal)

Fase: Gamma **Nº** D3/29

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts adossats i als voltants
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D7

Descripció: acumulació de pedra (*claper*) intramurs

Fase: Gamma **Nº** D7/1

- Observacions:**
- Estructura artificial amovible
 - Escàs potencial arqueològic

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: vista superior de la muralla (angle suroeste)

Fase: Gamma **Nº** D7/2

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Blocs caiguts en els voltants i adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: angle sud-oest del poblat (intramurs)

Fase: Gamma **Nº** D7/3

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Greus danys per humitats i erosió
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D7
Descripció: mur de pedra seca que dividia el terç inferior del jaciment

Fase: Delta **Nº** D7/4

- Observacions:**
- Estructura artificial amovible
 - Afegits contemporanis
 - Escàs potencial arqueològic

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D7
Descripció: parament extern de la muralla a l'angle sud-oest

Fase: Alfa **Nº** D7/5

- Observacions:**
- Blocs caiguts adossats
 - Perill per enfonsament
 - Elementos vegetales de gran tamaño

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: D7

Descripció: acumulació de pedra (*claper*) amb possibles estructures arqueològiques

Fase: Delta **Nº** D7/6

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D7

Descripció: entrada a pou o hipogeu sense excavar

Fase: Beta **Nº** D7/7

Observacions:

- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària
- Afegits contemporanis
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D7

Descripció: mur de cronologia incerta que envolta l'entrada al pou

Fase: Gamma N° D7/8

Observacions:

- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària
- Afegits contemporanis
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: D7

Descripció: parament exterior de la muralla

Fase: Alfa N° D7/9

Observacions:

- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X	Líquens
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D8/1

Observacions:

- Recreixement de filades
- Blocs caiguts adossats
- Neteja generalitzada
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X	
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D8/2

Observacions:

- Recreixement de filades
- Blocs caiguts adossats
- Neteja generalitzada
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X	
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** D8/3

Observacions:

- Recreixement de filades
- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** D8/4

Observacions:

- Greus danys per humitats i erosió
- Element vegetal de gran grandària
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** D8/5

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Recreixement de filades
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** D8/6

- Observacions:**
- Greus danys per humitats i erosió
 - Blocs caiguts adossats
 - Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: D8

Descripció: vista superior de la muralla amb estructura adosada de cronologia desconeguda

Fase: Beta N° D8/7

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts adossats
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: D8

Descripció: parament extern de la muralla amb estructura adossada de cronologia desconeguda

Fase: Beta N° D8/8

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts adossats
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: E3

Descripció: bastions adossats a la muralla

Fase: Alfa **Nº** E3/1

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Necessari control vegetal
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E3

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E3/2

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E3/3

- Observacions:**
- Anomalies estructurals
 - Neteja generalitzada
 - Potencia arqueològica
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: estructures associades als bastions adossats a la muralla

Fase: Alfa **Nº** E3/4

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Zona d'excavació recent
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: estructures associades als bastions adossats a la muralla

Fase: Alfa N° E3/5

Observacions:

- Zona d'excavació recent
- Espai per a la posada en valor
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta N° E3/6

Observacions:

- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada
- Bon estat de conservació

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E3/7

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E3/8

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Element vegetal de gran grandària
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E3/9

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** E3/10

Observacions:

- Greus danys per → i erosió
- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E3

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E3/11

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina		Focus d'humitat	Molses	

Ubicació: E3

Descripció: bastions adossats a la muralla

Fase: Alfa **Nº** E3/12

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Zona d'excavació recent
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: E3

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma N° E3/13

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Greus danys per humitats i erosió
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E3

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma N° E3/14

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Greus danys per humitats i erosió
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: E4

Descripció: bastió adossat a la muralla

Fase: Alfa **Nº** E4/1

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Afegits contemporanis
 - Bon estat de conservació
 - Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X	Líquens
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E4/2

- Observacions:**
- Greus danys per humitats i erosió
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X	Líquens
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E4/3

Observacions:

- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	X
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	

Ubicació: E4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E4/4

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E4/5

- Observacions:**
- Bon estat de conservació
 - Potència arqueològica
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E4/6

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Bon estat de conservació
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E4

Descripció: parament extern de la muralla (poterna)

Fase: Beta N° E4/7

Observacions:

- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: E4

Descripció: parament intern de la muralla (vista general)

Fase: Gamma N° E4/8

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E4

Descripció: vista de la part inferior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E4/9

Observacions:

- Perill per enfonsament
- Afegits contemporanis
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E4

Descripció: vista de la part superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** E4/10

Observacions:

- Perill per enfonsament
- Anomalies estructurals
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: estructures en els voltants de la taula

Fase: Delta **Nº** E5/1

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Neteja generalitzada
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: E5

Descripció: estructures en els voltants de la taula

Fase: Delta **Nº** E5/2

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Neteja generalitzada
- Espai per a la posada en valor
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Descripció: estructures en els voltants de la taula

Fase: Delta **Nº** E5/3

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Neteja generalitzada
 - Espai per a la posada en valor
 - Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	Molses	

Descripció: estructures en els voltants de la taula (claper)

Fase: Gamma **Nº** E5/4

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Neteja generalitzada
 - Espai per a la posada en valor
 - Afectat per obra moderna

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: estructures en els voltants de la taula (camí d'accés)

Fase: Gamma **Nº** E5/5

Observacions:

- Afectat per obra moderna
- Estructura artificial amovible
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: recinte de taula (vista general)

Fase: Alfa **Nº** E5/6

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/7

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Perill per enfonsament
 - Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: immediacions del recinte de taula (terreres adossades)

Fase: Beta **Nº** E5/8

- Observacions:**
- Afectat per obra moderna
 - Afegits contemporanis
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: immediacions del recinte de taula (camino accés actual)

Fase: Beta **Nº** E5/9

Observacions:

- Afectat per obra moderna
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/10

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/11

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/12

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior-pilastra central)

Fase: Alfa **Nº** E5/13

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/14

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/15

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (façana)

Fase: Alfa **Nº** E5/16

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/17

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/18

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/19

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Perill per enfonsament
 - Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: recinte de taula (façada-vista lateral)

Fase: Beta **Nº** E5/20

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Afegits contemporanis
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: immediacions del recinte de taula (estructures annexes)

Fase: Beta **Nº** E5/21

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Afegits contemporanis
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/22

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa N° E5/23

Observacions:

- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E5

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa N° E5/24

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: recinte de taula (interior)

Fase: Alfa **Nº** E5/25

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Necessari control vegetal
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: recinte de taula (vista general-aula)

Fase: Alfa **Nº** E5/26

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts adossats
 - Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E7

Descripció: zona d'extracció de pedra intramurs

Fase: Delta **Nº** E7/1

- Observacions:**
- Neteja generalitzada
 - Afegits contemporanis

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		X	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: E7

Descripció: estructura (*barraca*) vinculada a l'explotació ramadera

Fase: Delta **Nº** E7/2

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts en els voltants
 - Estructura artificial amovible

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: murs d'estructures desconegudes alterades per la vegetació

Fase: Gamma **Nº** E7/3

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: acumulació de pedra (*claper*) intramurs

Fase: Delta **Nº** E7/4

Observacions:

- Escàs potencial arqueològic
- Afegits contemporanis
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: E7

Descripció: acumulació de pedra (*claper*) intramurs

- Fase:** Delta **Nº** E7/5
- Observacions:**
- Perill per enfonsament
 - Escàs potencial arqueològic
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E7

Descripció: parament extern de la muralla

- Fase:** Beta **Nº** E7/6
- Observacions:**
- Greus danys per humitats i erosió
 - Element vegetal de gran grandària
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E7/7

Observacions:

- Greus danys per humitats i erosió
- Element vegetal de gran grandària
- Potència arqueològica
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X	
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** E7/8

Observacions:

- Greus danys per humitats i erosió
- Element vegetal de gran grandària
- Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	X	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	Alveolització	X	
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast		
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: E7

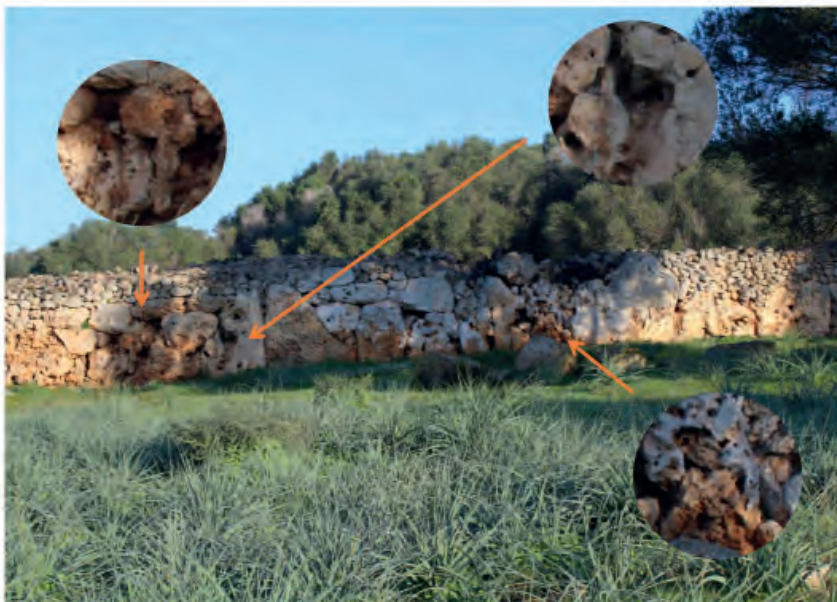
Descripció: acumulació de pedra (*claper*) intramurs

Fase: Gamma **Nº** E7/9

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Blocs caiguts adossats
- Estructura artificial amovible

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: E8

Descripció: parament extern de la muralla (vista general del quadrant)

Fase: Beta **Nº** E8/1

Observacions:

- Greus danys per humitats i erosió
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: E9

Descripció: hipogeu (accés i cambra interior)

Fase: Delta **Nº** E9/1

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: F4

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Alfa **Nº** F4/1

Observacions:

- Greus danys per humitats i erosió
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** F4/2

- Observacions:**
- Necessari control vegetal
 - Neteja generalitzada
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** F4/3

- Observacions:**
- Afegits contemporanis
 - Necessari control vegetal
 - Neteja generalitzada
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: F4
Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** F4/4

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: F4
Descripció: parament intern de la muralla amb sala hipòstila

Fase: Beta **Nº** F4/5

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla (murs laterals)

Fase: Alfa **Nº** F4/6

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla

Fase: Alfa **Nº** F4/7

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla

Fase: Alfa **Nº** F4/8

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla (superfície)

Fase: Alfa **Nº** F4/9

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Espai per a la posada en valor
 - Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F4

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla (interior)

Fase: Alfa N° F4/10

Observacions:

- Zona d'excavació recent
- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F4

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla (interior)

Fase: Alfa N° F4/11

Observacions:

- Zona d'excavació recent
- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F4

Descripció: sala hipòstila adossada a la muralla (superfície)

Fase: Alfa N° F4/12

Observacions:

- Zona d'excavació recent
- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F5

Descripció: estructures domèstiques (*cercle*) prop del talaïot

Fase: Gamma N° F5/1

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària
- Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: F5

Descripció: estructures domèstiques (*cercle*)

Fase: Gamma **Nº** F5/2

- Observacions:**
- Espai per a la posada en valor
 - Potència arqueològica
 - Recreixement de filades

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: F5

Descripció: zona d'accés septentrional

Fase: Beta **Nº** F5/3

- Observacions:**
- Zona d'excavació recent
 - Bon estat de conservació
 - Espai per a la posada en valor
 - Potència arqueològica

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: F5

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Beta N° F5/4

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Neteja generalitzada
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: F5

Descripció: vista general de l'accés septentrional

Fase: Alfa N° F5/5

Observacions:

- Neteja generalitzada
- Bon estat de conservació
- Necessari control vegetal
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments		Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: talús adossat al parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** F5/6

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants i adossats
 - Potència arqueològica
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: talús adossat al parament extern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** F5/7

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants i adossats
 - Potència arqueològica
 - Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F5

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta N° F5/8

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: F5

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma N° F5/9

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: F5

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta N° F5/10

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Neteja generalitzada
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: F5

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta N° F5/11

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Recreixement de filades
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: F5

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Beta **Nº** F5/12

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Neteja generalitzada
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: F5

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Gamma **Nº** F5/13

Observacions:

- Potència arqueològica
- Anomalies estructurals
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: F5

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Gamma N° F5/14

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: F5

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Gamma N° F5/15

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Gamma **Nº** F5/16

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	X

Descripció: talaiot (vista inferior)

Fase: Gamma **Nº** F5/17

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants i adosadas
- Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: F5

Descripció: portal d'accés septentrional

Fase: Gamma N° F5/18

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Bon estat de conservació
- Zona d'excavació recent
- Potència arqueològica

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: F5

Descripció: portal d'accés septentrional (vista interior)

Fase: Gamma N° F5/19

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: F5

Descripció: portal d'accés septentrional (vista interior)

Fase: Gamma N° F5/20

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	X

Ubicació: G5

Descripció: talaiot (vista general-frontal)

Fase: Alfa N° G5/1

Observacions:

- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària
- Necessari control vegetal
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: immediacions del talaïot (*claper*)

Fase: Beta **Nº** G5/2

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G5

Descripció: part baixa del talaïot

Fase: Alfa **Nº** G5/3

Observacions:

- Afegits contemporanis
- Blocs caiguts adossats
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G5

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Alfa N° G5/4

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Potència arqueològica
- Recreixement de filades
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	
	Crostes	X	Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: talaiot (claper a la part baixa)

Fase: Alfa N° G5/5

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Afectat per obra moderna
- Estructura artificial amovible

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: G5

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Alfa **Nº** G5/6

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària (controlado)
- Blocs caiguts en els voltants
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/7

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/8

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G5/9

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Neteja generalitzada
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G5

Descripció: immediacions de la muralla

Fase: Delta **Nº** G5/10

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants
- Escàs potencial arqueològic
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/11

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/12

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament intern de la muralla i part del talaiot

Fase: Gamma **Nº** G5/13

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Descripció: espai entre la muralla i el talaiot adossat

Fase: Gamma **Nº** G5/14

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Necessari control vegetal
 - Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G5/15

- Observacions:**
- Blocs caiguts en els voltants
 - Necessari control vegetal
 - Anomalies estructurals

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G5

Descripció: talussos adossats al parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/16

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G5/17

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Potència arqueològica
- Perill per enfonsament
- Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/18

Observacions:

- Blocs caiguts adossats
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: talussos adossats al parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/19

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal
- Anomalies estructurals

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: parament extern de la muralla (tram en cremallera)

Fase: Alfa **Nº** G5/20

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Espai per a la posada en valor

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G5

Descripció: talussos adossats al parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** G5/21

Observacions:

- Potència arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G6

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma N° G6/1

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Necessari control vegetal
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: G6

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma N° G6/2

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Necessari control vegetal
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Descripció: vista superior de la muralla i la torre adossada

Fase: Beta N° G6/3

Observacions:

- Potència arqueològica
- Element vegetal de gran grandària
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Descripció: bastió adossat

Fase: Alfa N° G6/4

Observacions:

- Potència arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Zona d'excavació recent
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G6/5

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Afegits contemporanis
 - Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: vista superior de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G6/6

- Observacions:**
- Element vegetal de gran grandària
 - Afegits contemporanis
 - Blocs caiguts adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G6

Descripció: parament intern de la muralla

Fase: Gamma **Nº** G6/7

Observacions:

- Bon estat de conservació
- Necessari control vegetal
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments		Desprendiments		Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (cami d'accés)

Fase: Beta **Nº** GF7/1

Observacions:

- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Beta N° GF7/2

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Necessari control vegetal
- Neteja generalitzada
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Beta N° GF7/3

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista lateral)

Fase: Beta N° GF7/4

Observacions:

- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts en els voltants
- Perill per enfonsament

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura adossada al talaiot

Fase: Gamma N° GF7/5

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Afegits contemporanis
- Potència arqueològica
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments		Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura adossada al talaiot

Fase: Gamma **Nº** GF7/6

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Afegits contemporanis
- Potencia arqueològica
- Neteja generalitzada

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura adossada al talaiot

Fase: Gamma **Nº** GF7/7

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Potencia arqueològica
- Neteja generalitzada
- Element vegetal de gran grandària

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura adossada al talaiot

Fase: Gamma **Nº** GF7/8

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Potència arqueològica
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura adossada al talaiot

Fase: Gamma **Nº** GF7/9

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Blocs caiguts adossats i en els voltants
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Beta N° GF7/10

Observacions:

- Potència arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Anomalies estructurals
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista lateral)

Fase: Beta N° GF7/11

Observacions:

- Potència arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista frontal)

Fase: Beta **Nº** GF7/12

- Observacions:**
- Potencia arqueològica
 - Espai per a la posada en valor
 - Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura en els voltants del talaiot

Fase: Delta **Nº** GF7/13

- Observacions:**
- Estructura artificial amovible
 - Blocs caiguts adossats i en els voltants
 - Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura en els voltants del talaiot

Fase: Delta **Nº** GF7/14

Observacions:

- Estructura artificial amovible
- Blocs caiguts adossats i en els voltants
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: talaiot (vista general-frontal)

Fase: Beta **Nº** GF7/15

Observacions:

- Potència arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Beta **Nº** GF7/16

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció	X	Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Descripció: talaiot (vista superior)

Fase: Beta **Nº** GF7/17

Observacions:

- Potencia arqueològica
- Espai per a la posada en valor
- Blocs caiguts adossats i en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: estructura en els voltants del talaiot

Fase: Delta **Nº** GF7/18

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Potencia arqueològica
- Blocs caiguts en els voltants
- Afegits contemporanis

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització	X	Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: mur de pedra seca

Fase: Delta **Nº** GF7/19

Observacions:

- Anomalies estructurals
- Estructura artificial amovible
- Blocs caiguts en els voltants

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa	X	Afegits	X
Físico-químics	Eflorescències		Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius		Líquens	
	Biopàtina		Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** GF7/20

Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Potència arqueològica
- Necessari control vegetal

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa	X	Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat		Molses	X

Ubicació: G7-F7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** GF7/21

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Blocs caiguts en els voltants i adossats

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	X
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** GF7/22

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes	X	Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes	X	Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Ubicació: G7-F7

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** GF7/23

Observacions:

- Element vegetal de gran grandària
- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Recreixement de filades

Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

Descripció: parament extern de la muralla

Fase: Beta **Nº** GF7/24

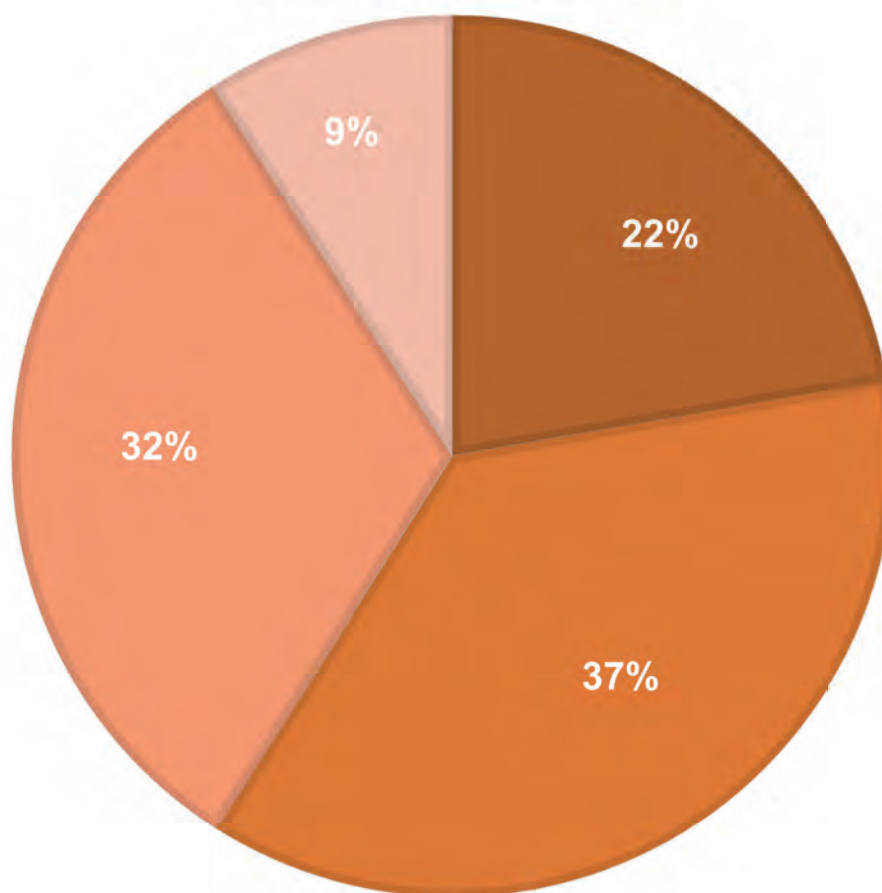
Observacions:

- Blocs caiguts en els voltants i adossats
- Recreixement de filades

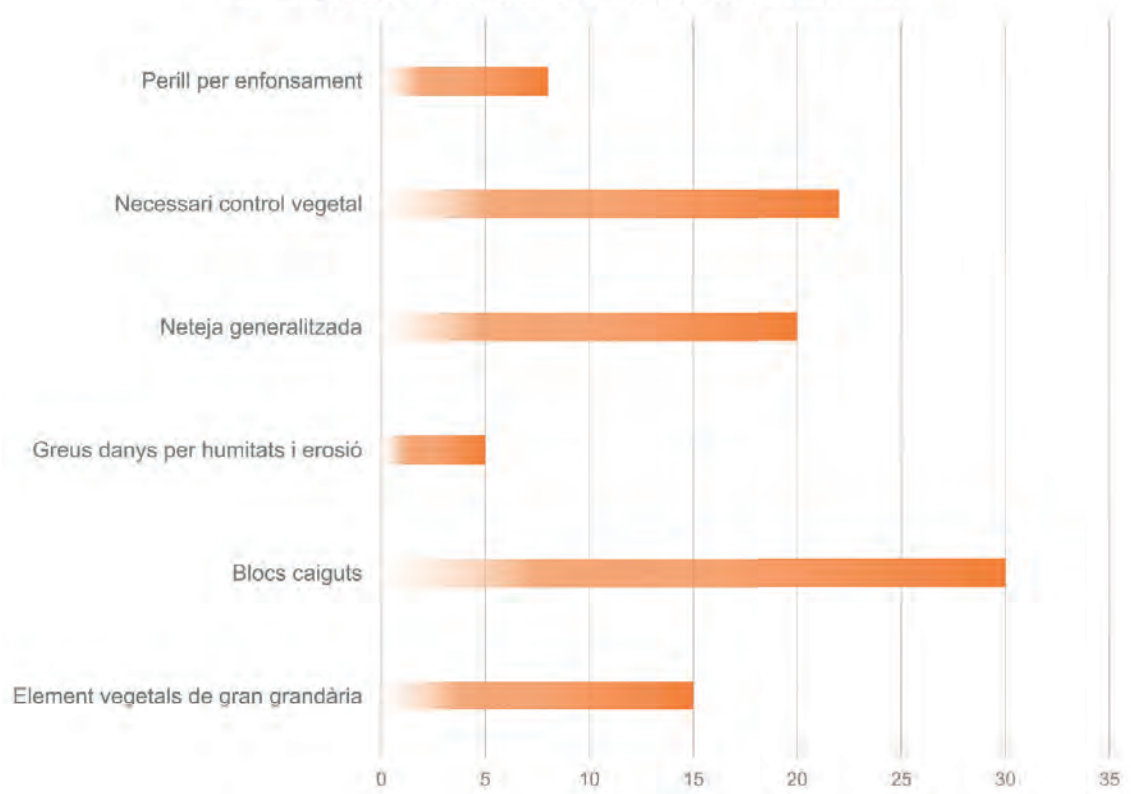
Estructura	Moviments	X	Desprendiments	X	Fractures	X
	Esquerdes		Pèrdua de massa		Afegits	
Físico-químics	Eflorescències	X	Arenització		Alveolització	X
	Crostes		Rubefacció		Desgast	
Biològics	Colonització vegetal	X	Arbustius	X	Líquens	X
	Biopàtina	X	Focus d'humitat	X	Molses	

PERCENTATGES DE FASES D'INTERVENCIÓ

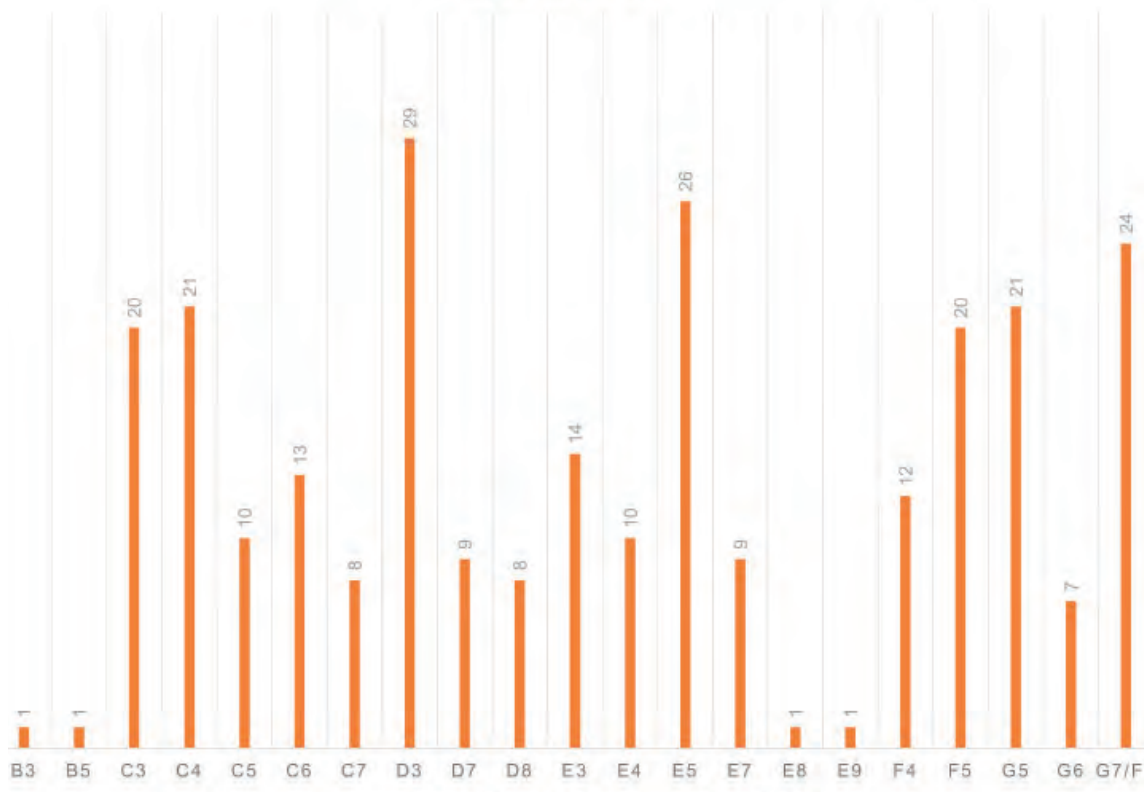
■ Alfa ■ Beta ■ Gamma ■ Delta

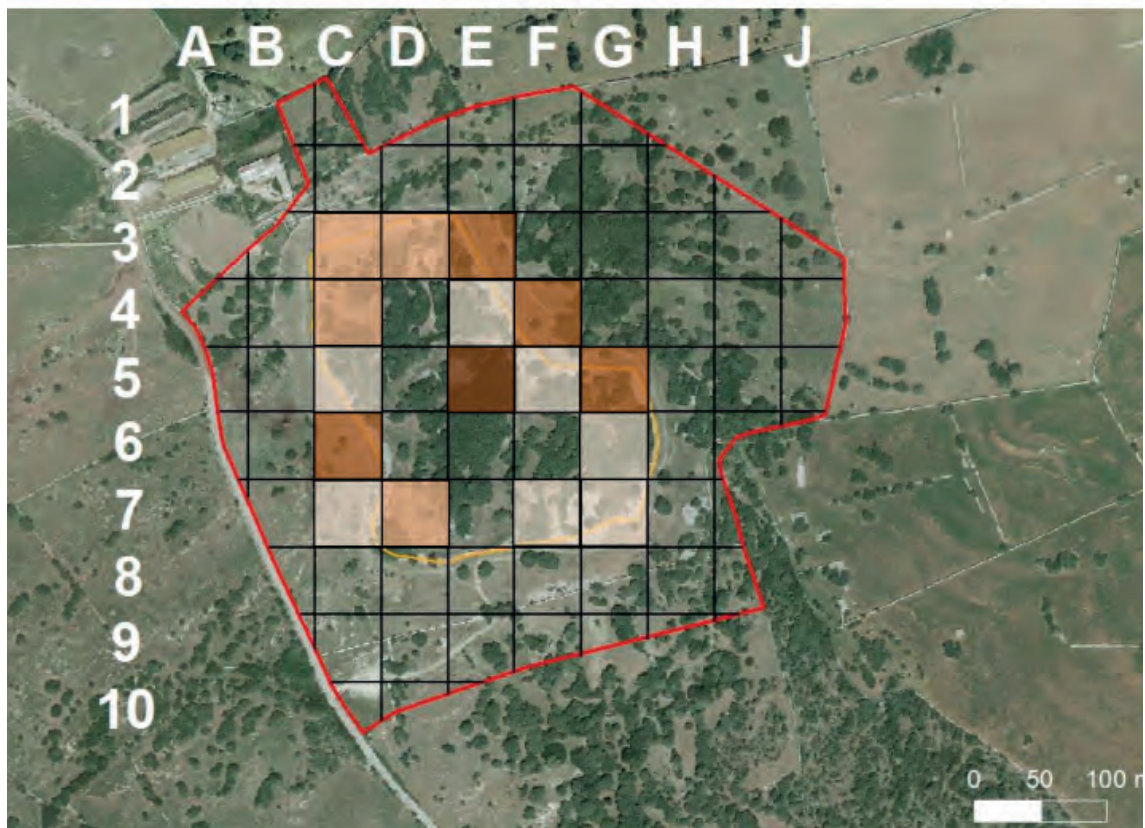
DIAGNÒSTICS MÉS REPRESENTATIUS

QUANTIFICACIÓ DE DIAGNÒSTICS PER QUADRANT

ZONES MÉS AFECTADES

6b.II. Proposta per fases referent a les actuacions de restauració i conservació

Les diferents accions s'han organitzat a partir de quatre fases, relacionades amb l'estat de conservació de les estructures. De la mateixa manera que s'ha fet per organitzar les actuacions arqueològiques de caràcter científic, hem anomenat Alfa, Beta, Gamma i Delta les actuacions en matèria de conservació (neteja, consolidació, restauració i manteniment).

Fase Alfa

En aquesta s'inclouen les accions i les intervencions a realitzar de manera immediata, i les més urgents. La no acció suposarà pèrdues imminents si no s'actua sobre l'immoble, conjugant les afeccions més greus. En aquesta mateixa fase es preveuen treballs de neteja (principalment de poda i desbrossament). Una vegada desenvolupada la fase Alfa, serà necessari tornar a reconèixer alguns dels béns objecte de la neteja, per tal d'identificar possibles patologies no visibles en el moment de la redacció d'aquest PD. Aquestes seran intervingudes en la fase Beta.

Fase Beta

A desenvolupar a curt termini. Correspon a aquelles restes que requereixen una integració adequada dels elements que la componen per tal de millorar la seva valoració i conservació. Aquesta fase Beta inclourà els béns de la fase Alfa que hagin estat netejats i en els quals es determinin patologies.

Fase Gamma

A desenvolupar a mitjà termini. Correspon a aquelles restes sobre les quals s'ha iniciat ja una campanya d'intervenció que ha quedat inacabada o incompleta, mostrant les mateixes afeccions anteriors, però que estan sent tractades d'una forma més racional i ordenada, incloent projectes d'intervenció que esperen la seva execució. També s'intervindrà en aquells béns en els quals no es reconeguin patologies greus inicialment o que, pel seu estat de conservació, només necessiten un seguiment. En aquesta fase es poden incorporar les estructures modernes i contemporànies que existeixen al jaciment.

Fase Delta

A desenvolupar a llarg termini. Correspon als béns immobles que ja han estat intervinguts (per exemple a la fase Alfa o Beta) i que requereixen d'un manteniment adequat per garantir la seva pervivència.

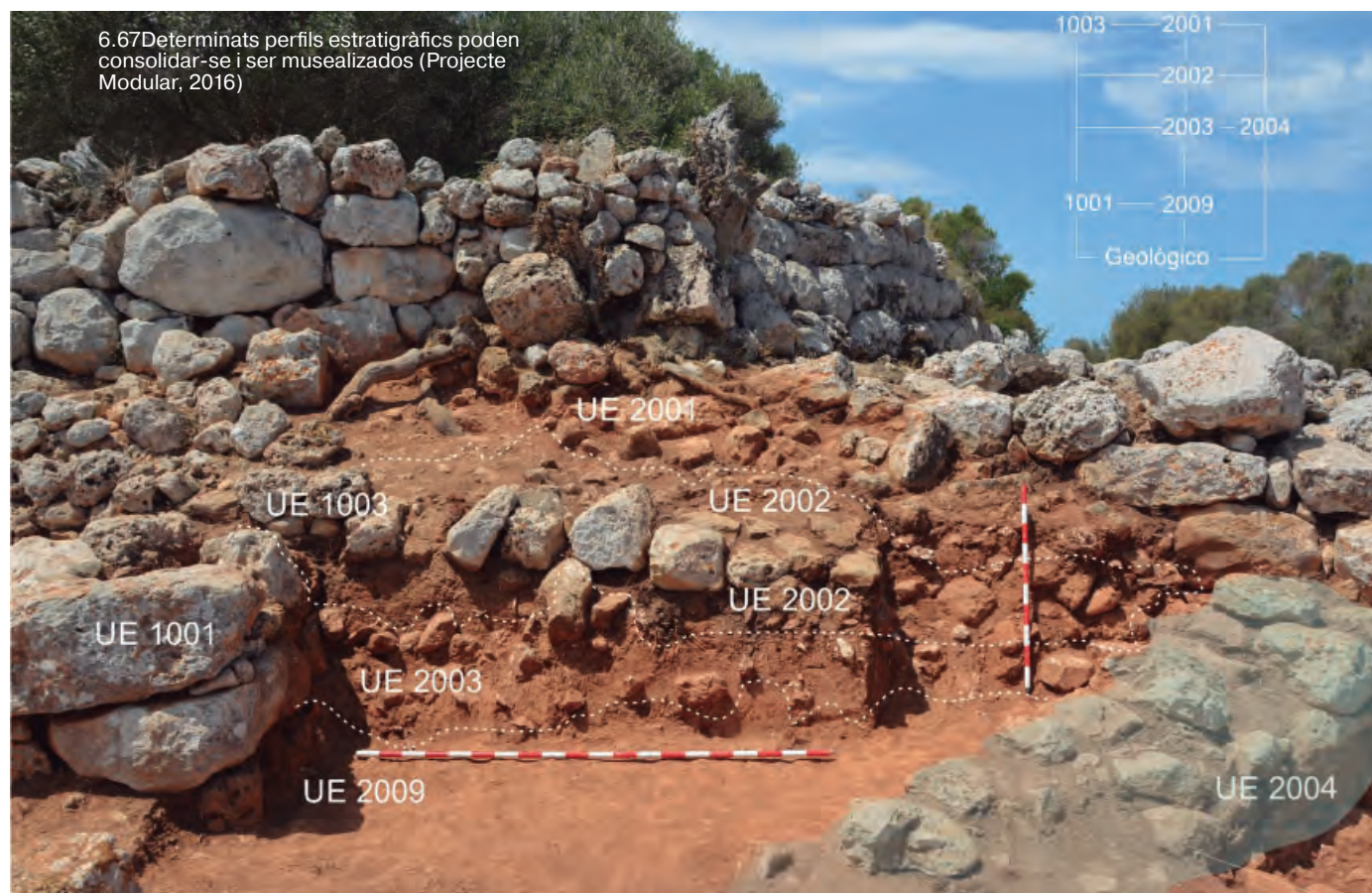
A part de les actuacions organitzades en aquestes fases, hem de remarcar que els perills constants als quals s'exposarà un jaciment d'aquestes característiques, derivats de les accions procedents dels agents climàtics, biogènics o antropogènics, comportarà treballs urgents de consolidació i restauració que seran avaluats en el seu moment i que podran ser intervinguts immediatament, si així es determina per part dels tècnics.

6.66 Moltes estructures de l'interior del poblat estan afectades per la vegetació (Projecte Modular 2016) Modular, 2018)

6.67 Determinats perfils estratigràfics poden consolidar-se i ser musealizados (Projecte Modular, 2016)

6.68 Bastió nord-est. Les filades excavades es veuen exposades a la pèrdua del fang de l'entrellaçament (Projecte Modular, 2016)

Restauració: elaboració d'un projecte tècnic de conservació

Les tasques de conservació i restauració no són fets aïllats, sinó que formen part d'un procés de treball coordinat, rigorós i metòdic. Per aquesta raó seria recomanable la redacció d'un projecte de conservació per Son Catlar. Un projecte de conservació és el conjunt d'actuacions que culminen amb la restauració del bé en el seu conjunt.

La intervenció ha de tenir el seu origen en el diagnòstic realitzat en aquest PD on s'especifica l'estat de conservació, les propostes d'actuació i les seves prioritats, expressades a través del calendari vist i dividit en fases. El projecte, lògicament, ha de tenir també uns índexs de cost econòmic. Un projecte de restauració ha de contemplar la realització d'estudis específics, ja siguin arqueològics, geotècnics, materials, patològics, etc. que, una vegada elaborats, a més d'ampliar el coneixement del bé, s'hauran d'incorporar a la llista d'intervencions ordenades per prioritats.

A la vegada, tenint el diagnòstic elaborat, s'ha d'aportar el programa de necessitats a complir pel projecte tècnic de conservació, així com les pautes o criteris a seguir. Aquesta aportació ha d'anar a càrrec de l'equip de seguiment nomenat pel Consell Insular.

La redacció del projecte tècnic de conservació ha de desenvolupar-se per fases:

- **Primer:** Un avantprojecte que indicarà a grans trets com s'han de complir les determinacions del programa de necessitats. Davant aquest document només cal donar el vist i plau (per escrit, per part del Consell Insular).
- **Segon:** Un projecte bàsic. Una vegada donat el vist i plau de l'avantprojecte, serà un document suficient per definir les actuacions i, per tant, capaç de ser sotmès a les corresponents autoritzacions. Així, cal que sigui informat pels tècnics del Consell pel que fa a la seva adequació als objectius marcats en el programa de necessitats. També caldrà sol·licitar la llicència municipal d'obres, si procedeix, amb l'informe favorable dels tècnics i el pertinent permís o autorització.
- **Tercer:** El projecte d'execució. Aquest definirà completament les determinacions per la correcta execució de les obres. Sobre dit document només caldrà pronunciar-se sobre si segueix les línies marcades en el projecte bàsic anteriorment redactat o que les modificacions no siguin significatives.

Una vegada efectuats els passos anteriors, ja es compleixen les condicions per a començar l'execució de les obres. Aquí, el Consell pot plantejar algunes qüestions encaminades a considerar l'especial significat del lloc on es desenvolupen les mateixes: regular l'accés, determinar el lloc on deixar els materials d'obra, determinar si les obres poden ser vistes o no pels visitants al jaciment, determinar moments concrets per la visita de les obres, la senyalització o la informació que s'ha de posar, etc. El que sí serà absolutament necessari és un doble seguiment: un de la pròpia obra de conservació, i un altre d'arqueològic, que serà gestionat pel Consell. Als possibles modificats que es puguin generar al llarg de les obres se'ls donarà una tramitació similar a la del projecte bàsic.

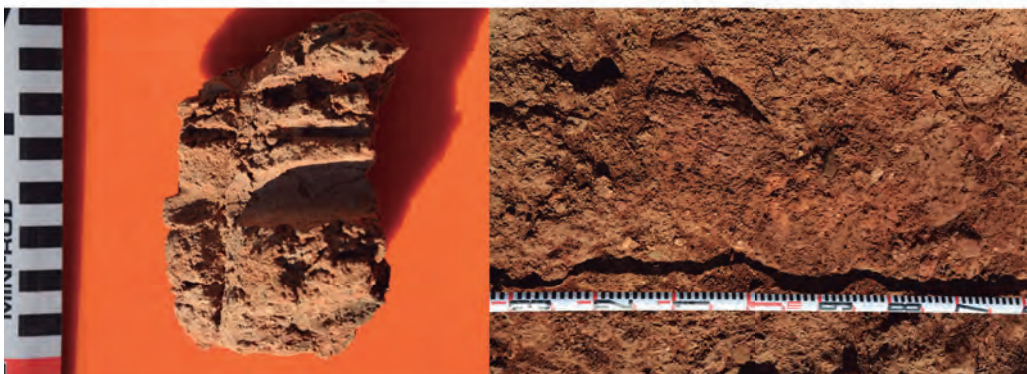
Una vegada acabades les obres es redactarà la corresponent memòria final d'obres a manera **d'informe final d'execució** que haurà de disposar dels següents continguts:

1. Un exemplar del projecte autoritzat i dels possibles modificats aprovats, calendari i costos reals, acta de recepció i senyalització de la inversió total.
2. Relació dels agents participants i composició de l'equip de treball que ha intervingut, amb indicació expressa de la titulació i responsabilitats assumides per cada membre.
3. Planimetria actualitzada al moment de finalització de l'execució de la intervenció.

6.69 A Son Catlar s'han detectat re-vestiments hidràulics d'època romana (Projecte Modular, 2013)

6.70 Procés d'excavació d'una torre adossada arrasada en època romana (Projecte Modular, 2016)

6.71. 1-2 L'excavació de 2016 va oferir restes d'alçats de fang (i entramats de canyes) de la muralla. Una novetat per a l'arqueologia menorquina (Projecte Modular, 2016)

4. Memòria que reculli les possibles incidències que s'hagin pogut donar en el transcurs de l'execució de les obres, descripció de les diferents fases del procés i de la seva metodologia.
5. Els resultats de les investigacions realitzades durant el transcurs de les obres i de la posada al dia del coneixement sobre el bé en concret.
6. Reportatge fotogràfic descriptiu de l'execució de les intervencions i del seu estat final.
7. Memòria de l'ús i guia de manteniment en el qual es detallaran amb un llenguatge accessible els següents termes: descripció, usos adequats o inadequats, tractaments correctes per la seva conservació, tipus de revisió, període de revisió, descripció de possibles emergències i mètodes de prevenció per cada material, sistema estructural, element constructiu i instal·lació que hagi sigut objecte de la intervenció.
8. Estudis de reconeixement i diagnòstic partint de la situació en què queda el bé després d'aquesta intervenció i proposta d'estratègia a seguir per la total recuperació del bé. Es pot exigir un Certificat de Garantia a la empresa adjudicatària.
9. Formalització de panells per la difusió en els quals figuri, almenys, l'estat previ, el projecte, l'execució i l'estat final.

La memòria final haurà de comptar amb els informes favorables del Consell Insular sobre el compliment dels objectius marcats a l'inici del procés, així com donar el vist i plau a la situació en la qual queda el bé després de la intervenció i les estratègies proposades per la seva possible solució.

Aquesta memòria final serà la que posi al dia els coneixements adquirits fins el moment sobre el bé intervingut. Per la qual cosa, serà a la vegada instrument vàlid per produir transferència de resultats de la manera que es consideri més oportuna, la qual podria ser la publicació de la memòria en forma de document científic. Aquesta orientació obre la línia de difusió o la divulgació en els seus diferents aspectes i nivells. Com a conseqüència, depenent de les característiques de la intervenció, aquesta haurà de ser atesa com a obra oberta al públic en la mesura del possible. Existeixen diversos moments en els quals seria important incidir en aquest sentit, com poden ser el propi diagnòstic, el moment de decisió d'intervenir o una vegada que el projecte arriba a la definició de bàsic.

6b.III. Manteniment

És evident que el manteniment ha de ser periòdic i continu. Una vegada intervinguts els diferents béns, tant en les fases descrites com a través de l'execució d'un projecte tècnic de conservació, s'han de desenvolupar els protocols de sostenibilitat i manteniment. Aquests protocols asseguren la conservació dels béns immobles identificant les tasques a realitzar, els materials a utilitzar, els processos a seguir, els procediments d'avaluació anual i de revisió per validar les metodologies i sistemes de treball que es duen a terme.

A l'hora d'establir protocols i posar-los en funcionament, s'han de tenir en compte els mètodes, tècniques i materials que garanteixin l'adequada sostenibilitat de les intervencions. D'aquesta manera es podrà assegurar un cost de manteniment proporcional per un indret de la superfície de Son Catlar, i a la vegada, considerar unes condicions adequades per un ús coherent dels recursos en consonància amb la naturalesa de les restes (materials biodegradables, reciclats, aplicació de sistemes biocides, etc.)

El seguiment i l'exigència del potencial protocol de sostenibilitat i manteniment ha de ser treball del personal tècnic del Consell Insular.

6c.DIFUSIÓ

Com ja hem dit, el PD de Son Catlar suposa una estratègica programàtica per a la gestió efectiva d'aquest jaciment a llarg termini. Aquest es fonamenta sobre tres eixos: la investigació, que genera coneixement i assegura el rigor de la conservació i de la restauració; la gestió, que té com a finalitat la continuïtat de la conservació i de la divulgació, i en tercer lloc, la difusió, que cerca la projecció científica i cultural a través de la visualització dels resultats de la investigació.

La difusió pot definir-se com una gestió cultural entre la societat i el patrimoni. És la responsable que tot l'esforç realitzat en la investigació reverteixi a la societat i que el Patrimoni pugui complir amb la seva funció social i cultural.

La difusió implica la creació d'un model de l'objecte cultural, mitjançant la investigació, que permeti al receptor comprendre'l i assimilar-lo a través d'un suport material que pot ser el propi bé o qualsevol altra suport independent.

Les finalitats de la difusió són diverses, però en destaca "la de permetre a la societat la identificació, valoració, cura i gaudi del patrimoni arqueològic" (Querol, 1996, 313). El seu objectiu principal és la creació d'un producte social i cultural apte per a tots els públics, capaç de generar valors de conscienciació patrimonial en els individus.

Només a través del coneixement, la societat pot arribar a identificar-se amb els béns patrimonials i atorgar-los el valor social que els correspon com a béns generadors de coneixement, identitat i sinergies. Sense aquest valor social, no neixen les actituds positives que garanteixin la protecció i conservació dels béns patrimonials. Aquestes actituds envers la conscienciació patrimonial només es poden generar a través de l'educació i la informació en matèria de patrimoni, és a dir, a través de la difusió.

La difusió basada en la interpretació del patrimoni pot materialitzar-se a través de diferents vies, tenint en compte dos factors:

- **Es dirigeix a un públic no homogeni**, el que implica que no pot tenir un caràcter unitari pel que fa a estratègies. És necessari el disseny de mètodes i estratègies diverses en funció del públic receptor. Aquestes han de tenir la capacitat d'adaptar el discurs històric al major nombre de persones possible i tenir en compte criteris d'accessibilitat i inclusió.
- **Ha d'apostar per la prevenció.** És fonamental que la difusió posi en coneixement de la societat el caràcter "no renovable" d'aquests béns patrimonials. D'aquesta manera la comunitat podrà atorgar-los valor i garantir d'aquesta manera la seva conservació.

6.73 Desenvolupament d'activitat didàctica al museu (© Museu Municipal de Ciutadella)

L'educació reglada o formal, per una banda, i l'educació informal, per l'altra, són els principals canals per a la difusió patrimonial. La primera és la que es realitza en l'àmbit de l'ensenyament a través dels currículums educatius. L'educació informal, en canvi, es realitza fora de l'àmbit formal i està vinculada al temps lliure. Aquest tipus de difusió utilitza l'oci no només com un vector d'entreteniment sinó també com un pol de formació i conscienciació de la societat.

Per poder convertir Son Catlar en un recurs social actiu i en un lloc de trobada entre la societat i el seu passat és necessari desenvolupar diferents estratègies i mètodes i emprar distints canals per una difusió eficaç. L'objectiu final és arribar al major segment de públic potencial possible, tenint en compte la utilització de diferents nivells de lectura i defensant criteris d'accessibilitat i inclusió en la mesura del possible, tenint en compte les condicions físiques del jaciment.

El PD de Son Catlar contempla tres grans vies per la conversió del jaciment en un producte social i cultural apte per tots els públics, generador de conscienciació patrimonial i capaç de despertar actituds positives en els individus en “pro” de la seva conservació.

- La didàctica vinculada a la difusió reglada
- La divulgació vinculada a la difusió no reglada
- La cultura vinculada a la difusió no reglada

6c.I. La didàctica

L'educació és un dels mecanismes més efectius per a la protecció del patrimoni arqueològic i per a generar actituds que garanteixin la seva conservació. Tot i així, implica també una inversió a llarg termini, ja que els seus resultats no són visibles de manera immediata, sinó que són fruit d'un llarg procés d'aprenentatge vinculat a les diferents etapes educatives que conformen la vida dels individus. És necessari que, a través del coneixement, els ciutadans i ciutadanes s'identifiquin amb els seus béns culturals, els confereixin valor i els defensin. Aquest ha de ser l'objectiu principal de les activitats didàctiques a Son Catlar.

Així mateix, la didàctica vinculada al jaciment ha de permetre als receptors potencials, no només realitzar un primer contacte i gaudi del bé patrimonial, sinó generar actituds que tendeixin a la seva conservació. És per açò, que aquesta didàctica ha de transmetre les principals potencialitats de Son Catlar, així com destacar les seves particularitats front a altres indrets del mateix període. En aquest sentit, la muralla i els esdeveniments vinculats a les guerres púniques constatats a través de la investigació han de convertir-se en un dels eixos vertebradors del discurs patrimonial del jaciment i en la seva senya d'identitat.

És necessari desenvolupar un intens pla de visites escolars i tallers relacionats amb el jaciment que s'adapti a tots els nivells educatius (educació infantil, primària, secundària, batxillerat, educació universitària i formació professional) i a les diferents necessitats curriculars de cada etapa. Les activitats podran realitzar-se en el mateix jaciment, o bé, a l'espai escolar (en el cas dels tallers).

La muralla i els esdeveniments vinculats a les guerres púniques constatats a través de la investigació han de convertir-se en un dels eixos vertebradors del discurs patrimonial del jaciment i en la seva senya d'identitat.

6.75 Taller infantil (© Museu Municipal de Ciutadella)

Així mateix, es preveu que dites activitats siguin realitzades en estreta col·laboració amb el Museu Municipal de Ciutadella que conta amb una llarga experiència educativa i un ampli programa d'activitats didàctiques que es renova cada curs escolar. Per aquest programa hi passen uns 2.000 alumnes cada any. El Museu Municipal ofereix la possibilitat de convertir-se en plataforma per al llançament d'aquesta nova oferta didàctica vinculada a Son Catlar. L'objectiu és augmentar les sinergies entre la institució museística i el jaciment i convertir Son Catlar en una peça clau per abordar, de manera global, i des de la vessant didàctica, l'estudi de la cultura talaiòtica i les relacions d'aquesta amb altres cultures del Mediterrani en les diferents etapes escolars. D'aquesta manera, i a través del Museu Municipal de Ciutadella, Son Catlar podrà consolidar-se com un recurs didàctic del municipi per l'estudi de la Història de l'illa.

6.76 Transcurs d'una activitat didàctica enfocada a educació infantil (© Museu Municipal de Ciutadella)

Com ja hem dit, el pla didàctic vinculat al jaciment podrà canalitzar-se a través del museu que, a la vegada, materialitzarà la seva oferta escolar mitjançant el Programa Educatiu “Obrint Portes” de l’Ajuntament de Ciutadella. Un programa que aglutina tota la oferta educativa de Ciutadella i que conta amb una ampla acceptació entre els col·legis del municipi. Així mateix, aquesta oferta també es podrà incloure en el Programa Educatiu del Consell Insular de Menorca anomenat “Salut Jove”, d’aquesta manera s’ampliarà la ràtio de potencials receptors, al dirigir-se el programa a tots els escolars de l’illa.

La didàctica vinculada a Son Catlar es fonamentarà sobre dos eixos principals:

- **Donar a conèixer la cultura talaiòtica** i les seves particularitats a través de les edificacions conservades a l’interior del poblat.
- **Donar veu als esdeveniments que van ocórrer a l’Occident Mediterrani durant el I Mil·lenni aC** a través de l’anàlisi del sistema defensiu del poblat i de les reformes que es poden observar en el mateix, les quals ens permeten parlar de confluències entre diferents cultures en un mateix territori.

6.77 Exhibició de tir amb fona per a diverses edats en el poblat de Son Catlar (Projecte Modular, 2015)

La materialització d'aquests dos eixos temàtics podrà realitzar-se a través de visites escolars al jaciment, o també a través de tallers que podran fer-se en el Museu Municipal de Ciutadella o a l'espai aula.

Les diferents activitats s'adaptaran als diferents nivells educatius:

- **Educació infantil:** Etapa que comprèn entre els 0 i el 5 anys. Les activitats es destinaran a nens i nenes de P5. En aquest cas es pretén que els infants prenguin un primer contacte amb els protagonistes dels esdeveniments que tingueren lloc durant el I Mil·lenni aC en el Mediterrani. Per açò es preveu la realització de tallers a l'aula a partir dels quals es donaran a conèixer com eren i com vivien els seus protagonistes. Així, romans, talaiòtics i púnics es convertiran en els subjectes d'estudi. Es posarà especial atenció a la presència d'aquestes cultures a l'illa i més concretament a Son Catlar.
- **L'educació primària obligatòria:** Comprèn l'educació dels nens i de les nenes entre els 6 i els 12 anys. Aquest segment de població és un dels públics receptors més importants de l'educació patrimonial del municipi i al qual s'ha de oferir una àmplia oferta de visites i tallers adaptats als diferents cicles d'educació primària reglada.

- **Primer cicle d'educació primària:** Comprèn els escolars entre els 6 i els 8 anys d'edat. A nivell curricular es treballa poc la prehistòria de l'illa. En aquest sentit pot oferir-se una visita guiada al jaciment per establir un primer contacte amb el bé patrimonial. També és pot fer un petit taller en el museu sobre diversitat cultural on es treballin les característiques culturals de púnics, romans i talaiòtics i les relacions que es van establir entre ells durant el I Mil·lenni aC a l'illa.
- **Segon cicle d'educació primària:** Comprèn els escolars entre els 8 i els 10 anys. En aquesta etapa alguns centres escolars del municipi treballen de manera específica la prehistòria de l'illa; per la qual cosa, l'oferta didàctica vinculada al jaciment pot ser major. D'aquesta manera es poden oferir visites guiades al poblat adaptades a les temàtiques tractades a l'aula, visites al museu on es posi especial atenció a les relacions culturals establertes a Menorca durant el I Mil·lenni aC acompanyades d'una posterior visita a Son Catlar o tallers de tir en fona al jaciment.
- **Tercer cicle d'educació primària:** Es tracta de nenes i nens d'entre els 10 i 12 anys. En aquesta darrera etapa escolar es treballa de manera amplia la prehistòria de l'illa. Per aquesta raó l'oferta didàctica vinculada al jaciment ha de ser major. Es poden oferir visites a Son Catlar adaptades a les necessitats curriculars de cada centre o visites temàtiques al poblat per l'estudi de determinats elements com poden ser els talaiots. Així mateix, es poden oferir tallers per practicar el tir amb fona al jaciment i que permetin parlar del paper dels foners a les guerres que tingueren lloc al Mediterrani durant el I Mil·lenni aC. També poden oferir-se una amplia gamma de tallers al museu: escriptura púnica, diversitat cultural a la prehistòria de Menorca, l'ofici d'arqueòleg vinculat a les troballes de Son Catlar i visites guiades a la part de prehistòria de l'exposició permanent del Museu Municipal de Ciutadella amb posterior visita al jaciment. També, es pot oferir un "pack de prehistòria" que englobi una visita al Museu Municipal de Ciutadella per tractar el tema de la prehistòria en general a través dels materials exposats, un taller a l'aula sobre diversitat cultural per explicar el context geopolític del I Mil·lenni aC en el Mediterrani i el paper de Menorca, i per últim una visita a Son Catlar per poder veure "in situ" tot l'après. Amb aquest "pack" els escolars podran endur-se una visió global de la prehistòria menorquina a través del jaciment de Son Catlar, i descobrir-ne també les seves particularitats.
- **Educació Secundària Obligatòria:** Aquesta etapa engloba els escolars d'entre 12 i 16 anys que cursen de primer a quart d'ESO. En aquest cas l'oferta de tallers s'ha de dirigir als primers cursos (primer, segon i tercer de la ESO) moment en què, a nivell curricular, es realitza un recordatori sobre el tema de la prehistòria menorquina. Per aquesta etapa es poden oferir visites guiades a

Son Catlar, acompanyades d'un quadern de treball per a cada escolar. Aquesta eina educativa permetrà, no només captar l'atenció dels alumnes, sinó a més profunditzar en les particularitats del jaciment i de la seva història. Aquesta visita pot incloure també la realització de pràctiques de tir amb fona. Així mateix, es poden oferir tallers d'escriptura púnica, altres sobre diversitat i convivència cultural a través de l'exemple de Son Catlar junt a visites guiades al museu centrades en l'estudi de la cultura material recuperada a Son Catlar i el seu significat històric. Pel que fa al curs de quart d'ESO, els estudiants d'alguns centres tenen l'oportunitat d'elegir, entre les matèries a cursar, l'assignatura de cultura clàssica. Per aquests alumnes es poden oferir tallers sobre escriptura púnica a l'aula que permetin donar una visió més actual d'aquesta cultura allunyada de tòpics. També poden oferir-se visites guiades al jaciment centrades en els esdeveniments relacionats amb les Guerres Púniques i la presència romana detectada a Son Catlar per afavorir l'interès d'aquests estudiants pel jaciment.

- **Batxillerat:** Engloba l'educació no obligatòria compresa entre els 16 i els 18 anys. Per aquesta etapa l'oferta de tallers es redueix al primer curs de batxillerat. En aquest cas es podria oferir, per una banda, una visita guiada a Son Catlar per estudiar les seves particularitats i, per l'altra, un taller sobre la cultura i l'escriptura púnica.
- **Formació professional i educació no reglada:** És necessari que la didàctica relacionada amb el jaciment tingui en compte també als usuaris d'aquest tipus d'educació com a receptors potencials. D'aquesta manera la didàctica podrà arribar a un major nombre de públic. L'oferta, en part, pot realitzar-se des del mateix programa educatiu de l'Ajuntament i en part a través de l'establiment de noves relacions amb l'Àrea de Educació de l'Ajuntament de Ciutadella. En aquest cas es poden oferir visites guiades al jaciment amb l'objectiu de donar a conèixer les seves particularitats i les novetats anuals relacionades amb la investigació del mateix.

- **Educació Universitària:** Menorca disposa d'una Seu Universitària a Alaior, però en aquesta no es cursa ni el Grau d'Arqueologia ni el d'Història. Per açò, l'oferta didàctica relacionada amb l'Educació Universitària es redueix a la possibilitat d'establir col·laboracions amb els diferents grups d'arqueòlegs que investiguen i excaven a l'illa. Alguns d'aquests grups ofereixen la possibilitat de cursar pràctiques universitàries en les seves excavacions. Aquestes pràctiques inclouen, a més del treball de camp, classes teòriques i visites a jaciments de l'illa. A través de les col·laboracions amb aquests equips d'investigació es podria incloure també la visita al jaciment com una activitat més d'aquestes pràctiques. Una altra possibilitat és oferir un curs a través de la UIMIR (Universitat Internacional de Menorca Illa del Rei) sobre els esdeveniments que van tenir lloc en el Mediterrani durant el I Mil·lenni aC centrat en l'experiència investigadora a Son Catlar. Aquests cursos universitaris s'ofereixen de manera anual a l'illa i disposen d'una gran acceptació entre el públic.

El pla didàctic de Son Catlar no sols s'ha d'adaptar al calendari i al currículum educatiu, sinó que és important que, a més, intenti potenciar les visites i la realització de tallers al jaciment en els períodes vacacionals. En aquest cas, la plataforma idònia per fer aquest tipus d'oferta és l'Agenda d'Activitats del Museu Municipal de Ciutadella i la de l'Ajuntament de Ciutadella. A través d'aquests portals es poden oferir aquestes activitats complementàries amb l'objectiu de convertir Son Catlar en un lloc de trobada de la societat amb el seu passat, mes enllà de l'àmbit de l'educació formal.

EXEMPLE DE FITXA DIDÀCTICA PER UN TALLER O ACTIVITAT

Taller: Pack de prehistòria.

- **Sessions:** 3 sessions diferents.
- **Lloc d'execució:** Diferents llocs segons la sessió.
- **Màxim per aula:** Dirigit a un grup aula.
- **Destinatari:** cinquè i sisè d'educació Primària Obligatòria.
- **Responsable del taller:** Nom de la persona que realitza el taller i estudis.

Descripció:

El paquet del pack de prehistòria està compost per un conjunt de tres activitats de naturalesa diversa (un taller i dues visites guiades) amb les quals es vol oferir als escolars una visió global sobre la prehistòria de l'illa. El paquet vol convertir-se en una eina pràctica pels docents que han d'abordar la temàtica de la prehistòria menorquina.

Les tres activitats que conformen el pack són les següents:

- 1. Visita guiada:** Visita a la part de l'exposició permanent del Museu Municipal de Ciutadella. Aquesta activitat es desenvolupa a l'edifici històric de Can Saura, seu principal del museu. L'activitat té una durada de 1'5 hores. La visita té com a objectiu apropar la prehistòria de Menorca als alumnes a través dels objectes d'aquest període conservats i exposats a les sales del museu. Així mateix, durant la visita es posarà més atenció en els objectes recuperats al jaciment de Son Catlar.
- 2. Taller:** Taller sobre diversitat cultural en el context geopolític del I Mil·lenni aC en el Mediterrani i el paper de Menorca en aquest marc. Aquest taller es realitzarà a l'espai aula i tindrà una durada de 1'5 hores. El taller consistirà en situar els escolars, a partir d'un powerpoint, en el context del Mediterrani en el I Mil·lenni aC per tal que puguin entendre la diversitat cultural del moment. Després es dividiran els alumnes en diferents grups i a través d'un joc de preguntes s'hauran d'embarcar en l'aventura cultural d'aquest període assumint cada grup un paper determinat.
- 3. Visita a Son Catlar:** Visita guiada al jaciment. Aquesta visita tindrà una duració de tot el matí durant el qual es visitaran tots els elements patrimonials del poblat. Al final farem practiques amb la fona com a autèntics talaiòtics.

Objectius:

- **Donar a conèixer la prehistòria menorquina** de manera general: les seves etapes, les principals característiques, les construccions més destacades, la cultura material i les diferents formes de vida i creences que existien a Menorca durant aquest període.
- **Convertir-se en una eina útil** pels docents que es vegin obligats a tractar aquesta temàtica.
- **Generar sinergies positives entre els docents**, l'alumnat, el museu i el jaciment.
- **Transmetre la importància de l'arqueologia** com a eina pel coneixement del passat.
- **Generar pensament crític** i elaborar hipòtesi a partir de les dades i materials recuperats en les excavacions.
- **Generar conscienciació patrimonial**, valoració i estima vers el patrimoni.

6.80 Transcurs d'una visita guiada al jaciment de Son Catlar (Projecte Modular, 2015)

Continguts:

- **Conceptes:**
 - La prehistòria de l'illa: etapes i principals característiques
 - Els esdeveniments que van tenir lloc en el marc del I Mil·lenni aC en el Mediterrani i el paper de l'illa en els mateixos.
- **Procediments:**
 - Conèixer i identificar els principals monuments de la prehistòria menorquina.
 - Ajudar a crear una imatge mental dels nostres avantpassats.
 - Apropar els alumnes a l'eix cronològic de la història general i en particular a l'eix cronològic de Menorca.
 - Transmetre la importància de l'arqueologia com a ciència que estudia el passat.
 - Generar pensament crític i conscienciació patrimonial.
 - Generar sinergies amb el centre educatiu i els alumnes.
- **Actituds:**
 - Apel·lar a la conscienciació patrimonial i a la valoració del patrimoni com un recurs propi capaç de generar identitat.
- **Metodologia:**
 - **Abans:** se recomana realitzar l'activitat quan es treballi la temàtica de la prehistòria menorquina.
 - **Durant:** el paquet està compost per diferents activitats. Per a la seva realització se recomana seguir l'ordre següent: primera la visita al museu, en segon lloc el taller a l'aula i com a activitat final la visita al jaciment de Son Catlar.
 - **Per finalitzar:** Reflexió a l'aula dels conceptes apresos. Feedback amb els alumnes.
- **Observacions:**
 - El centre escolar es farà càrrec del cost de l'autocar pel desplaçament fins el jaciment.
 - Els materials necessaris per a la realització del taller els aporta el Museu Municipal de Ciutadella.

6c.II. La divulgació

Com ja hem avançat, aquest tipus de difusió es vincula al temps lliure i la seva característica principal és la de l'utilitzar l'oci com un vector de formació i conscienciació. Aquest nou concepte de difusió vinculat al temps lliure neix de la idea que els jaciments han de convertir-se en llocs comprensibles pels visitants, espais capaços de generar en el públic actituds que ajudin a la seva conservació. Els jaciments han d'obrir-se a la societat i han de deixar de ser considerats, pels possibles visitants, indrets on simplement descansen ruïnes antigues només aptes i comprensibles pel públic especialitzat.

És per aquesta raó que Son Catlar ha d'oferir un programa de difusió que traspassi els límits de l'educació reglada. Una bona estratègia de divulgació permetrà no només la revalorització del patrimoni arqueològic de Son Catlar, sinó dotar-lo de contingut social, fomentant la conversió del jaciment en un producte social i cultural, a més d'un lloc per a la reflexió sobre el nostre passat.

6.81 Divulgant les investigacions sobre Menorca. Díptic de les jornades internacionals realitzades a Roma (Itàlia) amb Son Catlar com a protagonista (2018) (Projecte Modular, 2018)

6.82 Exhibició de tir amb fona a Son Catlar de la mà de L. Pons Livermore (Projecte Modular, 2015)

Les estratègies per la divulgació a Son Catlar han de posar en marxa un model d'ús sostenible que permeti la creació de consciència patrimonial i el gaudi del bé per part de la societat. Aquest nou model d'ús s'ha de regir per criteris d'accessibilitat i inclusió en la mesura que les condicions físiques del jaciment ho permetin i advocar per un paper més actiu de la comunitat local.

Aquesta divulgació pot dividir-se en propostes a curt, mitjà o llarg termini, seguint les fases proposades en els apartats anteriors. Així el present PD ofereix, d'una manera sintètica, algunes de les propostes que poden plantejar-se per un exitós programa de divulgació a Son Catlar.

Fase Alfa

Creació d'un programa anual de visites guiades al jaciment (en català i castellà) a través del Museu Municipal de Ciutadella.

Aquest programa implicarà la confecció de materials didàctics i divulgatius per a la visita. L'objectiu principal és oferir, de manera mensual, una visita guiada al jaciment adaptada a tota classe de públics, parant especial atenció a les activitats dirigides al públic familiar. A través de la visita es transmetran les

novetats sobre la investigació al jaciment i s'informarà al visitant de les diferents tasques realitzades fins al moment. A cada visita mensual pot tractar-se un tema particular de Son Catlar, de manera que s'ofereixi versatilitat per poder adaptar el discurs històric a un major nombre de persones, i a la vegada fidelitzar al públic. En els mesos d'estiu poden oferir-se visites en altres idiomes com l'anglès amb l'objectiu d'arribar a un major nombre de persones.

Jornades de Portes Obertes “obert per excavacions”

És important donar a conèixer a la població local i al públic interessat en general el treball d'investigació que es realitza de manera sistemàtica al jaciment. Per açò creiem que és de vital importància establir jornades de portes obertes una vegada finalitzades les campanyes anuals d'excavacions a Son Catlar. Mitjançant aquestes jornades es podrà transmetre a la població, de primera mà i “in situ”, les novetats obtingudes a través de les excavacions arqueològiques en el jaciment.

Cicles de conferències per a les divulgacions científiques.

Organització de cicles de conferències de caràcter divulgatiu i transversals per un públic ampli, així com taules rodones i conferències específiques d'àmbit científic per tractar problemàtiques comuns amb altres jaciments. Aquests cicles de conferències poden organitzar-se en col·laboració amb el Museu Municipal de Ciutadella i el Museu de Menorca. L'espai idoni per la seva realització és la nova seu del Museu Municipal de Ciutadella ubicada, des de 2018, a l'edifici històric de Can Saura. Un immoble situat en ple centre de la ciutat equipat amb una sala de conferències per a la realització d'aquest tipus d'actes. Amb l'organització conjunta d'aquests cicles junt a les dues institucions museístiques de l'illa es reforçaran les necessàries sinergies entre administracions.

Jornades de voluntariat per la neteja del jaciment.

És important crear un teixit social vinculat al jaciment. Una bona manera de començar és l'organització d'unes Jornades de Voluntariat en les que es prioritzi la neteja de vegetació de determinades zones del poblat.

6.83 Jornades de voluntariat a Son Catlar (Projecte Modular, 2017)

Aquestes jornades de voluntariat poden organitzar-se amb col·laboració amb el Museu Municipal de Ciutadella, el Consell Insular i les associacions culturals del municipi vinculades a la defensa del patrimoni per exercir un major impacte en la comunitat. En el capítol 7, dedicat a la sostenibilitat econòmica, s'incidirà en aquest aspecte.

Fase Beta

Reunions amb els agents socioeconòmics

Aquestes reunions tindran la finalitat de mostrar les potencialitats del jaciment i discutir propostes sistematitzades i valoracions tant positives com negatives del treball realitzat. Aquestes reunions hauran de ser obertes al públic i permetran descobrir el grau d'acceptació del treball realitzat fins el moment pels grups implicats en la posada en valor i investigació de Son Catlar. Aquestes reunions han de ser fonamentals per aconseguir la implicació d'empreses i particulars de cara a la formulació de programes de mecenatge.

6.84 Foto institucional en la inauguració de les jornades Menorca entre fenicis i púnics (Projecte Modular, 2015)

Exposicions temporals

Aquesta exposició tindrà com objectiu la socialització del coneixement obtingut mitjançant la investigació al jaciment. A través de l'exposició es transmetrà al públic en general (tant al local com al de fora) els resultats de la investigació realitzada i es mostraran els principals materials recuperats durant el desenvolupament del treball arqueològic. Aquesta exposició podrà realitzar-se a la sala del Roser, actual sala d'exposicions de l'Ajuntament de Ciutadella i futura seu de les exposicions temporals del nou Museu Municipal de Ciutadella. Es crearà un programa d'activitats relacionat amb l'exposició on tindran cabuda: tallers familiars els caps de setmana, visites guiades a l'exposició per escolars i també pel públic en general, cicles de conferències, xerrades sobre materials arqueològics trobats a l'excavació i visites al jaciment. Aquesta exposició pot tenir un caràcter itinerant i ser exposada amb posterioritat al Museu de Menorca per tal de provocar un major impacte en la societat.

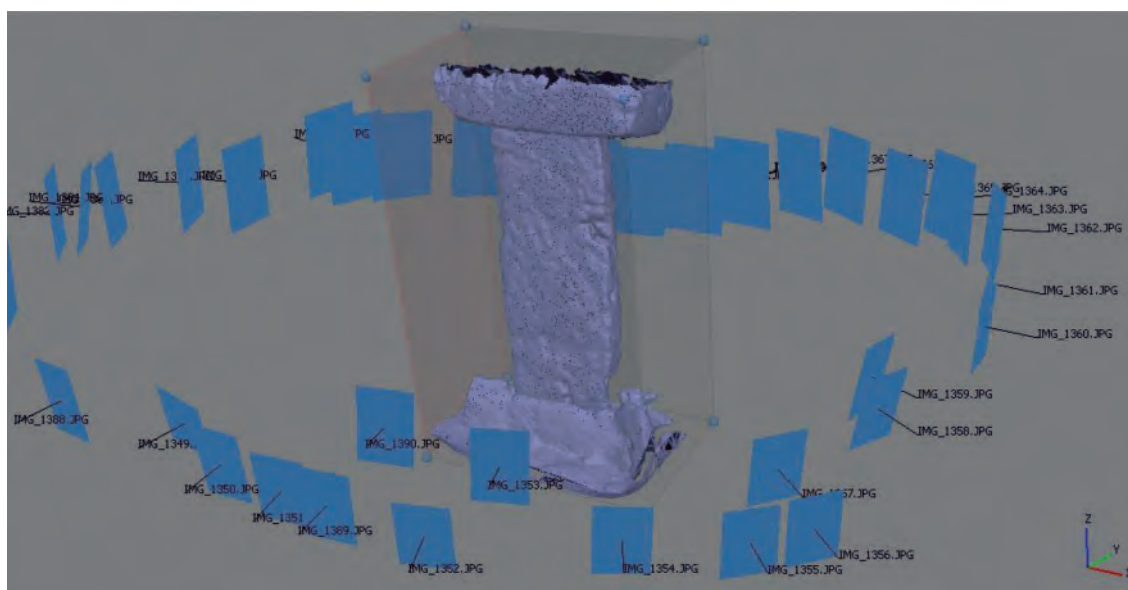
Creació d'una guia en paper sobre el jaciment en tres idiomes.

Un factor important a tenir en compte és la creació d'una publicació de caràcter divulgatiu sobre Son Catlar. Aquesta podria incloure no només la descripció de les principals edificacions que conformen el poblat i el seu itinerari de visita, sinó també un resum sobre les diferents intervencions realitzades al

jaciment al llarg de la història i els resultats obtinguts. Amb la guia també es podran elaborar quaderns docents i materials didàctics accessibles a través de format digital (apps, informació descarregable mitjançant codis QR, etc...)

Creació de recursos audiovisuals

En ple segle XXI la difusió del patrimoni ha trobat noves vies de canalització. Les eines digitals, tant les de software com de hardware, que ofereixen les noves tecnologies, i el gran abast mediàtic que generen les xarxes socials, obren un nou ventall de possibilitats per potenciar la difusió del patrimoni en general, i el de Son Catlar en particular, a partir d'una nova via: l'audiovisual. Actualment qualsevol persona pot visitar i seguir els avanços que es van produint a un jaciment arqueològic a través d'un dispositiu mòbil, observar un artefacte arqueològic en 360 graus, o accedir a la reconstrucció virtual de tota una ciutat perduda mitjançant un casc o unes ulleres de Realitat Virtual. També és possible crear maquetes adaptades per tot tipus de públic a través de la impressió 3D. Per tant, podem afirmar, que les tecnologies digitals es presenten com una nova eina a tenir en compte per la difusió del patrimoni, la generació d'una conscienciació patrimonial a nivell social i per potenciar l'accés inclusiu als béns patrimonials.

6.85 Recurs fotogramètric per a la virtualització del patrimoni (taula de Binissafullet) (Projecte Modular, 2015)

6.86 Rueda de prensa en el yacimiento de Son Catlar durante la excavación del Proyecto Modular (2017)

Davant aquestes noves possibilitats per la difusió, el PD de Son Catlar ha d'apostar també per la utilització d'aquests nous recursos en el jaciment, seguint sempre criteris de rigorositat, qualitat i impacte zero sobre el bé patrimonial.

Així seguint aquests criteris, el PD marca les principals eines digitals que poden utilitzar-se en el jaciment.

- **Creació d'una pàgina web del jaciment de Son Catlar:** Aquesta eina permetrà que qualsevol usuari, des de qualsevol part del món, pugui accedir a tota la informació sobre el jaciment, projectes que es fan en el mateix, excavacions, notícies o informacions referents de les activitats de difusió que s'hi fan.
- **Presència a les xarxes socials:** paral·lelament seria interessant ampliar de manera regular la informació existent actualment a la Wikipedia sobre el jaciment en funció de les novetats que es vagin donant al jaciment pel que fa a la investigació. També es podria crear un perfil oficial de Son Catlar en les principals xarxes socials (Instagram, Twitter, Facebook) on anar penjant les novetats del jaciment. Hem de tenir en compte que actualment les xarxes socials són el mitjà de comunicació més utilitzat per alguns segments de la població i, tot i que utilitzen un format i llenguatge propi, disposen d'un abast mediàtic molt elevat.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ESPAÑOL VALENCIÀ

MODULA Proyecto Modular: Arquitectura Fenicio-Púnica

Universitat de Alicante > Proyecto Modular: Arquitectura Fenicio-Púnica > Son Catlar

INICIO

PROYECTO

ARQUITECTURA

PAISAJE

EQUIPO CIENTÍFICO

ÁMBITOS DE ACTUACIÓN

COSTA MEDITERRÁNEA DE LA PENÍNSULA IBÉRICA

MENORCA

ESTRECHO DE GIBRALTAR

TÚNEZ

CASOS DE ESTUDIO

CABEZO DEL ESTAÑO

TORRELLAFUDA

SON CATLAR

ANÁLISIS ARQUITECTÓNICO

INTERVENCIÓNES ARQUEOLÓGICAS

PROSPECCIONES

RECINTOS DE TAULA

SON CATLAR

Aunque tiene sus orígenes en la Edad del Bronce, Son Catlar (Ciudadela) adquirió una importancia principal y su máximo desarrollo poco antes de la conquista romana, a tenor de los diversos estudios realizados. Según los trabajos arqueológicos que se habían llevado a cabo en los años noventa, fue entre los siglos V y IV a.C. cuando todo el poblado se reforzó con un lienzo murario de cerca de 900 m. de longitud que supera en algunos puntos los 6 m. de espesor. Sobre esta muralla ciclópea fueron añadidos con posterioridad un conjunto de bastiones que centran nuestros estudios inicialmente. A pesar de la espectacularidad del enclave y del potencial arqueológico, Son Catlar apenas ha sido excavado, contándose tan sólo algunas actuaciones en la zona del santuario y en la muralla de las que se conocen pocos detalles. Esta cuestión también es destacable pues los avances actuales en materia de metodología arqueológica, excavación, sistemas de registro y documentación 3D nos han permitido ampliar el conocimiento exponencialmente.

6.87 Finestra amb informació de Son Catlar a la web del Projecte Modular. Tot i que es tracta d'una web de contingut científic, no divulgatiu, les estadístiques per 2018 assenyalen visites procedents de més de 30 països (Projecte Modular, 2018)

Fase Gamma

Virtualització del patrimoni

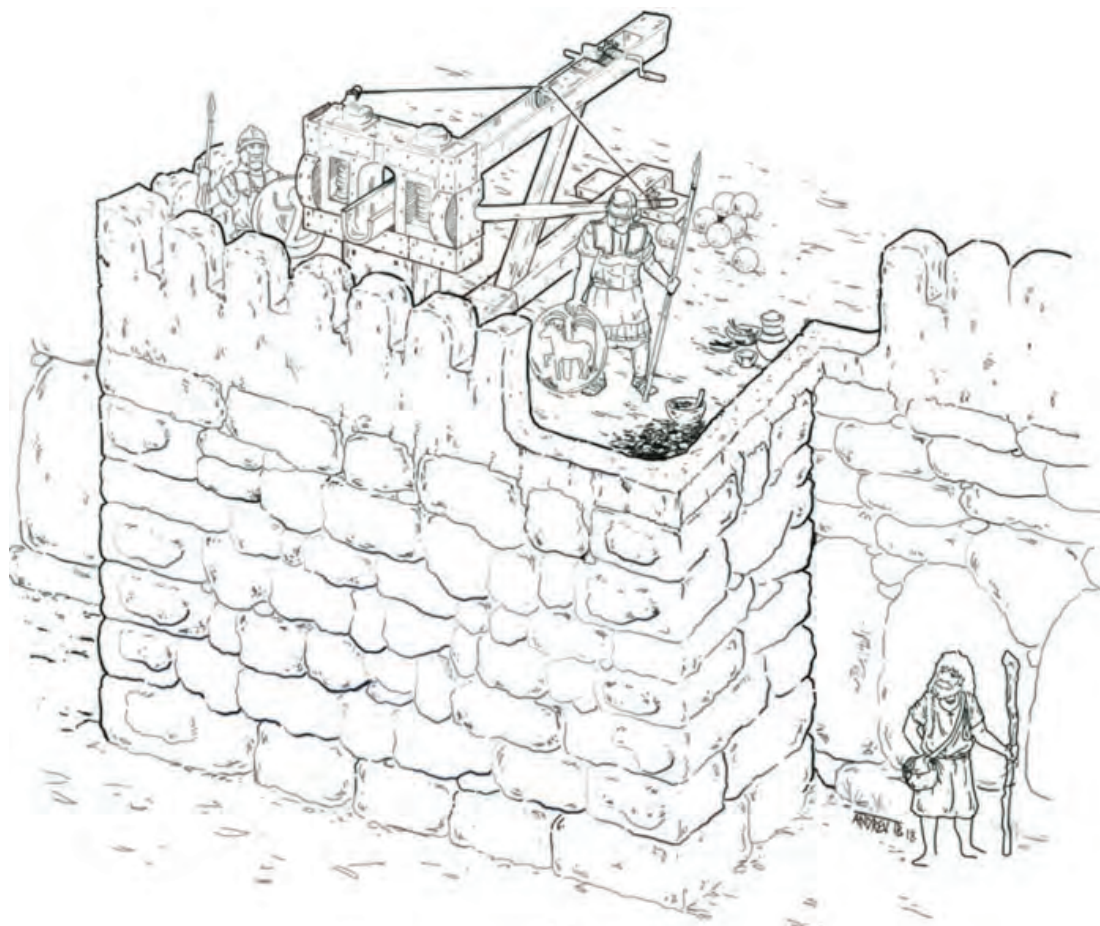
La virtualització del patrimoni és una de les eines més potents de les que disposem, tant per documentar el jaciment com per difondre els resultats de manera atractiva i comprensible per tota classe de públic. Una de les tècniques més versàtils de la virtualització del patrimoni és la Fotogrametria Digital. Mitjançant la utilització de la Fotogrametria es pot documentar i obtenir models tridimensionals amb detall mil·limètric, escalats i geo-referenciats, tant de grans extensions de terreny i estructures, fins el més petit dels artefactes arqueològics. És aconsellable que la documentació arqueològica generada a través de la investigació en el jaciment de Son Catlar sigui completada amb l'ús de la Fotogrametria Digital (sistema que ja utilitza el Projecte Modular des del 2015). D'aquesta manera, es podrà documentar virtualment la totalitat del jaciment, tant a gran escala, generant un model virtual del terreny i de tot el jaciment, com un model més detallat de les diferents estructures que conformen el conjunt arqueològic. Així mateix podria ser interessant documentar, a partir d'aquesta tècnica, el material arqueològic i els artefactes singulars que puguin

aparèixer a partir de les excavacions al jaciment, i també els ja dipositats en el Museu municipal fruit d'excavacions antigues. A partir d'aquesta documentació es podrà generar una col·lecció virtual de Son Catlar que permeti l'accés lliure a les persones interessades en aquests materials. Potser aquesta col·lecció es pot incloure a la web del Museu Municipal de Ciutadella. Alguns grans museus i jaciments del món ja utilitzen aquesta eina com a mitjà de difusió.

Reconstrucció Virtual

Actualment es configura com un mètode molt atractiu i eficaç per mostrar a la societat com vivia la gent en èpoques anteriors a l'actual. Aquesta tècnica consisteix en la reconstrucció, a partir de models virtuals, de les cimentacions i estructures parcialment destruïdes que trobem als jaciments. A partir d'aquests models es genera un marc idoni on treballar, a diferents nivells, la divulgació sobre el jaciment a partir de l'anàlisi de les seves edificacions. Aquest mètode, aplicat a les estructures arqueològiques conservades a Son Catlar, podria utilitzar-se per tal que el públic pogués construir-se una imatge mental més fidedigne de com es podria haver viscut a un poblat talaiòtic. Així a partir dels resultats 3D fotogramètrics i les hipòtesis reconstructives que es generen mitjançant les excavacions a Son Catlar es pot treballar en l'edició i reconstrucció 3D.

A través d'aquesta tècnica, es poden plasmar, de manera virtual, les diferents etapes històriques que han anat conformant l'articulació actual del jaciment. De la mateixa manera, es pot dur a terme la reconstrucció d'estructures concretes com, per exemple, el recinte de taula amb la finalitat d'explicar el sistema de construcció, la seva evolució i funcionalitat. La reconstrucció virtual també pot aplicar-se al material arqueològic incomplet mitjançant la tècnica de la anastilosis virtual. Aquesta tècnica permet recompondre virtualment peces senceres a partir de diferents fragments, el que permet obtenir una imatge completa de la peça arqueològica. Una altra de les tècniques de reconstrucció virtual és la reconstrucció facial 3D. Aquesta es realitza a partir d'un crani i partint dels estudis antropològics pertinents com a base.

6.87bis Soldats púnics a la torre est de Son Catlar (Dibuix d'Andreu Torres, 2018)

A partir d'aquests factors es pot arribar a modelar una hipòtesis de l'aspecte que tindria la persona en vida. A Son Catlar les darreres excavacions han permès recuperar un conjunt d'ossos humans, actualment en estudi.

Amb tot el material virtual i models 3D es podrà generar una col·lecció virtual online, amb models privats pels investigadors i models oberts al públic que podran ser visualitzats des de qualsevol ordinador, mòbil, tableta i dispositius VR. Un bon lloc on exposar els models 3D online i en el que confien molts museus i jaciments és Sketchfab.com. Aquesta plataforma disposa de comptes gratuïtes per entitats culturals i museus.

Un membre del Projecte Modular, Sonia Carbonell (UA), ha creat en aquesta plataforma virtual una col·lecció sobre els hipogeu de Cala Morell en 3D. Es pot consultar en obert a l'enllaç: <https://sketchfab.com/lunnaris/collections/necropoli-cala-morell>

Impressió 3D

Permet generar maquetes divulgatives a partir de la impressió tridimensional dels models documentats virtualment i de les reconstruccions 3D. Aquest tipus d'impressió permet utilitzar diferents tipus de materials i acabats i pot donar lloc a materials molt útils per a exposicions, per a tallers o per la creació de materials divulgatius inclusivament pel muntatge d'exposicions inclusivament de Son Catlar.

Creació d'una aplicació del jaciment

Una altra eina de difusió pel material didàctic de Son Catlar podria ser la creació d'una aplicació per mòbil i tableta des d'on es podria accedir a un contingut major que l'exposat en la pàgina web de Son Catlar. Així, a través d'aquesta aplicació es podria accedir a audiovisuals interactius, visites virtuals o una audio-guia del jaciment de manera gratuïta. A través d'aquesta aplicació també es podrien oferir recursos creats a partir de AR o Realitat Augmentada. Aquesta tecnologia s'utilitza per potenciar la realitat i pot aplicar-se in situ en el jaciment. És molt útil per a projectar les reconstruccions virtuals des de diferents punts del jaciment i així observar com, a partir de les restes arqueològiques, van creixent murs virtuals. Permet una visita hipotètica de com podria ser el jaciment en diferents etapes històriques segons les hipòtesis plantejades a partir de la investigació.

Fase Delta

Creació d'un documental (de llarga durada)

Es planteja una reunió entre l'administració, els investigadors i diferents professionals del món audiovisual de cara a la planificació per realitzar un documental sobre el jaciment de Son Catlar, que inclogui des de la historiografia del jaciment i les excavacions fins a la difusió dels resultats. Per a la realització d'aquest documental seria interessant disposar de recursos audiovisuals virtuals com un curtmetratge centrat en una visita virtual al jaciment reconstruït en les seves diferents etapes històriques. Aquest documental podria emprar-se

en el centre d'interpretació o “museu de lloc” que podria crear-se a llarg termini en el jaciment i també en les exposicions en el Museu Municipal de Ciutadella.

Sketches informatius per a la divulgació (curt termini)

Creació d'una sèrie de mini-documentals o entrevistes de temàtiques diferents sobre el jaciment. Aquestes peces tindran una duració d'entre 1 i 5 minuts i podran utilitzar-se per la difusió en xarxes socials.

Creació d'una sala temàtica

Articulació d'una sala temàtica en el Museu Municipal de Ciutadella sobre el jaciment de Son Catlar i el context geopolític del I Mil·lenni aC en el Mediterrani. A través d'aquesta sala temàtica els visitants del museu podran descobrir les potencialitats i particularitats d'aquest jaciment, així com veure de primera mà els objectes arqueològics més importants recuperats durant les diferents campanyes d'investigació realitzades al jaciment.

Disseny d'un centre d'interpretació/ “museu de lloc” i recepció de visitants a Son Catlar

Aquest centre equipat amb serveis, bar i tenda podria funcionar com un recurs didàctic i divulgatiu més del jaciment. En aquest, els visitants podran tenir una primera experiència amb les particularitats de Son Catlar a través de diferents recursos digitals que permetin una primera interpretació sobre el jaciment. Entre aquests recursos destacaria un documental sobre Son Catlar i les reconstruccions virtuals de les seves estructures i fases històriques. A més,

en el centre, els visitants també podran contemplar rèpliques dels principals materials recuperats al jaciment pel gaudi del visitant (sobre aquesta qüestió es tornarà a parlar en el següent capítol).

6c.III. Cultura

Per poder convertir Son Catlar en un autèntic producte social i cultural és necessari que aquest bé patrimonial es converteixi en un espai on tinguin cabuda diferents activitats culturals, més enllà de les propostes relacionades de forma directa amb la transmissió de coneixement generat en el propi jaciment.

A través d'aquesta nova estratègia per a la difusió es pretén transmetre una idea fonamental: que el Mediterrani s'ha construït a partir de la interacció entre societats vingudes de fora i societats locals, fet que ha contribuït a la formació de la nostra identitat cultural, el coneixement de la qual permet una millor comprensió i contextualització del present. Per poder aconseguir aquest objectiu és necessari establir sinergies amb diferents institucions, organismes, col·lectius i empreses, tant públiques com privades.

La inclusió de Son Catlar com espai cultural a l'aire lliure on es puguin desenvolupar activitats culturals i museístiques de diferent tipus no ha de posar en perill la conservació del bé, ni tampoc la rigorositat científica del treball arqueològic desenvolupat en el jaciment. Per tant, han de triar-se de manera correcta el tipus d'activitats que puguin realitzar-se en aquest indret i preveure els riscos potencials que podria patir el jaciment i reduir-los.

Així mateix, la realització d'aquest tipus d'activitats culturals han de poder garantir la seguretat física de totes les persones que hi participin, així com assegurar l'accessibilitat i la inclusió en la mesura que ho permetin les condicions físiques del jaciment i del tipus d'activitats programades.

Pel que fa a les propostes culturals, a Son Catlar podrien desenvolupar-se activitats interdisciplinars com recitals de poesia, concerts, sessions de cine o certàmens de teatre. Activitats que, en general, requereixen de poca infraestructura i que disposen d'un públic fidel. No obstant, és convenient que

es mantinguin reunions amb els diferents agents culturals del municipi amb la finalitat d'establir, a partir de les necessitats manifestades pels mateixos i les particularitats del jaciment, una llista d'activitats culturals potencials que puguin desenvolupar-se en el marc del jaciment. Establint, des d'un primer moment, aquestes sinergies amb els agents culturals, es podrà arribar a un major enteniment i les propostes podran adaptar-se millor a les necessitats i particularitats de Son Catlar.

**Ho celebrem a
SON CATLAR!**

31 D'AGOST 2018

CONCERT DE PRESENTACIÓ
DE L'ADQUISICIÓ PÚBLICA
DE SON CATLAR AMB JOVES
MÚSICS DE LES BANDES
DE MENORCA

VISITA GUIADA A LES 19.00 h
CONCERT A LES 21.00 h

Venda d'entrades a:

ON LINE
www.nanyentira.es
A partir de dia 1 d'agost

TAQUILLA
CIM Maó
Dies 01-22 d'agost
de 12.00 a 13.00 h

Casa de Cultura de Ciutadella
Dies 14-28 d'agost
de 12.00 a 13.00 h

Pots adquirir dues modalitats d'entrada amb places limitades i no numerades:

BUS + VISITA GUIADA + CONCERT 6€
Els buses sortiran de la via perimetral (davant el cementiri) de Ciutadella a les 18.30 h. No s'ha de reservar la tornada.

BUS + CONCERT 5€
Els buses sortiran de la via perimetral (davant el cementiri) de Ciutadella a partir de les 19.15 fins a les 20.00 h aproximadament. No s'ha de reservar la tornada.

IMPORTANT
El públic no pot accedir a Son Catlar amb bus i amb l'adquisició de l'entrada els dies al·lats. No es podrà obtenir l'entrada a la penya de foc.

Es recomana dur bon calçat.

Quan acabi el concert els buses faran els viatges de tornada necessaris. Recordar que no es reserva el bus de tornada, els buses s'aniran omplint a mesura que el públic arriba a l'aparcament.

Si plou, el concert es traslladarà a la Sala Multifuncional de Ciutadella. Se'n informarà per les xarxes socials.

Logos: Institut Insular de Menorca, Ajuntament de Ciutadella, Ajuntament de Maó, Ajuntament de Sant Joan de Vilatorrada, Ajuntament de Sant Mateu de Lleida, Ajuntament de Sant Martí de Riudeplugas, Ajuntament de Sant Joan de Vilatorrada, Ajuntament de Sant Mateu de Lleida, Ajuntament de Sant Martí de Riudeplugas, Ajuntament de Sant Joan de Vilatorrada, Ajuntament de Sant Mateu de Lleida, Ajuntament de Sant Martí de Riudeplugas.

6.89 Cartell de l'esdeveniment de celebració per l'adquisició pública del poblat de Son Catlar (© Consell Insular de Menorca)

6d. POSADA EN VALOR

La posada en valor d'un jaciment és fonamental per a completar tot el procés que implica l'estudi i la socialització del patrimoni arqueològic. Una vegada hem delimitat les necessitats i implicacions a nivell de recerca i desenvolupament, identificades les patologies i urgències del poblat, així com traçat les vies i mètodes per a la divulgació dels resultats científics, queda ara la preparació i disposició del producte cultural que suposa Son Catlar. Aquest és, igual que la resta, una part del procés inherent a l'ofici de l'Arqueologia, ja que s'adscriu a la fi última d'aquesta ciència: la transmissió de coneixements, la devolució efectiva i crítica de la informació generada a partir d'una materialitat que pertany a tota la ciutadania.

La posada en valor consisteix principalment en una sèrie d'estratègies i metodologies que transformen un espai determinat, en aquest cas un jaciment arqueològic, en un producte social i cultural, pensat des del seu coneixement integral, amb l'objectiu que sigui comprensible per a la societat. La posada en valor, per tant, inclou diferents processos de treball que entrellacen enginyeria, disseny gràfic, idiomes, arquitectura i altres més. Aquesta interdisciplinarietat és la clau per a aconseguir que l'element susceptible de valorar-se sigui una mica més que un producte: formi part del que coneixem com a patrimoni, entès com el conjunt d'elements associats a una memòria social col·lectiva, activa en la seva defensa i manteniment, i usuària en definitiva d'aquest bé cultural.

És important que aquesta posada en valor sigui projectada com una part més d'aquest PD, com ha estat explicat anteriorment. La raó és simple: convertir aquest jaciment en patrimoni, valorar-lo com a tal mitjançant una sèrie d'actuacions que ho permetin, ha de ser un procés dirigit des de la recerca i el coneixement científic. Al seu torn, han de ser també espais regulats per les tasques de conservació i restauració, per a afavorir la seva comprensió i permetre el seu ús amb uns estàndards de confiança i qualitat. Així mateix, cap dels elements i espais que integren aquesta posada en valor tindran èxit en el pla social si no s'integren en un programa integrat de difusió i divulgació,

desenvolupat en el punt anterior. Per tot això, encara que la posada en valor sigui probablement un dels resultats més esperats d'un instrument com el pla director, per la qual cosa suposa generalment a nivell socioeconòmic, s'ha d'incidir que no deixa de ser una part més d'un procés de treball molt més àmplia i necessària en el seu conjunt.

En els següents apartats es desenvoluparan tres elements fonamentals que articulen la nostra aposta pel que fa a la valorització del poblat de Son Catlar. En primer lloc, es desenvolupa un dels punts principals, els recorreguts proposats per a unir els diferents espais que conformen el conjunt visitable, l'objectiu del qual és precisament el d'unir i atorgar coherència a tots ells, de forma accessible i comprensible per a tots els públics. Això serà possible gràcies a la inclusió d'una cartelleria específica que ajudarà en aquesta labor de difusió, i que serà descrita també a continuació. Posteriorment es desglossaran tots aquests punts que conformen els itineraris traçats. Es tracta dels llocs concrets que fan de Son Catlar un jaciment excepcional, principalment per haver estat estudiats, alguns des de fa dècades i uns altres acabats de descobrir. Així mateix, s'afegiran altres propostes d'espais, a manera de directrius per a un futur pròxim, en el qual s'inclouran alguns dels trets ja vists anteriorment. Finalment, la posada en valor requereix indubtablement d'una infraestructura concreta la principal funció de la qual és la de salvar la distància entre el passat i el present, facilitant una visita adaptada a les exigències de l'actualitat pel que fa al sector serveis.

6d.I. Itineraris i cartelleria proposats

Els itineraris delimitats i la senyalització són generalment els dos elements més recurrents en tota posada en valor i condicionament general de qualsevol jaciment arqueològic. Els primers són recorreguts proposats per als usuaris del jaciment, de manera que puguin accedir a ell seguint una ruta planificada amb l'objectiu que obtinguin una visió concreta d'aquest. Els itineraris poden ser més generals o de caràcter específic, però la seva metodologia és la mateixa. Poden emprar-se de diverses maneres, ja sigui creant un únic format o varis, combinant-los o usant-los per a evitar determinades zones del jaciment que no tenen potencial o comporten algun perill inherent.

La cartelleria, per part seva, intenta suplir l'abisme moltes vegades existent entre les restes de la cultura material i la societat que els consumeix. Són elements que tenen característiques similars a tots els jaciments i espais museïtzats (informació en diferents idiomes, gràfics i imatges, etc.). Les noves tecnologies aplicades al patrimoni cultural han desenvolupat en gran manera les possibilitats de la cartelleria com a mitjà de transmissió de continguts. Els codis QR o la realitat augmentada s'han incorporat a aquests suports que permeten emmagatzemar cada vegada més informació a menor pes o densitat física. No obstant això, encara que el mitjà canviï o evolucioni, el procés de recerca i la seva ulterior divulgació científica és un pas obligat per a la confecció d'aquests cartells.

Generalment es tendeix a pensar que la incorporació de tots dos a un espai proposat per a la seva valorització resol la problemàtica i la dona per tancada aquesta problemàtica. No obstant això, tant els itineraris com la cartelleria proposada han de ser susceptibles de canvis i modificacions, estructures orgàniques, que puguin donar resposta a l'avanç de la disciplina arqueològica o del propi coneixement del jaciment. Per exemple, l'equip de redacció d'aquest PD és plenament conscient que els llocs que integren els recorreguts plantejats

6.91 Antic mapa situada a l'entrada al poblat de Son Catlar (fins 1878) (Projecte Modular, 2013)

poden augmentar en número en els pròxims anys, a causa de la incorporació de nous equips de recerca que intervinguin en zones del jaciment avui desconegudes, un objectiu desitjable fins i tot, com bé s'ha indicat en les prioritats de la recerca. El mateix ocorre amb la informació continguda en la cartelleria, ja que l'ampliació dels sondejos arqueològics o la revisió de materials procedents d'un lloc concret, poden alterar substancialment el contingut. Per tot això, tant els cartells com els itineraris proposats en aquest PD per a Son Catlar estan pensats de forma orgànica, tenen la capacitat d'adaptar-se als nous espais i continguts amb el pas del temps.

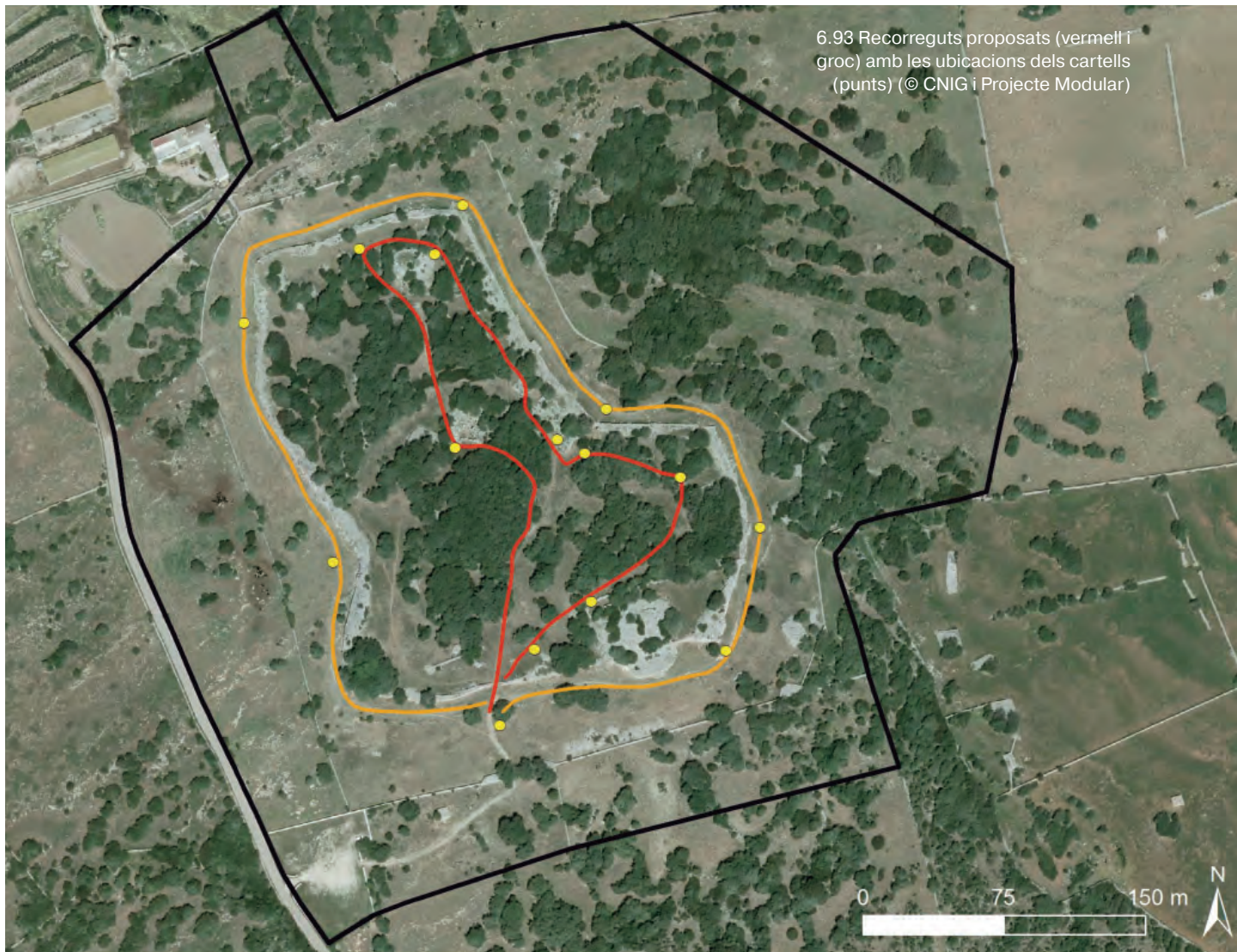
Els itineraris plantejats per a la visita al jaciment es divideixen en dos: un articulat per l'arquitectura defensiva de Son Catlar, i l'altre enfocat a conèixer l'interior de la ciutat. L'elecció de tots dos itineraris ha estat condicionada principalment pels espais de la posada en valor, és a dir, aquells llocs que han estat excavats i estudiats des de l'Arqueologia, aportant la informació necessària perquè en prengui coneixement i valorització com un producte sociocultural, no com un mer vestigi. Per això, han quedat fora d'aquests itineraris molts ele-

6.92 Cartell de la Xarxa Menorca a Torre d'en Galmés (Projecte Modular, 2013)

ments coneguts i inclosos en aquest PD, com les pedreres extramurs o els hipogeu de l'Edat del Bronze, però que en l'actualitat no tenen informació més enllà de la seva pròpia referència nominal. A aquest factor se li afegeix un altre condicionant fonamental: l'accessibilitat. Els itineraris s'han plantejat com a mesura urgent (Fase Alfa d'aquest PD) per a la posada en marxa de la socialització del jaciment, per la qual cosa encara no ha pogut invertir-se en infraestructura que permeti solucionar impediments físics de qualsevol grau. Per tant, els espais visitables i susceptibles de valorització són aquells als quals es pot accedir amb normalitat, seguint les senderes i camins prèviament habilitats.

Tots dos itineraris estan adaptats a tots els públics. El punt de partida és el mateix per als dos, situat en el propi accés al poblat, on ha de triar-se entre l'un o l'altre. No obstant això, en els dos es troba un mateix espai (el sistema d'accés septentrional) que permet unir tots dos recorreguts. Els dos estan dissenyats per a una durada de 35-45 minuts. Quant a la cartelleria que els compon, s'ha seguit el model plantejat en la resta dels jaciments arqueològics gestionats pel Consell Insular de Menorca, afavorint així la seva ràpida gestió

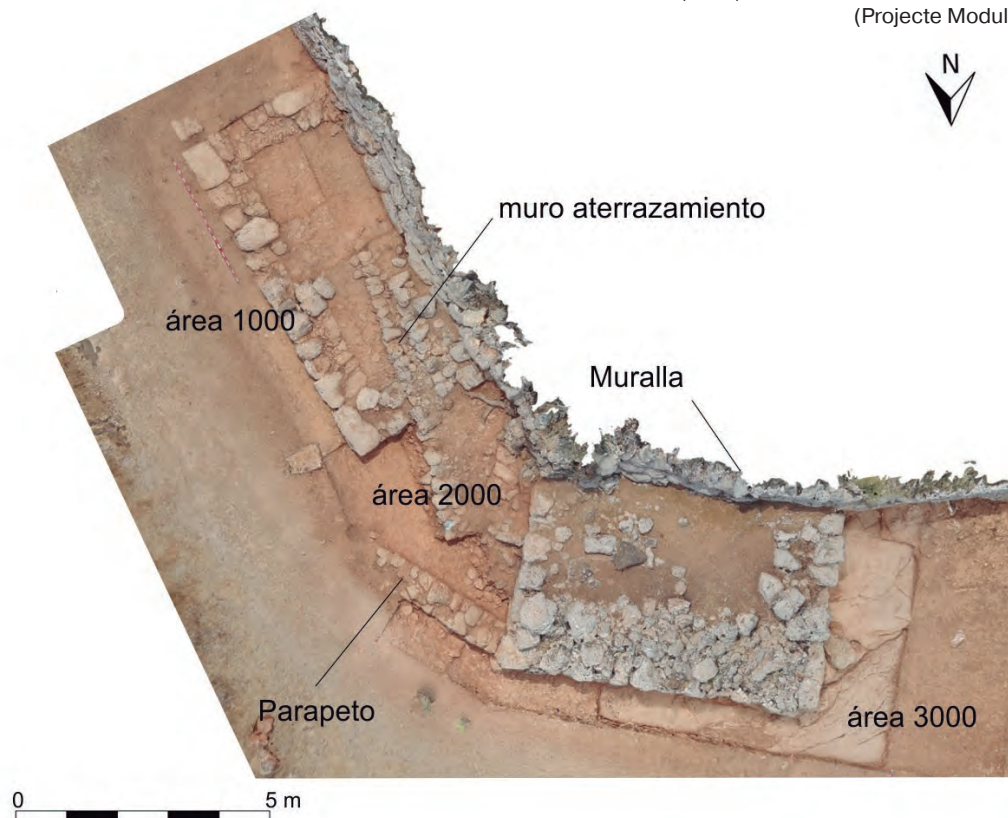
i col·locació a Son Catlar, de nou, com a mesura urgent per a aquesta primera fase de la posada en valor del poblat. Aquests cartells es componen principalment de recursos gràfics i un component textual traduït en tres idiomes: català, espanyol i anglès. Quant a les imatges, s'ha optat en tots els casos per reconstruccions i ortofotos, documents generats en un context científic rigorós, que intenten transcendir allò que existeix davant dels usuaris. És a dir, s'han prioritzat aquells elements que expliquin i desenvolupin la idea principal del text, dotant-lo de major capacitat de transmissió.

El primer itinerari té per objectiu oferir als visitants un recorregut monogràfic per una de les característiques veritablement excepcionals de Son Catlar: la seva muralla conservada i les diferents tècniques de poliorcètica antiga que incorpora. Serveix de contextualització històrica el petit repàs realitzat en els apartats anteriors, on queden recollides les raons de la seva rellevància his-

tòrica. Pel que fa als trets del propi itinerari, es tracta d'un recorregut circular per tot el perímetre emmurallat del poblat, passant per davant de les diferents tipologies arquitectòniques defensives que s'han analitzat en el poblat. Aquest és, a més, un dels principals atractius en l'actualitat del jaciment, ja que la recerca més recent està augmentant la informació sobre aquest tema, tant qualitativa com quantitativament.

D'aquesta manera, l'itinerari del sistema defensiu arrenca amb la contextualització històrica que concerneix al moment de la seva construcció, el Mediterrani protohistòric; passant després a analitzar i descriure cadascun d'ells en els diferents espais que el componen: les diverses torres que jalonen la muralla, els anomenats "bastions bessons", el complex sistema defensiu de l'accés septentrional, les diferents poternes ocultes i la recentment descoberta porta en colze, un reflex de la poliorcètica de tall hel·lenístic. En cadascun dels panells que componen aquest itinerari s'ha jugat un doble paper a nivell d'interpretació, íntimament vinculat a la fortificació de Son Catlar entesa com el resultat d'una mescla, hibridació si es vol, d'elements propis de la socie-

tat protohistòrica insular, i d'elements forans provinents del món fenici-púnic (Prados *et al.* 2015; 2017). D'aquesta forma, s'identifica i descriu l'element arquitectònic en qüestió, posant-lo en relació amb la seva funció bèl·lica i el seu paper com a peça inserida en la muralla, formant una defensa potent i, sobretot, única.

L'altre itinerari és l'intramurs, que discorre per l'interior del poblat, unint els diferents espais que conformen i articulen Son Catlar. Mentre que el recorregut defensiu tan sols comprèn l'última fase de la protohistòria insular, la segona meitat de l'I Mil·lenni aC; l'intramurs és més diacrònic, abastant tot el Mil·lenni. Un dels fils conductors d'aquest recorregut és la vida quotidiana de la població que habitava aquest jaciment arqueològic a través dels seus espais més representatius, però també els més recurrents. Tot i que encara no s'ha excavat cap dels habitatges identificats a l'interior del jaciment, la troballa en superfície d'alguns exemplars permet introduir als usuaris les formes d'habitar d'aquestes societats, a partir de conceptes clau també vistos anteriorment, com el cercle, la unitat domèstica característica d'aquest període.

Partint del nivell més bàsic de la quotidianitat, materialitzada en el propi habitatge, l'itinerari inclou espais fonamentals per a comprendre aquestes societats pretèrites des de diversos punts de vista. Els quatre talaiots, les grans estructures turriformes de Son Catlar, formen part d'aquest itinerari (el cinquè talaiot no es conserva a penes i és difícilment apreciable). No obstant això, aquestes edificacions monumentals són testimonis de dos temps diferents en aquest poblat, per la qual cosa s'expliquen als usuaris des de totes dues percepcions: la de la seva funció original, creats com un nexa territorial, xarxa de visibilitat i control, manifestació d'un poder comunal; i la posterior, herència amortitzada per un nou ordre social i econòmic, que l'integra en la nova muralla de forma orgànica. Encara que el recorregut extramurs té com a fil conductor aquest últim element, un dels seus components no s'aprecia amb claredat des de l'exterior, per la qual cosa s'ha integrat en aquest recorregut. Es tracta de les casamates o garites, els espais a l'interior de la muralla, l'estructura de la qual només pot veure's, per motius obvis, des de l'interior del poblat. És aquest, a més, un dels recursos més cridaners pel seu caràcter únic a tot el talaiòtic balear que comprèn també l'illa de Mallorca.

Un dels protagonistes d'aquest itinerari quotidià és el recinte de taula. Cal recordar que aquest tipus d'edificis és únic en tot el Mediterrani protohistòric, tan sols a l'illa de Menorca s'erigeixen aquests grans santuaris de caràcter religiós i comunitari. Aquest fet ja li confereix al recinte de Son Catlar la suficient rellevància per a la seva visita. No obstant això, com ja s'ha especificat anteriorment, aquest té determinats trets que ho fan encara més exclusiu, com la recuperació d'inscripcions votives en el seu interior o la presència d'un pou ritual. És a més un lloc que ha cridat l'atenció de viatgers i arqueòlegs, molts d'ells il·lustres, com A. Vives Escudero o É. Cartailhac, que han quedat reflectits així en la cartelleria de la taula, com a reivindicació de l'important paper historiogràfic que ha tingut aquest recinte per a l'Arqueologia en general i per a la història de Son Catlar en particular.

De la mateixa manera que en l'itinerari extramurs, s'ha seguit el mateix model quant a disseny i organització dels elements continguts en la cartelleria. Cal destacar en aquest cas concret l'aposta per la inclusió d'un major nombre

6.96 Sistema d'accés septentrional: mur còncav amb porta en ziga-zaga (Projecte Modular, 2018)

6.97 Entrada a una de les garites / casamates del llenç nord de la muralla (Projecte Modular, 2018)

d'illustracions arqueològiques que permeten concebre molt millor les restes arqueològiques, *a posteriori* de la seva conservació i restauració. Així mateix, s'han inclòs alguns mapes que aconseguen traslladar als usuaris conceptes d'especial rellevància per a alguns elements clau de la posada en valor. És el cas de la visibilitat per a comprendre la funció dels talaiots o l'important paper de l'entorn agrícola en el qual s'insereix el poblat de Son Catlar. El paisatge ha de ser un recurs museogràfic més d'aquest jaciment i l'entorn del jaciment és molt propici per a això.

En qualsevol cas, encara que les propostes ja s'estan executant com a part de la fase Alfa d'aplicació urgent al jaciment, la vocació temporal d'aquest PD requereix que en dates posteriors (fases beta, gamma o delta), en funció de les possibilitats i amb una clara intenció de millora i perfeccionament, s'inclouin els següents elements en la cartellera habilitada en el jaciment:

- Codis QR
- Aplicacions mòbils (app)
- Audio-guies
- Llenguatges accessibles
- Tecnologies actuals: impressions 3D, realitat augmentada, etc.

6d.II. Espais per a la posada en valor

Tots aquests espais units mitjançant els itineraris i explicats en la cartellera han de tenir, no obstant això, un tractament concret pel que fa a la seva posada en valor. Els més urgents són els que concerneixen al seu propi estat de conservació, alguna cosa que ja ha estat abordada anteriorment. No obstant això, cal recordar que, sense una correcta conservació i manteniment d'aquests espais, la posada en valor està abocada al fracàs progressiu. D'igual forma, els criteris que afecten la projecció d'itineraris i la cartellera no difereixen dels que corresponen a les mesures per als diferents espais. Aquestes estratègies han de ser coherents entre si, totes elles enfocades a aconseguir l'objectiu principal marcat per aquesta línia prioritària: la creació d'un producte social i cultural, apte per a tots els públics i que generi una consciència patrimonial.

6.98 Detall de l'aparell amb falques del mur en ziga-zaga a l'entrada nord del poblat (Projecte Modular, 2017)

Perquè la posada en valor pugui assegurar l'èxit en la seva estratègia de difusió social, cal tenir en compte els diferents nivells de lectura en les valoracions preliminars (Pérez-Juez 2006, 161-165). Amb la democratització del turisme cultural i el seu paper dins de l'economia global del nostre país, s'ha ampliat notablement l'espectre del tipus d'usuari que acudeix als jaciments arqueològics i és partícip del patrimoni sociocultural en general. A aquest auge també ha contribuït indubtablement l'extensió de l'educació en totes les capes socials, però sobretot en les més joves. Això obliga a adaptar el discurs històric a un major nombre de persones, una massa que moltes vegades és heterogènia, tant en condicionants físics com psicològics. És fonamental per això intentar tenir en compte els criteris d'accessibilitat i inclusivitat en totes les mesures preses durant la posada en valor.

Aquesta tasca no és en absolut fàcil, i l'èxit d'aquesta depèn realment de l'acolliment que tingui entre el gruix de la societat. Per a calibrar aquestes valoracions, és imprescindible recuperar l'experiència viscuda a través d'uns ulls que no siguin els nostres, sinó dels usuaris. Enquestes i observació directa

són els mitjans principals per a experimentar, corroborar o refutar el nostre sistema. Només a través d'aquest exercici de reflexió recurrent es podrà realitzar una valoració ajustada de la sensibilització ciutadana i de l'assumpció patrimonial de Son Catlar.

Fase Alfa: adequació d'espais arqueològics I

La posada en valor, igual que la resta de les línies prioritàries, atén una temporització ja explicada que està jerarquitzada en funció de les necessitats més apressants del poblat. Seguint aquesta classificació, en aquest apartat s'abordaran en primer lloc les fases alfa i beta, on es desglossaran les mesures corresponents d'aplicació en aquells llocs seleccionats; mentre que, en les fases posteriors, gamma i delta, es traçaran les línies a seguir en un futur a mitjà i llarg termini en altres llocs. De nou, igual que en la resta de les línies prioritàries, totes les directrius i recomanacions especificades a continuació han de partir d'un projecte integral on es conjuguin la resta de les tasques i objectius de les línies restants: recerca, restauració i conservació i difusió. Per a una rigorosa posada en valor s'ha de partir d'un coneixement detallat de l'espai en qüestió, que permetrà crear programes de difusió amb capacitat de divulgació científica, així com establir les seves problemàtiques quant a la conservació i manteniment, de manera que es transformi en un espai museïtzat segur i sostenible.

Els espais seleccionats per a la fase alfa són principalment aquells que estan excavats, és a dir, dels quals coneixem el seu context històric i el seu procés de formació arqueològica; així com uns altres que, encara que no ho estiguin, el seu estat de conservació i la seva pròpia morfologia, units al coneixement d'estructures similars que sí han estat excavades, els fan susceptibles de ser part d'aquest programa inicial de posada en valor. Aquests espais són els següents:

Muralla

Encara que està pendent de l'aplicació de mesures de conservació i restauració en gran part, així com d'excavació arqueològica en alguns punts que poden aportar molta informació encara (veure apartats anteriors), alguns trams del llenç emmurallat de Son Catlar poden (i han de) ser valorats en un curt espai de temps mitjançant la col·locació de cartelleria que expliqui amb major detall la seva construcció i l'important paper socioeconòmic que juga en el seu context històric concret. Això és fonamental, ja que un dels riscos en aquest aspecte és que la rellevància de les seves reformes arquitectòniques posteriors, de la inclusió dels bastions i la resta de les solucions poliorcètiques, desdibuixin la muralla posttalaiòtica, transmetent-se la idea simple de ser un subjecte passiu al qual se li adhereixen aquestes noves edificacions.

Res més lluny de la realitat. La muralla original està realitzada amb un aparell propi de les comunitats insulars, una tècnica que a més la uneix a la veïna illa de Mallorca i que en tots dos casos constitueix una forma de construcció original i identitària d'aquestes societats, a excepció de detalls com les garites. L'erecció de la muralla, amortitzant els talaiots i deixant fora del recinte emmurallat altres elements que van formar part del poblat, té una sèrie de connotacions històriques que han de formar part de la seva posada en valor. L'excelsa conservació dels trams de la muralla compresos en els quadrants 3E, 4E i 4F són idonis per a la seva posada en valor. La seva ubicació, a més, entre el sistema d'accés septentrional i els bastions bessons, possibilita la seva inserció en l'itinerari extramurs.

Torre Est i bastions bessons (quadrants H6, E2 i E3)

Aquestes zones han estat objecte d'excavació en els últims anys, generant una àmplia quantitat d'informació històrica. No es tornarà a desenvolupar la rellevància de la presència d'aquest tipus d'edificacions pròpies d'una poliorcètica mediterrània comuna, però única en el cas de Menorca. La torre est (quadrant H6) s'ha excavat parcialment amb dos sondejos diagnòstic (Prados *et al.* 2017 i 2017b), aportant dades sobre la seqüència d'ocupació del jaciment i el procés de construcció de la muralla. És per això que es proposa la seva museïtzació mitjançant la consolidació de la part superior (danyada per la

vegetació) i una possible reconstrucció en alguns trams alterats per processos contemporanis. A ells se li afegeix la cartelleria, que ha de transcendir el mer aspecte descriptiu i morfològic per a incloure també aquest contingut històric generat, especialment important ja que aquests tastos van ser cobertes a *posteriori*.

Una cosa similar ocorre amb els bastions bessons de la cantonada nord-est del poblat (quadrants E2 i E3), excavats l'any 2016 (Prados *et al.* 2017). En aquest espai, el canvi en la interpretació històrica és fonamental, perquè suposa un dels primers indicis de la destrucció de part del poblat en època romana. La conquesta romana de les Balears és un succés àmpliament comentat en fonts antigues i articles científics, però en el cas menorquí, la seva petjada material ha estat bastant esquiva fins al moment. Aquests bastions suposen la posada en valor d'una tècnica defensiva concreta, pensada per a enfortir els punts febles; i també il·lustra un dels grans esdeveniments esdevinguts en el poblat. No s'han cobert les estructures que van modificar posteriorment la seva funció bèl·lica, la qual cosa fa necessari el seu manteniment i consolidació, especialment pel que fa als murets que articulen la rampa d'accés en època romana republicana. Aquestes mesures han d'anar acompanyades d'una explicació desenvolupada en la cartelleria.

6. 100 Bastions bessons amb representació de maquinària de setge (*ballista*)
(Projecte Modular, 2017)

Sistema d'accés nord (quadrant F5)

El sistema d'accés nord ha deixat de ser l'única entrada al poblat, però continua sent actualment la més coneguda, pel seu pes historiogràfic i la seva excavació i restauració en èpoques anteriors. És, a més, el punt triat per a unir tots dos itineraris plantejats en aquesta posada en valor, unint intra i extramurs, gràcies al seu actual estat de conservació i a la confluència en aquest espai de diversos elements que la fan fonamental per al poblat. D'aquesta forma, és prioritària la seva conservació constant i especialment la seva restauració. El pas recurrent d'usuaris per la porta pot implicar problemes greus de manteniment. Així mateix, una vegada travessat el llindar i arribat a l'accés en zig-zag, no hi ha un pas clar i habilitat per a continuar la visita. Per tant, apostem per cartelleria explicativa de tots els trets que componen aquest complex accés i sobretot la disposició de passarel·les de fusta (reversibles i adaptables) que generin un recorregut concret i salvin del desgast a les estructures existents. Amb tot això es pretén principalment que els usuaris ho travessin en condicions òptimes de seguretat i amb una rigorosa i detallada explicació, ja que conforma una experiència excepcional en sí mateixa, a nivell sensorial fins i tot, que és la de l'accés al poblat per on el realitzarien les comunitats pretèrites que habitaven Son Catlar.

Porta en colze (quadrant B4)

Aquest segon accés a l'interior del poblat ha de ser excavat en extensió per a una posada en valor a mesura i extensiva, planificada anteriorment en la fase alfa de recerca. No obstant això, la pròpia novetat de la troballa i els trets constructius, originals i molt poc comuns en l'arxipèlag balear fan d'aquest espai un lloc òptim per a la posada en valor. A més de la seva inclusió en el recorregut i la cartelleria proposada on s'expliqui el seu origen i funcionament, apostem pel recreixement d'un parell de filades del propi mur que conforma l'accés. El seu arrasament, probablement en època romana, fa la seva lectura i comprensió bastant complexa. Per això, creiem necessària la seva restauració mitjançant l'aixecament de dos i quatre filades de pedra i morter. L'habilitació de passarel·les de fusta pot ajudar a no perdre les pedres conservades del llindar i del que creiem que és la polleguera de la porta. Així mateix, amb aquesta passarel·la que reflectiria l'accés en colze i l'entrada amb la casamata lateral, es genera una experiència similar a la de l'accés septentrional. Aquesta posada en valor ajuda els usuaris a comprendre el valor i funció d'una porta d'aquestes característiques, experimentant-la de forma sensorial.

6.101 Mur en ziga-zaga o cremallera a l'accés septentrional del poblat (Projecte Modular, 2016)

Fase Beta: adequació d'espais arqueològics II

Recinte de taula (quadrant E5)

El recinte de taula és, com ha quedat de manifest en diversos apartats anteriors, una fita fonamental en el poblat de Son Catlar. A més de la necessitat urgent de la seva excavació i sobretot de la seva consolidació i restauració, també és precís la posada en marxa de la seva valorització. No obstant això, aquest últim pas és difícil dur-lo a terme sense que els anteriors hagin arribat a la seva fi. Qualsevol espai que integri el recorregut per a la seva visita ha d'assegurar un mínim de condicions quant a seguretat. Per això, una de les primeres mesures urgents per al recinte de taula és habilitar el seu accés mitjançant rampes de fusta, com les col·locades en Trepucó, per a evitar danyar els murs conservats i salvar la gran quantitat d'elements arquitectònics caiguts a l'interior del recinte. Així mateix, és urgent el tancament de la boca del pou ritual que hi ha en el seu interior. La restauració de les pilastres caigudes i l'eliminació dels blocs de pedra caiguts possibilitarà la visita del recinte per l'interior en millors

6. 103 Vista general de la façana del recinte de taula durant els treballs de prospecció intramurs (Projecte Modular, 2017)

condicions, especialment en l'apreciació de la taula central i les fornícules. Per a comprendre millor el caràcter ritual diacrònic de la taula i el seu paper historiogràfic, podrien incloure's i integrar-se espacialment sengles reproduccions de les inscripcions trobades en el seu interior.

Talaiots (quadrants D3, F5, G5, F7, G7 i B3)

Els cinc talaiots de Son Catlar han de ser producte d'un estudi arqueològic en profunditat prèvia posada en valor, ja que es desconeixen totalment les seves cronologies, estructura interna i la seva pròpia dinàmica a l'interior del poblat. No obstant això, en l'estat actual en el qual es troben, són susceptibles d'integrar-se en el recorregut per a il·lustrar les seves funcions originals, amb les quals van ser concebuts, i la seva posterior integració en la muralla del poblat. A més de la cartelleria ja proposta, és possible realçar una de les seves característiques més valuoses: la visibilitat. Plantegem la col·locació d'escales i passarel·les de fusta que permetin ascendir al cim dels talaiots, per descomptat prèvia consolidació. Aquestes passarel·les han de ser amovibles, subjectes de manera que no alterin a l'estructura original dels turriformes.

6.104 Talaiot 3 al quadrant F5 (Projecte Modular, 2018)

L'ascens a un talaiot està prohibit en la majoria dels jaciments menorquins, per obvis motius de seguretat. No obstant això, aquesta prohibició genera en moltes ocasions que s'ascendeixi de forma clandestina i en algunes ocasions acaba en actes vandàlics. Possibilitant el seu accés s'aconsegueix frenar aquest procés i Son Catlar adquireix més valors per a l'èxit de la seva socialització, oferint experiències de visita diferents. A més, si s'acompanya aquest ascens amb panoràmiques de l'entorn natural, indicant els topònims i trets del paisatge, es potencia molt més l'efecte patrimonial, conjuminant Naturalesa i Història. En el cas del talaiot 5 (quadrant B3) la seva posada en valor seguint aquestes directrius és impossible pel seu estat d'arrasament. En aquest cas, el seu valor principal resideix en la seva integració en la muralla, fet observable amb gran claredat en el llenç murari, per la qual cosa un cartell explicatiu amb un gràfic o diorama és idoni per a la seva explicació.

Garites (quadrants C3 y D3)

En el recorregut intramurs queden incloses les casamates o garites, situades en el tram més septentrional de la muralla de Son Catlar. Aquests espais són polifuncionals, en funció del temps i els condicionants concrets de les

etapes històriques. Aquests detalls són complexos per al gruix de la població, ja que la muralla es concep en l'imaginari col·lectiu com un mur massís, infranquejable. La cartelleria i els recursos gràfics han de donar compte d'aquesta tècnica poliorcètica, indicant l'accés de cadascuna de dobles eses i explicant la seva ambivalència. No obstant això, en la posada en valor de les garites prima sobretot la seva conservació mitjançant la anastilosis, la seva reconstrucció mitjançant la recol·locació dels blocs que ho componen seguint la mateixa tècnica i disposició. Per a això és necessari la seva excavació i estudi detallat, que possibilitarà aquest procés de forma rigorosa. El resultat li donarà a Son Catlar un nou potencial, ja que es generaran casamates a les quals accedir i comprovar en primera persona el funcionament i utilitat d'aquests espais inserits en la muralla. Aquesta restauració ha d'anar acompanyada d'un recreixement en alguns casos dels paraments interiors de la muralla i la disposició de passarel·les i altres elements de fusta, sempre amovibles, per a assegurar una visita lliure de perill. Així mateix, la impressió 3D i altres mitjans similars podrien ajudar a generar llocs amb cultura material reproduïda per a visualitzar millor la funció i crear una experiència més cognitiva en els usuaris.

6.105 Vista superior d'una de les garites en el llenc nord de la muralla (Projecte Modular, 2017)

Fases Gamma i Delta: nous espais per a la posada en valor

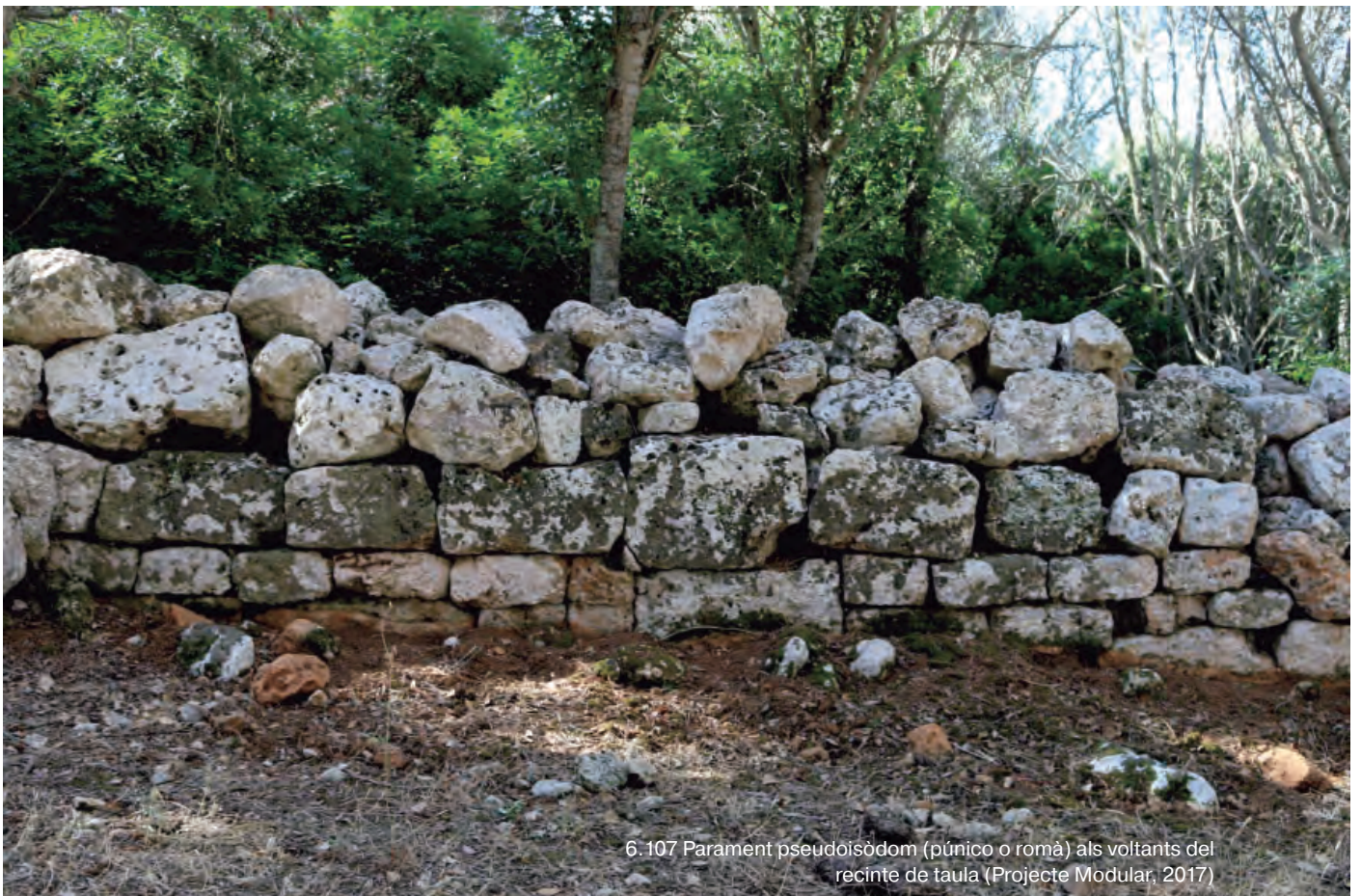
Els espais proposats en les fases anteriors han estat en part objecte d'excavació arqueològica o el seu propi estat de conservació els converteixen en susceptibles d'integrar una posada en valor amb una inversió de treball moderada, per la qual cosa se'ls dona prioritat. Per contra, aquells elements i llocs que s'aborden a continuació han de passar per un procés d'anàlisi i estudi previ molt major, ja que en molts casos ni es coneixen o pràcticament no han estat tocats. També s'inclouen aquí algunes directrius per a integrar en aquesta posada en valor nous espais que es troben en els voltants del poblat, però dins del seu perímetre de protecció legal i que augmenten el potencial de la visita al jaciment arqueològic. D'altra banda, es planteja la inclusió en els recorreguts de caràcter històric de tota una sèrie d'elements mediambientals que enriqueixen la visita i estableixen una simbiosi entre les ciències naturals i humanístiques que augmenten el valor sociocultural del poblat.

Cases intramurs

Les cases que conformen l'interior del poblat de Son Catlar són en l'actualitat les grans desconegudes. Gràcies als estudis de M. L. Serra (1961 i posteriors) coneixem com eren aquests habitatges, la seva construcció i articulació espacial. Així mateix, va ser ella qui va identificar alguns d'aquests cercles a l'interior de Son Catlar (memòria inèdita). També el Projecte Modular ha iniciat un treball de prospecció intramurs que està identificat moltes d'aquestes unitats domèstiques entre l'arbreda que s'estén a l'interior del recinte emmurallat. L'únic cercle incorporat al circuit plantejat és el que es troba en el quadrant F5, on una activitat antròpica que desconeixem va deixar al descobert part de les pilastres de l'interior i el mur perimetral que la conforma. Així mateix, la sala hipòstila excavada per Hernández Sanz el 1923 roman aïllada i inconnexa amb la resta del traçat. Aquest recinte formava part amb seguretat d'un habitatge, per la qual cosa també ha de plantejar-se la seva posada en valor. No obstant això, no disposem de cap mena d'informació sobre aquest tema, ja que la documentació i els materials d'aquesta intervenció estan en parador ignorat.

6.106 Poterna cegada en el llenç occidental de Son Catlar (Projecte Modular, 2017)

6.107 Parament pseudoisòdom (púnico o romà) als voltants del recinte de taula (Projecte Modular, 2017)

Per tot això la posada en valor dels habitatges és una tasca complexa que queda pendent d'una primera aproximació arqueològica, necessària per a qualsevol aplicació d'estratègies patrimonials. No poden plantejar-se reconstruccions o recorreguts de cap mena sobre estructures de les quals no es coneixen els seus propis límits. Això, a més, podria implicar danys irreparables, ja que els ancoratges de passarel·les o d'un altre tipus d'elements poden afectar l'estratigrafia de l'espai no excavat. Una vegada es realitzin aquestes intervencions, la posada en valor podrà disposar de les noves tecnologies per a recrear la vida quotidiana de les poblacions menorquines del I Mil·lenni aC. Les reproduccions de cultura material mòble i la restauració de les estructures intervingudes seran les principals mesures per a la valorització d'aquests habitatges, l'objectiu dels quals és aconseguir una sèrie de zones visitables similar a un altre dels jaciments capdavanters de l'illa: Torre d'en Galmés.

Estructures contemporànies (D7 i E7)

En la part meridional del poblat es troben una sèrie d'estructures contemporànies dedicades a les labors agrícoles. El potencial inherent a aquest tipus d'elements patrimonials ja ha estat comentat anteriorment, per la qual cosa apostem pel seu estudi i inclusió com a part del circuit visitable. Encara que l'Arqueologia hagi evolucionat i deixat enrere aquestes problemàtiques, gran part de la població, fins i tot del vessant acadèmic, no creu en el valor arqueològic i històric d'estructures de no més d'un segle o dos d'antiguitat. No obstant això, aquests elements són probablement els més eficaços a l'hora de bastir ponts entre el passat i el present, com bé ha demostrat la Etnoarqueologia en múltiples temps i espais. En aquest cas, aquestes estructures estan vinculades al treball del camp i a la gestió dels ramats. També algunes, com les restes del mur de pedra seca, parlen de la pròpia història del jaciment, de la seva parcel·lació i venda ulterior. Per tot això, després d'una correcta recerca (planimetries, cronologia, estudi de materials), proposem la incorporació de cartelleria que expliqui el seu ús i funció, intentant establir vincles amb l'economia de les societats pretèrites, no necessàriament prehistòriques.

6.108 Pou contemporani extramurs, al sud del recinte emmurallat
(Projecte Modular, 2017)

Elements mediambientals

Dins de la política d'aquest PD que busca la interacció i confluència amb l'òrbita mediambiental, proposem el treball conjunt amb les disciplines d'aquesta branca científica per a crear materials que integrin la posada en valor. Aquests recursos (cartelleria i altres suports) jalonaran tot el jaciment, tant en el seu interior com en l'exterior, indicant la presència de diferents espècies naturals, explicant el seu origen, difusió i ocupació. Prevaldrà en aquest sentit la incorporació de la Antracologia, Palinologia i altres ciències afins i auxiliars de l'Arqueologia per a generar fils conductors, quan sigui possible, que uneixin l'actualitat amb el poblament protohistòric. És per això que en les línies prioritàries en recerca també es contempla el desenvolupament de totes elles, per a enriquir així el discurs natural. Així mateix, les noves tecnologies i l'ús de diorames i recursos gràfics ajudaran a il·lustrar millor tots aquests elements. Es comptarà així amb els especialistes vinculats a Institucions mediambientals, com és el cas de Menorca Reserva de la Biosfera o de l'ajuntament.

Pedreres

En la línia de la confluència mediambiental, un d'aquests llocs intermedis entre patrimoni històric i natural ho constitueixen els fronts de talla per a l'extracció de pedra, és a dir, les pedreres. Són les petjades materials de la relació entre les comunitats humanes i el seu entorn immediat, i també, en el cas menorquí, constitueixen un punt d'origen, una espècie de sentiment ancestral, amb l'activitat professional de l'ofici picapedrer actual i els treballs de la pedra en sec, recentment inscrits en la llista de Patrimoni Mundial de la UNESCO. Si posem en valor les pedreres de la Son Catlar protohistòrica estarem generant un doble benefici en un mateix pla: reivindicatiu, d'una banda, dels espais productius naturals, com a llocs de coneixement històric; i per un altre, del vincle existent en moltes ocasions en les professions i labors de passat i present. Com ocorre amb les estructures contemporànies citades anteriorment, això suposa un veritable exercici patrimonial el resultat del qual és indubtablement positiu per a la població que visita aquest jaciment, sigui de la pròpia illa com fora d'ella.

La posada en valor de les pedreres ha de començar per l'habilitació d'un pas segur i delimitat cap a elles, ja que actualment es troben aïllades i embolicades de nombroses barreres i impediments físics (vegetació, murs de pedra seca, foradades, etc.). El pas s'integrarà en el recorregut d'accés al jaciment, ja que les millors pedreres conservades es troben en els límits del perímetre de seguretat. Aquest aspecte que pot semblar avui un contratemps ha de convertir-se en el punt fort, convertint-lo en una zona verda en la qual les pedreres s'integrin de forma orgànica. Amb l'ajuda dels recursos gràfics i la cartelleria ja citada, s'explicaran els fenòmens històrics que la concerneixen, com sempre, intentant potenciar aquest nexa entre el passat i els nostres dies.

6d.III. Infraestructures

L'obertura al públic d'un bé patrimonial com Son Catlar, conforme a una programació de posada en valor, ha de ser viable en tots els sentits, i per això comportarà necessàriament que vagi acompanyada d'una infraestructura bàsica, en un primer moment, i avançada en fases posteriors.

6.111 Parament intern de la muralla a la zona de la sala hipòstila (quadrant F5) (Projecte Modular, 2018)

Qualsevol de les infraestructures que es puguin planificar no hauran de transgredir en cap grau la integritat de les estructures arqueològiques, per la qual cosa s'ha d'avaluar l'impacte sobre les mateixes de les instal·lacions necessàries, que hem dividit en dues categories en funció de la seva necessitat: bàsiques i avançades. De la mateixa manera han de complir les normatives vigents tals com els codis ètics d'edificació que protegeixen als usuaris. Aquest factor implica l'adopció de mecanismes i recursos que garanteixin el seu correcte ús sense risc per a les persones, però provocant en moltes ocasions un impacte excessiu sobre les restes.

La gestió de la visita a un recurs sigui aquest cultural o natural, dins d'una concepció actual del turisme o de l'ús públic basat en la posada en valor del patrimoni, està relacionada amb múltiples facetes del context on es desenvolupa. Podria dir-se que abasta moltes dimensions derivades d'aspectes com el territori, el desenvolupament social, l'economia, la participació de la societat civil, les demandes del públic, la comunicació, les institucions, el coneixement o la conservació, per citar algunes temàtiques essencials relacionades amb l'organització i conseqüències de les visites. En absolut, doncs, la visita és un fenomen aïllat i, per aquest motiu, la gestió ha d'integrar aquells aspectes més rellevants amb els quals està vinculada.

Les infraestructures han d'anar encaminades cap a la posada en marxa d'un model sostenible d'ús del patrimoni, de cara a contribuir al desenvolupament social. La utilització del patrimoni ha d'aconseguir una participació més activa de les comunitats locals, que s'apreciarà no solament en els retorns immediats a l'economia i en l'oferta d'ús de certs sectors d'activitat, sinó també en una considerable sèrie de beneficis indirectes per al conjunt de la societat.

Sobre Son Catlar no s'ha elaborat de moment cap pla d'infraestructures que permeti una resposta global i unitària a les necessitats generals. En aquest PD simplement avaluarem breument les infraestructures existents i proposar, com hem dit anteriorment, dos nivells d'adequació en la seva millora, primerament, les bàsiques i després les avançades.

Cal assenyalar d'inici que de moment a penes si existeixen infraestructures en el Bé, a excepció d'un espai d'aparcament que pot albergar màxim entre 80 i 100 vehicles, on se situen uns contenidors per a escombraries i una parada de l'autobús (línia 66 que uneix Ciutadella amb Son Saura) en la vora del camí de Son Saura (línia que funciona només a l'estiu). Altres infraestructures que han estat renovades des de l'adquisició pública del jaciment per part del Consell Insular han estat els panells explicatius i l'ampliació de l'accés al

jaciment, que permet ara l'entrada de vehicles a l'interior. La informació que rep el visitant es limita a les senyals interpretatives *in situ*, mentre que es troba a faltar un lloc central per a la interpretació del jaciment.

Fase Alfa: infraestructura bàsica

A continuació, inclourem les infraestructures bàsiques que es consideren necessàries per a la posada en valor del jaciment:

- **Xarxa de proveïment (aigua potable).** Col·locació d'una font pública d'aigua.
- **Subministrament elèctric.** Execució d'infraestructures bàsiques d'instal·lacions (il·luminació)
- **2 serveis portàtils** (masculí i femení, un d'ells accessible per a discapacitats)
- **Infraestructura interpretativa bàsica.** Col·locació d'un panell explicatiu que reculli informació sobre la visita al jaciment (condicions, punt d'aigua, horaris, circuit de visita i normativa d'ús i seguretat, etc.).
- **Mobiliari bàsic** (papereres i bancs)
- **Aparcament per a bicicletes**

6.114 Infraestructura avançada. Propostes d'aparcament, àrees de servei i descans. La línia vermella delimita l'BIC (© CNIG i Projecte Modular)

Fase Beta i Gamma: infraestructura avançada

En una segona fase, convindria contemplar la instal·lació d'altres infraestructures:

- **Centre de recepció de visitants** (àrea de serveis). Permetrà el control d'accés, còmput i procedència de visitants. Punt d'informació i farmaciola de primers auxilis. Pot albergar panells explicatius sobre el bé i fins i tot una petita botiga. Pot col·locar-se una màquina automàtica dispensadora de begudes i menjars lleugers. Comportarà la presència de personal contractat (receptcionista / guia).
- **Àrea de descans.** Espai habilitat amb ombra cap a la meitat del recorregut (preferiblement extramurs, veure foto aèria). Pot constar d'una font o, en defecte d'això, d'una màquina dispensadora de begudes.
- **Serveis fixes** (masculí, femení i un unisex accessible per a persones amb discapacitat i equipat amb canviador per a bebès). Situats en l'àrea de serveis.
- **Xarxa de sanejament.** La construcció de condicions fixes porta implícita la connexió a la xarxa de sanejament.

- **Equip de protecció contra incendis.** S'estima necessari disposar de tal instal·lació per a la salvaguarda tant del patrimoni arqueològic com de la riquesa ecològica que engloba Son Catlar. Situada en l'àrea de serveis.
- **Infraestructures d'accessibilitat.** L'accessibilitat és un concepte definit com la relació entre les capacitats funcionals de l'individu i l'entorn. Quant al concepte de discapacitat, el model social reconeix que aquesta està àmpliament influenciada per l'entorn en el qual la persona es desembolica. Les millores de l'accessibilitat són complexes i de difícil implementació. Quan es plantegen solucions tendents a la millora de l'accessibilitat d'aquests entorns, generalment s'entra en conflicte amb aspectes com la preservació de les característiques formals i el valor històric del bé.

En moltes ocasions, la consecució del desitjat nivell d'accessibilitat del patrimoni construït no resulta senzilla, atès que les seves possibilitats d'adaptació i modificació morfològica estan limitades normativament, no obstant això, encara que la situació actual no exigeix la millora de l'accessibilitat en el patrimoni; aspectes com l'econòmic i, sobretot, l'imperatiu ètic, fan necessari el desenvolupament d'estratègies, productes i metodologies específiques per a facilitar l'accés al patrimoni cultural de forma no discriminatòria i que siguin compatibles amb les exigències del monument.

6.115 Conjunt Arqueològic de Baelo Claudia (Cadis) passarel·les adaptades per contemplar la muralla (Projecte Modular, 2013)

El diagnòstic de l'accessibilitat en entorns patrimonials és una tasca complexa a causa de les diverses preexistències, no només històriques, sinó constructives, normatives i d'ús, entre altres i requereix una gran quantitat de dades d'alta precisió. Les metodologies de diagnòstic tradicionalment utilitzades se sustenten a realitzar comprovacions d'aspectes normatius, sense considerar les singularitats del patrimoni històric i generalment són poc visuals i intuïtives.

De moment, la longitud i condicions de l'accés són poc apropiades per a persones amb discapacitat. Els itineraris i recorreguts es realitzen a peu, excepte casos excepcionals que poden ser autoritzats com a mesura especial per a facilitar l'accessibilitat a persones amb discapacitat. En general, el jaciment, almenys a l'exterior de la muralla, permet una visita adaptada i fins i tot l'ús de determinats mecanismes. Per això, es fomentaran l'eliminació de barreres (pedres soltes i elements vegetals) i s'adaptaran mesures i programes específics per a la realització d'activitats per persones amb discapacitat dins de les condicions i possibilitats físiques que ofereixen el jaciment.

Fase Delta: infraestructures per a un futur pròxim

Hem vist com la posada en valor d'un lloc arqueològic exigeix l'elaboració d'un projecte integral on es tingui en compte la recerca, conservació, exposició i comunicació. Per a facilitar la comunicació, és important elaborar un discurs museogràfic i desenvolupar-lo espacialment. En aquest PD ja s'han dissenyat itineraris en els quals s'han col·locat els punts clau amb les informacions convenients i els dibuixos amb les reconstruccions. Però, en paral·lel, és necessari crear infraestructures en les quals tinguin cabuda els centres d'interpretació o recepció de visitants.

En aquests llocs d'acolliment és on s'explicarà el jaciment i s'oferirà la informació i orientació necessàries per a la visita. En aquest cas, el desitjable és que se situessin prop de l'aparcament, abans d'accedir a la zona de la muralla del poblat, en un entorn on estiguin els serveis necessaris (informació, pla, condícies, etc.). Un espai amb l'amplitud i els recursos mediambientals de Son Catlar i amb les potencialitats de diversa índole que han estat assenyala-

6.116 Instal·lacions del Museu de Ciutadella a Bastió de Sa Font durant el processat de materials arqueològics (Projecte Modular, 2017)

des alberga possibilitats que poden ser tingudes en compte si no en el termini immediat, sí en el mitjà i en el llarg termini. Per això, destacarem possibles usos que determinats espais del BIC, entorn de l'aparcament i en les àrees lliures extramurs, poden tenir en el futur. Concretament, per a ser destinats a llocs d'exposició en les dues categories més freqüents: centre d'interpretació i museu de lloc.

Abans de proposar la creació de nous espais expositius en el solar del jaciment, cal entrar a valorar l'oferta existent a Ciutadella, esmentada en l'apartat de difusió. A la ciutat ja existeix un museu arqueològic: el Museu Municipal (situat fins a octubre de 2018 en el Bastió de sa Font i ara en el palau de Can Saura Miret, C/ Santíssim núm.2). Aquest museu té un caràcter local, és de titularitat i gestió municipal, i depèn íntegrament de l'Ajuntament de Ciutadella. Es tracta d'un museu d'història i arqueologia de temàtica general que ofereix una exposició permanent sobre la història de la ciutat.

El nou espai expositiu situat en ple barri antic de Ciutadella ha estat inaugurat el novembre de 2018 en la planta baixa d'una magnífica casa senyorial, erigida a la fi del segle XVII. En vies de convertir-se en un museu dinàmic i mo-

6.117 Nova seu del Museu de Ciutadella a Can Saura (© Museu Municipal de Ciutadella)

6.118.1-2 Sales d'Arqueologia del Museu Diocesà de Ciutadella (Projecte Modular, 2015)

dern, planeja adaptar-se als nous temps a través d'una forta inversió i una oferta adequada. Altres espais són el Museu Diocesà de Ciutadella (C/ Seminari núm.7), que alberga una interessant col·lecció de materials arqueològics, de procedència diversa, i la sala municipal del Roser (C/ Roser núm. 11), una antiga església adaptada com a sala d'exposicions que presenta un gran potencial de cara a mostres monogràfiques que com hem vist en l'anterior capítol, podrien estar relacionades amb la cultura talaiòtica o amb el poblat de Son Catlar.

Donada aquesta oferta existent, cal tenir en compte la necessitat d'establir una comunicació adequada, directa, amb el Museu de Ciutadella. Malgrat això, i a pesar que la titularitat pública de tots dos espais depèn de dues administracions diferents (municipal i insular) s'ha de treballar en l'establiment de protocols i convenis de col·laboració que han de fer de l'espai museístic urbà el primer centre d'interpretació del jaciment. El Museu ha de ser molt més que l'espai on s'emmagatzemen els materials exhumats en les excavacions arqueològiques que es realitzen a Son Catlar: aquí haurà d'estar integrada la infor-

6. 119 Sala hipòstila excavada per Hernández Sanz adossada a la muralla (Projecte Modular, 2017)

mació necessària sobre l'enclavament. L'existència de tots dos espais i la seva interconnexió han de retroalimentar aquesta relació. El binomi jaciment-museu suposa per als visitants l'única forma d'apreciar continent i contingut (jaciment i troballes).

Al costat d'això s'ha de contemplar també, com dèiem a l'inici d'aquest apartat, el potencial que té el BIC per a albergar infraestructures culturals de tipus expositiu/interpretatiu. A través d'una comunicació adequada, els visitants podrien portar-se una mica més que gaudir del lloc i, fins on sigui possible, ampliar el coneixement dels processos socials del passat i la rellevància de la seva conservació in situ. Les dues modalitats més freqüents d'aquest tipus d'instal·lacions sobre els terrenys dels BIC solen ser els anomenats centres d'interpretació i els museus de lloc.

Centre d'interpretació o museu de lloc

S'acaben de referir en l'apartat anterior les infraestructures necessàries per a la posada en valor i adequació pública del jaciment de Son Catlar. Encara que en aquest PD no s'ha contemplat com a tal la construcció d'un centre d'interpretació, ni s'ha incorporat aquesta despesa a l'estudi de sostenibilitat econòmica, és una millora que es pot tenir en compte.

El centre d'interpretació és un equipament cultural la funció principal del qual és la de generar un espai adequat per a l'aprenentatge creatiu, buscant mostrar al públic el significat de l'enclavament en el qual s'emplaça. Cal subratllar que un centre d'interpretació no alberga en sí materials arqueològics que suposin un nivell de vigilància i seguretat determinat, encara que sí maquetes, fotos, plans i material audiovisual arribat el cas.

Com el propi jaciment, el centre ha d'estar orientat a cobrir quatre funcions: informar sobre la recerca, la conservació, la divulgació i la posada en valor. Interpretar és traduir el llenguatge tècnic i a vegades complex del llegat històric, cultural i patrimonial, a una forma senzilla i comprensible per al públic.

La fi última d'un centre d'interpretació és deixar en el visitant un enteniment de per què i en quin sentit és important Son Catlar a través de la seva interpretació arqueològica.

La principal diferència que té respecte del Museu Arqueològic és que en trobar-se a peu de jaciment transmet una emoció i un entusiasme major. El potencial visitant adquireix un compromís més estret al situar-se directament al costat del jaciment, i es subratlla el valor fonamental de la immediatesa de cara a generar consciència històrica.

El museu de lloc és, en canvi, un lloc concebut i organitzat per a protegir un patrimoni cultural, allí on aquest patrimoni s'emplaça. En el cas de Son Catlar, es tracta d'un altre espai a tenir en compte però que, com el seu propi nom indica, comporta l'exhibició d'algun material original (o alguna reproducció fidel). Els museus de lloc són espais expositius en els quals se solen exhibir materials arqueològics trobats en el jaciment acompanyats de recursos addicionals com a maquetes, diaporames o audiovisuals. El terme implica, doncs, l'existència d'un museu que es troba situat en el jaciment arqueològic.

6.120 Roda de premsa per anunciar l'esdeveniment de celebració per la compra pública del jaciment de Son Catlar (© Consell Insular de Menorca)

De tenir-se en compte la construcció futura d'algun d'aquests dos espais, cabria sempre connectar amb el museu local de cara a no repetir continguts, buscant com a norma que tots dos espais sempre es retroalimentin.

Son Catlar com a escenari permanent (polifuncional)

En les últimes dècades estem assistint a la conversió de molts jaciments arqueològics en espais per a la cultura i l'oci, així com llocs per a albergar esdeveniments de diferent índole. Una gestió adequada i supervisada pels tècnics pot suposar que algunes zones del jaciment es puguin emprar per a funcions diverses, al mateix temps que poden generar recursos econòmics importants per a la seva gestió i conservació.

Un exemple pròxim el podem observar en el model de gestió de la Generalitat de Catalunya, que ofereix la possibilitat de llogar totalment o parcialment jaciments i béns d'interès cultural, cas, per exemple, de la ciutat grega d'Empúries. Sobre aquest tema, es poden revisar els enllaços web per a contemplar els preus, les característiques i les condicions de lloguer d'aquests espais (consultes realitzades el 19 de desembre de 2018):

Lloguer de la ciutat d'Empúries:

<http://patrimoni.gencat.cat/ca/ciutat-grega-i-romana-dempuries>

Lloguers de museus, monuments i jaciments de Catalunya:

http://patrimoni.gencat.cat/sites/default/files/lloguer_despais_cat_1.pdf

El 31 d'agost de 2018, amb motiu de la presentació pública de la compra del jaciment per part del Consell Insular, va tenir lloc un concert nocturn en el propi jaciment, que va estar acompanyat d'una visita guiada al jaciment arqueològic. L'esdeveniment, recollit per la premsa amb bona crítica i de gran repercussió mediàtica, va ser un èxit i pot suposar una línia a seguir en aquest sentit (concerts, recitals, cinema d'estiu, conferències, tallers d'astronomia, etc., sempre tractant d'acompanyar aquests esdeveniments de visites guiades nocturnes, a poder ser teatralitzades, etc.).

Un altre potencial ús d'algunes zones del poblat seria el privat, mitjançant diverses fórmules de lloguer d'espais per a esdeveniments corporatius o socials. Es tracta aquest d'un ús segurament molt més polèmic, però que pot contemplar-se en determinats moments o davant necessitats puntuals.

El tancament d'un espai públic sempre és criticat pels visitants i pels veïns. La clau és informar degudament d'aquesta possibilitat i publicar els preus públics.

Un centre de tir amb fona?

Un altre dels potencials usos que podria tenir el jaciment, en alguna de les seves zones extramurs, és el d'adequar un espai per a la realització de tornejos de tir amb fona, una activitat instal·lada en la cultura popular menorquina i que hauria de guanyar més adeptes. En l'actualitat, a part d'alguna exhibició com la que va tenir lloc el diumenge 15 de novembre de 2015 en el propi jaciment amb motiu de les XIII Jornades de Recerca Històrica de Menorca¹, aquests esdeveniments es realitzen en poliesportius o instal·lacions de col·legis i instituts. Són Catlar, per la seva pròpia dinàmica històrica i pel seu espai físic, podria habilitar un lloc per a tal efecte, i albergar algunes competicions o exhibicions de la Federació Balear de Tir de Fona en les modalitats tant de punteria com de llarga distància.

1 <http://www.shamartibella.es/jornades/ProgramaXIIIJornadas2015Difusion.pdf>

6.121 y 6.122 Exhibició de tir amb fona a Son Catlar a càrrec de Ll. Pons Livermore (Projecte Modular, 2015)

6e. QUADRES DE SÍNTESI

DE LES PRINCIPALS PROPOSTES DEL PLA DIRECTOR

INVESTIGACIÓ	
Alfa	Beta
<ul style="list-style-type: none"> • Excavació de la torre nord(E4) • Intervenció arqueològica en porta en colze (B4) • Intervenció en la porta nord (F5) • Prospecció superficial intramurs 	<ul style="list-style-type: none"> • Excavació arqueològica del <i>cercle</i> (F5) • Intervenció arqueològica en el santuari de taula (E5) • Excavació del interior de las garites (D3) • Prospecció geofísica intramurs • Prospecció extensiva superficial extramurs
Gamma	Delta
<ul style="list-style-type: none"> • Excavació en el talaiot y sala hipòstila (F5) • Excavació del bastió este (G5) • Excavació de la estructura de planta rectangular (D5) • Neteja i excavació del <i>cercle</i> (E5 y E6) • Neteja i excavació del bastió de cantó o possible talaiot (G7) • Prospecció geofísica extramurs 	<ul style="list-style-type: none"> • Neteja i documentació del talaiot (F7 y G7) • Neteja i documentació del talaiot (D3) • Neteja i excavació del <i>cercle</i> (E4) • Intervenció arqueològica en el àrea del pou circular (D7) • Excavació arqueològica de las estructures localitzades extramurs

CONSERVACIÓ Y RESTAURACIÓ

Alfa	Beta
<ul style="list-style-type: none"> • Treballs de neteja i poda • Danys urgents i greus 	<ul style="list-style-type: none"> • Reintegracions per a la seua valoració i conservació • Eliminació de patologies
Gamma	Delta
<ul style="list-style-type: none"> • Completar zones iniciades anteriorment • Patologies inicials i seguiments 	<ul style="list-style-type: none"> • Manteniment de totes les estructures intervingudes anteriorment

DIVULGACIÓ

Alfa	Beta
<ul style="list-style-type: none"> • Programa anual de visites guiades • Jornades de Portes Obertes • Cicles de conferències de divulgació científica • Voluntariat per a la neteja 	<ul style="list-style-type: none"> • Reunions amb agents socioeconòmics • Exposició temporal • Creació de guia en paper • Recursos audiovisuals (web, xarxes socials)
Gamma	Delta
<ul style="list-style-type: none"> • Virtualització del jaciment • Reconstrucció virtual • Impressió 3D • Aplicació (app) del jaciment 	<ul style="list-style-type: none"> • Documental sobre Son Catlar • Vídeos curts (<i>sketches</i>) de divulgació • Sala de exposicions al Museu Municipal de Ciutadella • Centre d'interpretació

ESPAIS PER A LA POSADA EN VALOR	
Alfa	Beta
<ul style="list-style-type: none"> • Muralla • Torre Est i bastions bessons (H6, E2, E3) • Sistema d'accés nord (F5) • Porta en colze (B4) • Recinte de taula (E5) 	<ul style="list-style-type: none"> • Recinte de taula (E5) • Talaiots (D3, F5, G5, F7, G7, B3) • Garites (C3, D3)
Gamma y Delta	
<ul style="list-style-type: none"> • Habitatges (cercles) intramurs • Estructures contemporànies (Etnoarqueologia) • Elements mediambientals • Pedreres 	

INFRASTRUCTURA	
Alfa	Beta y Gamma
<ul style="list-style-type: none"> • Xarxa de proveïment • Subministrament elèctric • 2 serveis portàtils • Infraestructura interpretativa bàsica • Mobiliari bàsic • Aparcament per a bicicletes 	<ul style="list-style-type: none"> • Centre de recepció de visitants • Àrea de descans • Serveis fixes • Xarxa de sanejament • Equip de protecció contra incendis • Infraestructures d'accessibilitat
Delta	
<ul style="list-style-type: none"> • Centro d'interpretació • Escenari permanent • Centre de tir amb fona 	

7. ESTUDI DE SOSTENIBILITAT ECONÒMICA

Cal subratllar d'inici que realitzar una valoració econòmica de totes les actuacions previstes en aquest PD és una tasca molt complicada. Les accions que s'han anat assenyalant són molt àmplies i amb seguretat excedeixen a les possibilitats de l'administració encarregada de la seva gestió. Al costat de les tasques de recerca, per al jaciment s'han precisat les necessitats en matèria de conservació/restauració, incloent infraestructures, instal·lacions, cura de la massa forestal, així com la política de gestió de la informació, difusió i posada en valor.

7.1 PRESSUPOSTOS

Prenent la planificació en fases i tenint en compte la complexitat del tema, s'ha optat per realitzar una estimació de les inversions de caràcter anual, necessàries per a poder dur a terme el que es preveu en el PD. Per a això s'ha tingut en compte l'aportació del Consell, les convocatòries a les quals es pugui presentar el jaciment de cara a l'obtenció de fons i els possibles mecenes externs (empreses o particulars). Cal subratllar que aquest PD en cap cas suposa un compromís per a cap de les parts.

7.1 Vista aèria del perímetre fortificat de Son Catlar (Projecte Modular, 2016)

Es considera necessària una aportació anual bàsica de 50.000 i 100.000 €. A això caldrà sumar l'IVA que variarà segons el tipus vigent en el moment de cadascuna de les actuacions. Ja hem assenyalat que el jaciment ocupa un lloc privilegiat, pròxim a Ciutadella (amb una població censada d'uns 28.000 habitants) i en la carretera que uneix aquesta localitat amb les freqüentades platges del sud-oest de l'illa. Si es requereix rendibilitzar les visites una vegada condicionat el circuit turístic, considerant la hipòtesis de l'establiment d'un horari d'obertura i tancament almenys en la temporada estival, un manteniment continu i l'opció de gaudir d'una visita guiada, s'han de tenir en compte les despeses logístiques mínimes que serien la contractació d'un/a guia trilingüe (català, espanyol i mínim anglès), seguretat i neteja; a aquestes despeses caldria afegir els consums d'electricitat, telefonia i aigua. Tot això incrementaria el pressupost lògicament, però d'altra banda permetria generar ingressos.

De la mateixa manera, es fa necessari l'establiment de convenis i protocols de col·laboració amb l'Ajuntament de Ciutadella tant en matèria econòmica, com pel que concerneix a qüestions bàsiques de gestió i serveis (neteges, podes, col·laboració amb les tasques de recerca o restauració mitjançant cessió d'equipament o mitjans humans, etc.). Les fórmules poden ser diverses, com per exemple a través de la creació d'una fundació, i han de prevaler, com és lògic, per sobre d'interessos partidistes o de resultats electorals. En aquesta potencial fundació haurien d'estar implicades igualment associacions empresarials i societats culturals del municipi.

Per a estimar aquests potencials ingressos, l'administració haurà de comparar el nombre de visitants i el pagament de quota d'entrada que realitzen altres jaciments de l'illa. Per exemple, prenent en consideració horaris de 9 a 14 i de 18 a 20 h (estiu) i de 9 a 15 h (hivern), cobrant les entrades a 2 € (visita lliure) i 3 € (visita guiada) i calculant uns 5.000 visitants anuals, resultarien uns ingressos d'entorn de 12.500 €, clarament deficitaris. També està la possibilitat que el Consell mantingui l'entrada al recinte gratuïta, a excepció d'algun moment puntual, o que derivi la seva gestió a una empresa privada a través d'un règim de lloguer, com ja succeeix en altres jaciments menorquins de titularitat privada.

La qüestió a valorar és que s'ha de sortir de l'àmbit econòmic i considerar la repercussió cultural, turística i social que produirà la posada en valor de Son Catlar, difícilment quantificable en euros. D'igual manera cal valorar els mitjans humans amb que ja compta el Consell, que podrien fer viable aquesta proposta sempre que el jaciment arqueològic compleixi els requisits mínims per a ser visitable pels turistes. Tampoc estan quantificats altres usos que es puguin donar al jaciment, donada la seva accessibilitat i els espais oberts que presenta extramurs susceptibles de ser empleades per a concerts, esdeveniments públics i potser puntualment per a celebracions de tipus privat en règim de lloguer per hores (noces, celebracions, esdeveniments, etc.).

7. II FONTS EXTERNES

En la següent taula es resumeixen les principals vies de finançament conegudes a nivell estatal i europeu. Les dades han estat recollides basant-nos en els últims anys de les respectives convocatòries, per la qual cosa queden subjectes a canvis en un futur que desconeixem i que no és fàcil preveure. No obstant això, donada l'entitat d'aquest PD, no s'ha pretès establir les bases per a aquestes ajudes de forma concreta i analítica, ja que aquest exercici requereix molt més temps i espai, que excedeix completament aquestes línies. L'objectiu principal d'aquests quadres és aportar una panoràmica general sobre les vies de finançament possibles per a mantenir tot el programa d'actuacions presentat anteriorment. Per a això, s'especifiquen les institucions, el concepte de l'ajuda en qüestió i algunes línies sobre com orientar la candidatura o sol·licitud.

L'existència d'un PD com aquest és fonamental per a optar a la majoria d'aquestes ajudes, a l'ésser en moltes d'elles un requisit obligatori.

7.2 L'entorn natural de Son Catlar vist des del poblat de Santa Rosa d'Egipte.

Nom	Organisme	Concepte	Línies orientació
1'5% Cultural	Ministeri de Foment (Espanya)	Ajudes per a finançar finançar treballs de conservació o enriquiment de béns immobles del Patrimoni Històric Espanyol	- Identificació d'estructures potencialment danyades per a la seva restauració - Confluència mediambiental i patrimonial
Patrimoni Mundial	Ministeri de Cultura i Esport (Espanya)	Ajudes per a projectes de conservació, protecció i difusió de béns declarats Patrimoni Mundial	- Requisit: integrar Son Catlar en la candidatura UNESCO - Contribució per al manteniment, difusió i coneixement de Son Catlar
Creative Europe	Unió Europea	Programa marc per a donar suport a els sectors cultural i audiovisual, compta amb un pressupost ampli per a recolzar els sectors cultural i creatiu dels estats membres	- Potenciar la candidatura al programa (Support for European Cooperation Projects) basada en el jaciment com a espai per a la cultura en ampli espectre, sobretot incloent la indústria creativa (teatre, dansa, música, etc.)
European Year of Cultural Heritage	Unió Europea – <i>Creative Europe</i>	Iniciatives per al coneixement i divulgació del patrimoni cultural europeu	- Incloure Son Catlar en la llista de patrimoni espanyol per a la seva divulgació - Activitats previstes i emmarcades en l'agenda general de l'esdeveniment
European Heritage Days & European Heritage Label	Unió Europea – <i>Creative Europe</i>	Etiquetes i esdeveniments relacionats amb el programa marc anterior destinats a la promoció del patrimoni cultural	- Plantejar l'obtenció i inclusió en tots dos mitjançant la realització d'un discurs on Son Catlar s'articuli com a escenari/cresol de cultures mediterrànies, herència de l'essència europea

Erasmus+	Unió Europea – <i>Education</i>	Programa europeu en els àmbits de l'educació, la formació, la joventut i l'esport. Tracta d'impulsar les perspectives laborals i els nostres sistemes d'educació, formació	<ul style="list-style-type: none"> - Crear un campus arqueològic assentat a Son Catlar seguint els criteris establerts per a aquest programa - Aula arqueològica = recerca + socialització
INTERREG	Unió Europea – <i>Cohesion Policy / Regional Development</i>	Ajuda als governs regionals i locals a desenvolupar i aplicar millors polítiques per a garantir que la inversió condueixi a un impacte integrat i sostenible per a les persones i el lloc	<ul style="list-style-type: none"> - Diferents línies per a sol·licitar: recerca i innovació, i medi ambient i eficiència dels recursos per a Son Catlar - Projectes que tinguin com a eix la sostenibilitat i el paper educatiu en medi ambient del jaciment - Potenciador de línies de recerca de l'entorn (paisatge, territori). Confluència amb Reserva de la Biosfera
URBACT	Unió Europea – <i>Cohesion Policy / Regional Development</i>	Programa d'ajuda a les ciutats per a desenvolupar solucions pragmàtiques sostenibles i que integrin aspectes urbans econòmics, socials i ambientals	<ul style="list-style-type: none"> - Integrar Son Catlar en els espais per al desenvolupament urbà sostenible del programa - Importants mesures i recursos per a lluitar contra els efectes adversos del turisme massificat - Ciutadella com a ciutat en la qual s'integra Son Catlar
FEDER	Unió Europea – <i>Cohesion Policy / Regional Development</i>	El Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER) té com a objectiu enfortir la cohesió socioeconòmica dins de la	<ul style="list-style-type: none"> - Línia prioritària FEDER “Innovació i recerca” - La convocatòria ha de centrar-se en el potencial sociocultural de Son Catlar,

		Unió Europea corregint els desequilibris entre les seves regions	entès com un motor de desenvolupament per a la part occidental de l'illa i de l'entorn rural pròxim
FSE	Unió Europea – <i>Cohesion Policy / Regional Development</i>	El Fons Social Europeu (FSE) se centra en millorar les oportunitats d'ocupació i educació en tota la Unió Europea	- Vinculat a la generació d'ocupació pública que ha d'enfocar-se al manteniment del jaciment i la seva recerca i posada en valor (turisme + didàctica)
Europeanna	Unió Europea – <i>Digital Culture</i>	Biblioteca digital europea, d'accés lliure que reuneix contribucions digitalitzades d'institucions culturals europees: llibres, pel·lícules, pintures, periòdics, arxius sonors, mapes, manuscrits i altres arxius	- Projecte per a emmagatzemar en el repositori tota la documentació historiogràfica de Son Catlar de gran rellevància per a la ciència arqueològica: Cartailhac, Pericot, etc. - Divulgació del patrimoni virtual: implementar models fotogramètrics
HORIZON 2020	Unió Europea – <i>Research</i>	Programa que finança projectes de recerca i innovació de diverses àrees temàtiques en el context europeu	- Dos grans eixos d'actuació: Ciència Excel·lent i Reptes Socials - Plantejament ampli de concurs que tingui Son Catlar com a eix principal i articulat de la següent forma: ciència i innovació, socialització patrimonial, sostenibilitat mediambiental i turisme responsable

<p>Joint Reserach Centre</p>	<p>Unió Europea – <i>Reserarch</i></p>	<p>El Centre Comú de Recerca és un servei científic que contribueix a l'elaboració de les polítiques de la UE, aportant un assessorament científic independent i basat en dades contrastades</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Assessorament per a la candidatura a la resta de programes esmentats - Incloure Son Catlar en les activitats de caràcter científic per a reforçar la seva excel·lència i millorar qualitativament
<p>COSME</p>	<p>Unió Europea – <i>Tourism</i></p>	<p>Programa europeu per a la competitivitat de les petites i mitjanes empreses</p> <p>Subprogrames i etiquetes: Diversification of Tourism, European Destination of Excellence (EDEN)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Programa econòmic pensat per al sector serveis integrat a Son Catlar després de la seva posada en valor - Potenciar la petita i mitjana empresa com una part fonamental del teixit social, compromesa culturalment
<p>Cultural routes or itineraries of Europe</p>	<p><i>Council of Europe</i></p>	<p>El programa dels Itineraris culturals té per objectiu la transversalitat i diacronia del patrimoni dels diferents països i cultures d'Europa, que conforma un patrimoni cultural compartit i viu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Incloure Son Catlar en les rutes de patrimoni: Ruta dels Fenicis i Ruta de la Cultura Megalítica. - De moment no finançades, però amb grans capacitats divulgatives
<p>Fight against trafficking of cultural goods</p>	<p>Unió Europea – <i>Culture</i></p>	<p>Mesures i programa permanent de la comissió europea en matèria de cultura destinada a prevenir, conscienciar i lluitar contra el tràfic il·legal de béns culturals</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Encara que no hi ha un programa de finançament determinat, és interessant aplicar a Son Catlar totes les mesures preses en aquest programa, incloent les activitats i avantatges que ofereix per a solucionar el problema de l'espoli i venda

<p>Europe for Citizens</p>	<p>Unió Europea – <i>Citizenship</i></p>	<p>Programa europeu destinat a promoure els valors de la Unió Europea com a institució entre les comunitats que integren els països membres</p>	<p>- Diferents convocatòries per a finançament que tenen per objectiu acostar la institució europea a la ciutadania, on Son Catlar ha de concursar com un espai patrimonial que encarna els valors de la convivència, la cohesió social i la ciència arqueològica per al desenvolupament ciutadà</p>
-----------------------------------	--	---	--

7. III PROGRAMES DE VOLUNTARIAT

Un tret que considerem molt rellevant de la societat menorquina és l'especial interès que, en general, demostra en la cura del seu patrimoni històric. Es tracta d'una qualitat que s'ha de posar en valor sempre a l'hora d'elaborar un document d'aquesta naturalesa i, sobretot, quan es tracta de realitzar una aproximació estimada a les despeses que un bé com Son Catlar podrien suposar per a l'administració pública.

Un dels principals valors de la candidatura a Patrimoni de la Humanitat de la Menorca Talaiòtica radica precisament en l'enorme suport social i en l'embranchida de diferents col·lectius locals.

7.3 Un grup de voluntaris de Martí i Bella ajuda a desmuntar un mur modern que cobria parcialment la porta a colze (Projecte Modular, 2017)

Diferents associacions culturals menorquines col·laboren en diversos jaciments arqueològics (com per exemple Amics del Museu de Menorca, o la Societat Arqueològica Martí i Bella). Aquestes associacions sense ànim de lucre vénen desenvolupant programes de voluntariat relacionats amb la salvaguarda i la conservació/restauració del patrimoni. Per a Son Catlar, per exemple, està previst des de la S.H.A. Martí i Bella l'organització d'un grup per a desbrossament i neteja que estarà supervisat pel Consell i que tindrà un seguiment arqueològic per a comptar amb totes les garanties en matèria de preservació i documentació.

Molts dels membres d'aquest grup han col·laborat d'una manera o d'una altra en les últimes intervencions arqueològiques desenvolupades en el marc del projecte Modular de la Universitat d'Alacant, sempre amb una enorme implicació i un gran entusiasme. Les fórmules han estat diverses i han anat des del suport logístic a la participació activa en les excavacions.

7. IV ESTIMACIÓ DE DESPESES

La grandària, les infraestructures i l'entorn natural de Son Catlar, comparat amb altres jaciments similars a escala regional situats a Eivissa, a la costa catalana o a la costa valenciana, permet realitzar una valoració aproximada a les despeses que suposaria la seva gestió. En un primer lloc, s'ha estimat la despesa amb personal contractat i, en segon lloc, utilitzant els mitjans ja existents en el Consell. Cal subratllar que en tots dos casos es tracta de xifres estimades que poden variar o que poden reduir-se gràcies a la consolidació dels programes de voluntariat o a l'establiment de convenis de col·laboració amb associacions o institucions que hem citat en l'apartat anterior.

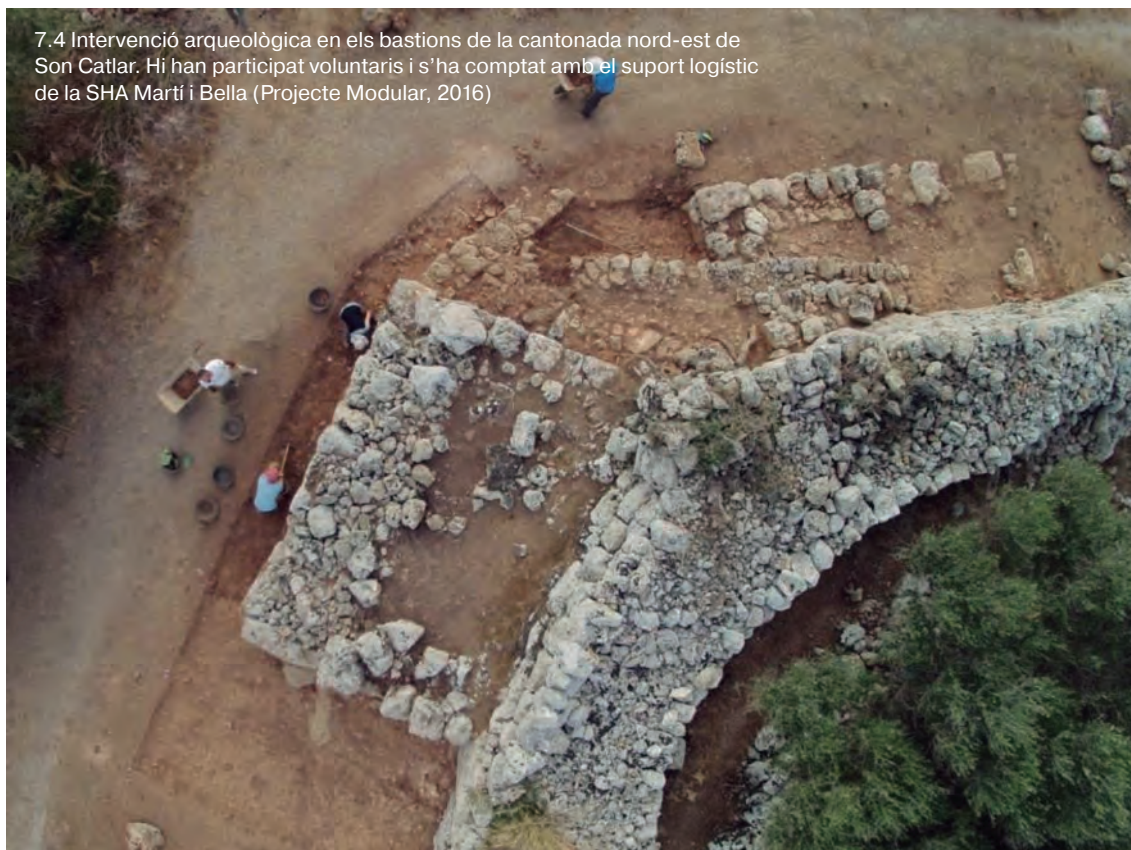
Amb la presència de mitjans humans contractats en el jaciment

CONCEPTE	HORES	DESPESA ANUAL
Conserge/guia	36 h /setmana	23.500 €
Oficial manteniment	40 h /setmana	25.500 €
Seguretat (vídeo vigilància)	24 h/dia	550 €
Neteja	6 h /setmana	4.700 €
Jardineria/desbrossament	6 h /setmana	4.700 €
Consum aigua		300 €
Telefonia / internet		500 €
Consum llum		1.300 €
Publicitat		1.000 €
TOTAL		62.050 €

Amb mitjans humans provinents de la plantilla del Consell

CONCEPTE	HORES	DESPESES ANUAL
Seguretat (vídeo vigilància)	24 h / dia	550 €
Neteja / desbrossament	20 h / setmana	7.000 €
Consum aigua		200 €
Consum llum		1.000 €
Telefonia / internet		500 €
Publicitat		1.000 €
TOTAL		10.250 €

7.4 Intervenció arqueològica en els bastions de la cantonada nord-est de Son Catlar. Hi han participat voluntaris i s'ha comptat amb el suport logístic de la SHA Martí i Bella (Projecte Modular, 2016)

8. BIBLIOGRAFIA

BARRESI, P. (2007). *Metrologia punica*. Quaderni di archeologia e antropologia, 3. Lugano: Athenaion.

BOE 155 Ley 16/1985, de 25 de junio, *del Patrimonio Histórico Español*.

BOIB 120, del 13 de agosto de 2005, nº14401: *Declaració definitiva de la delimitació de l'entorn de protecció del poblat talaiòtic de Son Catlar (Ciutadella)*.

BOIB 165 Ley 12/1998, del 21 de diciembre, *del Patrimonio Histórico de les Illes Balears*.

CARTAILHAC, É. (1892). *Monuments primitifs des îles Baléares*. Toulouse: Librairie Édouard Privat.

CONSEJO DE EUROPA (2010). *Convenio Europeo del Paisaje (Florencia, 20 de octubre de 2010)*.

CONSELL INSULAR DE MENORCA (2003, modificado en 2006). *Pla Territorial Insular de Menorca*. Maó: Ezquiaga Arquitectura Sociedad y Territorio S.L. Consultores de las Administraciones Públicas S.A.

CONSELL INSULAR DE MENORCA (2010). *Catálogo de estanques temporales de Menorca*. Maó: Life y Natura 2000.

COOKE, P. y LAZZERETTI, L (Eds.) (2008). *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development*. Cheltenham: Edward Elgar.

- DE NICOLÁS MASCARÓ, J.C. (1983). "Romanización de Menorca". En J. Mascaró (Ed.). *Geografía e Historia de Menorca* (48-160). Maó: Ediciones Dante.
- FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. (2009). *El poblado de Torralba d'en Salort (Alaior, Menorca)*. Maó: Consell Insular de Menorca.
- DE NICOLÁS MASCARÓ, J.C. (1995). *Son Catlar. Folleto informativo*. Ciutadella: Consell Insular de Menorca.
- FERRER ROTGER, A. (2010). "Les basses temporals i l'home". En P. Fraga, I. Estaún y E. Cardona (Eds.). *Basses temporals mediterrànies. LIFE BASSES: gestió i conservació a Menorca* (113-122). Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
- FLAQUER I FÀBREGUES, J. (1922). "Son Carlà". *Revista de Menorca*, 17, 107-111.
- FLAQUER I FÀBREGUES, J. (1943). "Excavaciones en Torre d'en Gaumés (Menorca) 1942". *Revista de Menorca*, 39, 129-137.
- FUSCO GIRARD, L. y NIJKAMP, P. (2009). "Narrow escapes: Pathways to sustainable local cultural tourism". En L. Fusco y P. Nijkamp (Eds.). *Cultural tourism and sustainable local development* (1-9). Aldershot: Ashgate.
- GUTIÉRREZ LLORET, S., JOVER MAESTRE, F.J. y MOLINA VIDAL, J. (2013). *Instituto Universitario de Investigación en Arqueología y Patrimonio Histórico (INAPH). Memoria propuesta para su creación (mayo de 2013)*. Alicante: Inédito.
- GUTIÉRREZ LLORET, S. y LOUIS CERECEDA, M. (Eds.) (2018). *L'Alcúdia d'Elx. Plan Director 2017-2029*. Alicante: Universidad de Alicante.
- GRAU MIRA, I. (Ed.) (2006). *La aplicación de los S.I.G. en la Arqueología del Paisaje*. Alicante: Universidad de Alicante.
- HERNÁNDEZ MORA, J. (1922). "Menorca prehistórica". *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1, 45-68.
- HERNÁNDEZ MORA, J. (1923). "Menorca prehistórica II". *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 27 (enero-marzo), 1-33.
- HERNÁNDEZ MORA, J. (1948). "Menorca prehistórica. Notas descriptivas". *Revista de Menorca*, 34, 245-330.
- HERRERO PRIETO, L.C. (2011). "La contribución de la cultura y las artes al desarrollo económico regional". *Investigaciones Regionales*, 19, 177-202.

JIMÉNEZ VIALÁS, H. (2017). “El patrimonio fenicio-púnico. Claves para su socialización, puesta en valor y uso didáctico”. *Panta Rei*, 2017, 85-107.

JIMÉNEZ VIALÁS, H., PRADOS, F., DE NICOLÁS, J.C., ADROHER, A.M. y MARTÍNEZ, J.J. (2017). “Contextos cerámicos en Torrellafuda (Ciutadella, Menorca). Análisis de material de superficie”. En M. Anglada, M. Riera y A. Martínez (Coords.). *VII Jornades d’Arqueologia de les Illes Balears (161-172)*. Maó: Consell Insular de Menorca.

JIMÉNEZ VIALÁS, H., PRADOS, F., DE NICOLÁS, J.C., ADROHER, A.M., TORRES, O., MARTÍNEZ, J.J., GARCÍA, I., LÓPEZ, D., EXPÓSITO, D. y CARBONELL, S. (2017). “Prospección arqueológica en Torrellafuda. Al encuentro de la Menorca púnica”. En F. Prados, H. Jiménez Vialás y J.J. Martínez (Coords.). *Menorca entre fenicis i púnics. Menorca entre fenicios y púnicos (181-200)*. *Monografías del CEPOAT 2, Publicacions des Born 25*. Murcia: Universidad de Murcia.

JUAN FRAILE, R., PONS MACHADO, O. y JUAN BENEJAM, Q. (1995). *Poblat de Son Catlar. Memòria de la campanya Juny-Setembre de 1995*. Memoria inédita.

JUAN FRAILE, R., PONS MACHADO, O. y JUAN BENEJAM, Q. (1998). *Poblat de Son Catlar. Memòria de la campanya Juny-Setembre de 1995*. Ciutadella: Associació d’Amics del Poblat de Son Catlar.

JUNTA DE ANDALUCÍA (2009). *Plan Director del Conjunto Arqueológico de Itálica. Documento de avance*. Sevilla: Red de Espacios Culturales de Andalucía.

MARTÍNEZ SANTA-OLALLA, J. (1924). “La cerámica pintada ibérica en Menorca”. *Revista de Menorca*, 19, 121-129.

MATA OLMO, R., RODRÍGUEZ ESTEBAN, J.A. y SEVILLA CALLEJO, M. (2002). “Un SIG para el Plan de Ordenación de Menorca. Aspectos ambientales y paisajísticos”. En J.L. García, I. Molina y G. Andrés (Eds.). *Ciencia y tecnología de la información geográfica en un mundo globalizado. X Congreso del Grupo de Métodos Cuantitativos, Sistemas de Información Geográfica y Teledetección (1-11)*. Valladolid: Universidad de Valladolid.

MAYER OLIVÉ, M. (2005). “Les Illes Balears i llur reflex a les fonts literàries i epigràfiques. Revisió d’alguns aspectos”. En M.L. Sánchez León y M. Barceló (Eds.). *L’Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les Illes Balears (Actes de les*

XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals) (39-60). Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics.

MEDITERRANEUM. CULTURA, TURISME I MEDI AMBIENT S.L. (2018). *Intervenció de despedregament i neteja d'una de les garites de la murada nord de Son Catlar (Ciutadella de Menorca)*. Memoria inédita.

ÓLEO I QUADRADO, R. (1874). *Historia de la isla de Menorca. Tomo I*. Ciutadella: Tipografía de D. S. Fábregues.

ÓLEO I QUADRADO, R. (1876). *Historia de la isla de Menorca. Tomo II*. Ciutadella: Tipografía de D. S. Fábregues.

ORFILA PONS, M. y SINTES ESPASA, G. (1981-1984). "Estudio preliminar sobre la perduración del hábitat en los conjuntos talayóticos menorquines". *Mayurqa*, 20, 19-46.

ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (2005). *Cultural and local development*. París: OECDLibrary.

ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (2009). *The impact of Culture on Tourism*. París: OECDLibrary.

ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (2014). *Tourism and Creative Economy*. París: OECDLibrary.

PÉREZ-JUEZ, A. (2006). *Gestión del Patrimonio Arqueológico. El yacimiento como recurso turístico*. Madrid: Akal.

PÉREZ-JUEZ, A. (2011). "Excavaciones en la Casa 2 del yacimiento de Torre d'en Galmés, Alaior. Propuestas para el hábitat talayótico". En J.M. Gual (Ed.). *III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)* (119-129). Menorca: Consell Insular de Menorca.

PERICOT GARCÍA, LI. (1958). *La cultura prehistórica balear*. Memoria de la Beca Fundación Juan March (inédita).

PERICOT GARCÍA, LI. (1975). *Las islas Baleares en los tiempos prehistóricos*. Barcelona: Tela Editorial.

PLANTALAMOR MASSANET, LI. (1991). *Arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Maó: Universitat de Barcelona.

PLANTALAMOR MASSANET, LI. y RITA LARRUCEA, M.C. (1982). "Tres cuevas de la Edad del Bronce en la zona occidental de Menorca". *Ampurias*, 44, 1-16.

PRADOS, F., DE NICOLÁS, J.C., JIMÉNEZ VIALÁS, H., MARTÍNEZ, J.J. y TORRES, O. (2015). "Culturas arquitectónicas púnicas. Menorca como laboratorio de análisis". En A. Martínez y G. Graziani (Coords.). *VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (185-193)*. Formentera: Consell Insular de Formentera.

PRADOS, F. y JIMÉNEZ VIALÁS, H. (2017): "Menorca entre fenicios y púnicos. Una aproximación arqueológica desde la arquitectura defensiva". En F. Prados, H. Jiménez Vialás y J.J. Martínez (Coords.). *Menorca entre fenicis i púnics. Menorca entre fenicios y púnicos (105-136)*. *Monografías del CEPOAT 2, Publicacions des Born 25*. Murcia: Universidad de Murcia.

PRADOS, F., JIMÉNEZ VIALÁS, H. y MARTÍNEZ, J.J. (Coords.). *Menorca entre fenicis i púnics. Menorca entre fenicios y púnicos. Monografías del CEPOAT 2, Publicacions des Born 25*. Murcia: Universidad de Murcia.

PRADOS, F., JIMÉNEZ VIALÁS, H., LEÓN, M.J.; DE NICOLÁS, J., ADROHER, A.M. y MARTÍNEZ, J.J. (2017): "Menorca entre Cartago y Roma: avance de la excavación arqueológica del Proyecto Modular en el poblado de Son Catlar (Ciutadella)". En M. Anglada, M. Riera y A. Martínez (Coords.). *VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (153-160)*. Maó: Consell Insular de Menorca.

PRADOS, F., JIMÉNEZ VIALÁS, H., ADROHER, A.M. LEÓN, M.J. Y DE NICOLÁS, J. (2017b): "Modular 2017. Son Catlar". *Ambit* 47, 22-25.

RAMIS I RAMIS, J. (1818). *Antigüedades célticas de la isla de Menorca desde los tiempos más remotos hasta el siglo IV de la Era Cristiana*. Maó: Imprenta Pedro Antonio Serra.

RAMIS, D. (2017). "Evidències de contactes exteriors al món talaiòtic a partir de l'estudi del registre faunístic". En F. Prados, H. Jiménez Vialás y J.J. Martínez (Coords.). *Menorca entre fenicis i púnics. Menorca entre fenicios y púnicos (201-217)*. *Monografías del CEPOAT 2, Publicacions des Born 25*. Murcia: Universidad de Murcia.

RODRÍGUEZ DE GUZMÁN SÁNCHEZ, S. (Dir.) (2011). *Plan Director del Conjunto Arqueológico de Itálica*: Documento de Avance. Sevilla: Consejería de Cultura.

ROSSELLÓ-BORDOY, G., SÁNCHEZ-CUENCA, R. y DE MONTANER ALONSO, P. (1974). "Imhotep, hijo de Ptah". *Mayurqa*, 12, 123-142.

SALANOVA Y GUILARTE, P.A. (1781). *Noticia individual geografico historica de la Isla de Menorca compuesta por Don Pedro Alonso de Salanoba y Guilarte*. Madrid: Oficina de Hilario Santos Alonso se hallará en la Librería de Pasqual Lopez.

SERRA BELABRE, M.L. (1961a). “De arqueología menorquina”. *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXIX (2), 951-967.

SERRA BELABRE, M.L. (1961b). “De arqueología menorquina: círculos”. *Revista de Menorca*, Cuaderno II (Octubre-Diciembre), 65-74.

SERRA BELABRE, M.L. (1963). “Canteras y pozos prehistóricos en Menorca”. *Ampurias*, XXV, 186-192.

SERRA BELABRE, M.L. (1965). “Arquitectura ciclópea menorquina”. En *Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear* (151-172). Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

VENY MELIÀ, C. (1965). *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe (Biblioteca)*. Roma: Centro Superior de Investigaciones Científicas.

VIVES ESCUDERO, A. (1908). “El arte egeo en España”. *Cultura Española*, 12 (11), 1033-1063.

VIVES ESCUDERO, A. (1910). “El arte egeo en España II”. *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 22 (5-6), 397-420.

VV.AA. (2007). *Plan Director del Conjunto Arqueológico de Baelo Claudia*. Documento de Avance. Cádiz: Consejería de Cultura, Junta de Andalucía.

VV.AA. (2018). *Plan Director del Conjunto Arqueológico Dólmenes de Antequera 2018/2025*. Málaga: Consejería de Cultura, Junta de Andalucía.

Son Catlar (Ciutadella) és un dels jaciments més espectaculars de Menorca. En un entorn natural privilegiat, amb els seus talaiots i el monumental recinte de taula, presenta a més una muralla en magnífic estat de conservació. Aquest poblat ha estat testimoni directe de la convulsa història del Mediterrani al llarg de l'I Mil·lenni aC i el seu potencial científic, patrimonial i cultural és enorme.

Aquest Pla Director és fruit de la recerca arqueològica i de la reflexió sobre la gestió del patrimoni. Presenta un programa d'investigació i difusió modern i eficaç que haurà de generar i difondre coneixement sobre el passat de Menorca des del present, adequant qualitat científica, innovació, desenvolupament i formació.

Per tractar-se d'un Bé públic, aquest programa atén les demandes socials i convida a participar, de forma paral·lela, en la reflexió contemporània sobre la intervenció, conservació i gestió d'aquest patrimoni únic, de forma que protegir-lo és una obligació de tots i totes.

Helena Jiménez Vialás és professora d'Història Antiga en la Universitat de Múrcia. És especialista en cultura fenicio-púnica i arqueologia del paisatge.

María José León Moll és arqueòloga municipal i directora del Museu de Ciutadella. És especialista en interpretació del patrimoni i Màster en Gestió Cultural.

Fernando Prados Martínez és professor d'Arqueologia i coordinador del Màster d'Arqueologia Professional i Gestió del Patrimoni de la Universitat d'Alacant.

Octavio Torres Gomariz és investigador de l'Institut d'Arqueologia i Patrimoni de la Universitat d'Alacant i és especialista en arquitectura talaiòtica.

Tots ells són membres del Projecte Modular (web.ua.es/modular) i desenvolupen recerques arqueològiques en el poblat de Son Catlar des de 2014.